

Živjeti s turizmom na malim otocima šibenskog arhipelaga

Grabovac, Nevena

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:654164>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)



Nevena Grabovac

**Živjeti s turizmom na malim otocima šibenskog
arhipelaga**

Diplomski rad

**Zagreb
2020.**

Nevena Grabovac

**Živjeti s turizmom na malim otocima šibenskog
arhipelaga**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistre geografije

**Zagreb
2020.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija; smjer: Prostorno planiranje i regionalni razvoj* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom prof. dr. sc. Zorana Curića

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Živjeti s turizmom na malim otocima šibenskog arhipelaga

Nevena Grabovac

Izvadak: Mali otoci šibenskog arhipelaga, obuhvaćeni teorijskim dijelom ovog istraživanja, su Kaprije, Krapanj, Zlarin, Prvić i Žirje. Negativni demografski i gospodarski trendovi, ali povoljna prirodno-geografska osnova i kulturni krajolik, pogodovali su razvoju turizma kao glavne djelatnosti ovoga područja. U radu su prikazani čimbenici koji su uvjetovali razvoj turizma, kao i trenutačna turistička ponuda te statistički pokazatelji razvoja turizma. Utjecaj turizma je sveobuhvatan i višestruko značajan, kako na geografski prostor, tako i na život ljudi koji na otocima stalno ili češće borave. Njihovi stavovi i mišljenja o suživotu s turizmom i utjecaju turizma na različite aspekta njihova života, ispitani su metodama anketnog istraživanja, intervjuja i opažanja pojava i procesa na Zlarinu i Krpanju, kao turistički najrazvijenijim predstavnicima ove male otočne skupine. Radom se određuje učinak turizma na kvalitetu života na malom otoku te njegova uloga u potencijalnoj demografskoj i gospodarskoj revitalizaciji ovoga prostora.

88 stranica, 47 grafičkih priloga, 19 tablica, 57 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: otočni turizam, depopulacija, izoliranost, šibenski arhipelag

Voditelj: prof. dr. sc. Zoran Curić

Povjerenstvo: prof. dr. sc. Zoran Curić
dr. sc. Ivan Šulc, poslijedoktorand
prof. dr. sc. Vuk Tvrtko Opačić

Tema prihvaćena: 7. 2. 2019.

Rad prihvaćen: 13. 2. 2020.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Living with tourism on the small islands in the Sibenik archipelago

Nevena Grabovac

Abstract: Small islands of the Šibenik archipelago, which are included in the research, are Kaprije, Krapanj, Zlarin, Prvić and Žirje. Negative demographic and economic trends, as well as favorable physical geography factors and cultural landscape, helped development of tourism as the principal activity in these areas. This paper presents factors that conditioned the development of tourism, and current tourist supply and demand, as well as statistical indicators of tourism development. The influence of tourism is all-encompassing and multiple significant. It affects geographical area, as well as lives of the people who live and reside on the islands. Their attitude and opinion on tourism and its influence on different aspects of their lives have been investigated using a questionnaire survey, interviews and observation of processes on the islands of Zlarin and Krapanj, which are considered as most developed in the archipelago. This paper aims to determine the influence of tourism on the quality of life on these islands and the role of tourism in potential demographic and economic revitalization of the whole area.

88 pages, 47 figures, 19 tables, 57 references; original in Croatian

Keywords: island tourism, depopulation, isolation, Sibenik archipelago

Supervisor: Zoran Curić, PhD, Full Professor

Reviewers: Zoran Curić, PhD, Full Professor
Ivan Šulc, PhD, Postdoctoral Researcher
Vuk Tvrtko Opačić, PhD, Full Professor

Thesis title accepted: 07/02/2019

Thesis accepted: 13/02/2020

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
1.1. Pregled dosadašnjih istraživanja.....	3
2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	4
3. PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA MALIH OTOKA ŠIBENSKOG ARHIPELAGA.....	7
3.1. Geografski položaj.....	7
3.2. Geomorfološka obilježja.....	8
3.3. Klima.....	11
3.4. Hidrološka obilježja.....	11
4. DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA MALIH OTOKA ŠIBENSKOG ARHIPELAGA ..	12
5. GOSPODARSTVO MALIH OTOKA ŠIBENSKOG ARHIPELAGA	20
5.1. Orijentacija na more i poljoprivredu.....	20
5.2. Ovisnost o poljoprivredi i emigracije	21
5.3. Gospodarsko prestrukturiranje nakon Drugog svjetskog rata.....	22
6. TURIZAM NA MALIM OTOCIMA ŠIBENSKOG ARHIPELAGA.....	24
6.1. Faktori razvoja turizma.....	24
6.2. Postojeći oblici turizma	26
6.3. Pokazatelji razvoja turizma.....	28
6.4. Glavni problemi turističkog razvoja	30
7. OTOK ZLARIN	32
7.1. Fizičko-geografska obilježja.....	32
7.2. Stanovništvo.....	34
7.3. Gospodarstvo	36
7.4. Turizam.....	37
7.4.1. Faktori razvoja turizma.....	37
7.4.2. Postojeći oblici turizma	38
7.4.3. Pokazatelji razvoja turizma	39

8.	OTOK KRAPANJ	42
8.1.	Fizičko-geografska obilježja	42
8.2.	Stanovništvo.....	43
8.3.	Gospodarstvo	45
8.4.	Turizam.....	46
8.4.1.	Faktori razvoja turizma.....	46
8.4.2.	Postojeći oblici turizma	47
8.4.3.	Pokazatelji razvoja turizma	48
9.	REZULTATI TERENSKOG ISTRAŽIVANJA.....	51
9.1.	Zlarin.....	51
9.1.1.	Obilježja ispitanika.....	51
9.1.2.	Stavovi ispitanika o suživotu s turizmom na otoku Zlarinu	55
9.2.	Krapanj.....	62
9.2.1.	Obilježja ispitanika.....	62
9.2.2.	Stavovi ispitanika o suživotu s turizmom na otoku Krapnju.....	65
9.3.	Sinteza rezultata terenskog istraživanja	71
10.	RASPRAVA.....	78
11.	ZAKLJUČAK.....	80
	LITERATURA I IZVORI	83
	Popis literature.....	83
	Popis izvora	86
	PRILOZI.....	VII
	Popis slika.....	VII
	Popis tablica.....	IX
	Anketni upitnik	X
	Pitanja za intervju	XV

1. UVOD

Živjeti na izoliranom i ograničenom prostoru, kao što je mali otok, u moderno doba zvuči kao izazov. Udaljenost od kopna, nedostupnost funkcija i sadržaja, nedostatak radnih mjesta, samo su neki od problema koji padaju na pamet pri pomisli života na otoku. Ipak, mali otoci šibenskog arhipelaga sa svojom netaknutom prirodom, jedinstvenim krajobrazima i sredozemnom klimom predstavljaju neprocjenjivo bogatstvo za one koji na njima žive ili im se često vraćaju. Međutim, otočni prostor u Hrvatskoj ubrzano izumire od polovice prošlog stoljeća, a takva surova realnost snašla je i šibenske otoke. U uvjetima depopulacije i gospodarskog propadanja otoka, započinje razvoj tercijarnog sektora, preciznije turizma. Njegov utjecaj na prostor otoka i život otočnog stanovništva je značajan budući da on danas predstavlja glavnu okosnicu gospodarstva. Mnogi upravo turizam vide kao nadu za spas otoka, odnosno za njihovu revitalizaciju u demografskom i gospodarskom smislu.

Predmet ovog diplomskog rada je utjecaj turizma na život ljudi na šibenskom otočju. Prikazom dosadašnjih demografskih i gospodarskih kretanja te prirodno-geografskih čimbenika analizirani su uvjeti u kojima se odvija razvoj turizma. Nadalje, identifikacijom privlačnih faktora, turističke ponude i pokazatelja u prostoru daje se uvid u trenutačni stupanj turističkog razvoja. Potom slijedi analiza različitih učinaka turizma na manje otočne zajednice šibenskog arhipelaga i kvalitetu njihova života. Osim na stanovništvo analizira se i utjecaj na otočni prostor i njegove funkcije. Dodatan naglasak stavljen je na otočne zajednice Zlarina i Krapnja na kojima je provedeno terensko istraživanje.

Cilj rada je utvrditi mišljenja i stavove stanovništva o suvremenom razvoju turizma na otocima te prikazati u kojoj je mjeri turizam izmijenio prostor u socijalnom i fizičkom smislu. Očekivani rezultat rada pritom je identificirati stavove lokalnog stanovništva o turizmu. Na temelju njihovih razmišljanja te opažanja u prostoru, donose se zaključci o utjecaju turističkog razvoja na život otočana šibenskog arhipelaga te se daju odgovori na postavljene hipoteze.

Prostorni obuhvat istraživanja čine mali otoci šibenskog arhipelaga, međutim, najprije ih je potrebno precizno definirati. U usitnjenom i geografski disperziranom otočnom prostoru Hrvatske, veoma je teško tipološki oštro izdvojiti male naseljene otoke, stoga se nude brojni prijedlozi pojmovnog razlikovanja velikih i malih otoka u svjetskoj i hrvatskoj literaturi (Faričić i dr., 2009). Faričić i dr. (2009) spominju nekoliko klasifikacija primjenjivih na hrvatske otoke. Za ovaj su rad odabrane dvije od njih. Zimmermanova (1997) tipizacija dijeli otoke na četiri skupine: poluotoci i otoci povezani mostom, veliki otoci (površine iznad 50

km²), srednje veliki otoci (15 do 50 km²) i mali otoci (1 do 15 km²) u koje bi se pritom ubrojili i stalno naseljeni otoci manji od 1 km². Lajić i Mišetić (2006) kao kriterij uzimaju demografska obilježja te hrvatske otoke dijele na iznimno male (manje od 50 stanovnika), male (51 do 250 stanovnika), srednje (251 do 3000 stanovnika) te velike otoke (više od 3000 stanovnika).

Tab. 1 Broj stanovnika 2011. godine i površina naseljenih otoka šibenskog arhipelaga

	Broj stanovnika	Površina (km ²)
Kaprije	189	7,12
Krapanj	170	0,35
Murter	4 500 ¹	17,58
Prvić	403	2,4
Zlarin	284	8,05
Žirje	103	15,08

Izvor: DZS (2013); Duplančić Leder i dr. (2004)

Iz tab. 1. jasno je vidljivo da u skupinu malih otoka prema površini (do 15 km²) ulaze Kaprije, Prvić, Zlarin te najmanji Krapanj, dok su Žirje i Murter srednje veliki otoci (15 do 50 km²). Prema broju stanovnika, u kategoriju malih otoka (od 51 do 250 stanovnika) spadaju Kaprije, Krapanj i Žirje, među srednje otoke (251 do 3000 stanovnika) uvrštavaju se Zlarin i Prvić dok je Murter veliki otok (iznad 3000 stanovnika). Vidljivo je, dakle, da neki od otoka ulaze u više kategorija obzirom na upotrijebljene kriterije, stoga je kao dodatni kriterij pri izdvajanju malih otoka upotrijebljena sljedeća definicija: Mali i iznimno mali hrvatski otoci su oni otoci koji imaju jedno ili dva naselja, a odlikuje ih izumiruća starosna struktura, negativne vrijednosti bioreproduktivnih pokazatelja te slabo razvijeno gospodarstvo i skroman životni standard (Lajić i Mišetić, 2006 prema Klempić Bogadi i Podgorelec, 2011).

Otok Žirje, obzirom na svoju površinu od tek nešto preko 15 km², trebao bi pripadati skupini srednje velikih otoka, međutim brojem stanovnika nije blizu toj kategoriji. Na otoku se nalazi nekoliko manjih zaselaka koja pripadaju jedinom naselju – Žirju, a za otok je karakterističan proces depopulacije i starenja stanovništva. Nerazvijeno gospodarstvo i nizak životni standard omogućuju uvrštavanje Žirja u kategoriju malog otoka. Otok Zlarin je, pak, brojem stanovnika u skupini srednjih otoka, dok mu je površina manja od 15 km². Broj stanovnika jedinog naselja na otoku – Zlarina, je u padu, gospodarstvo je slabo razvijeno, pa je i Zlarin,

¹ procjena zbog naselja Tisno koje se dijelom nalazi na kopnu, a dijelom na otoku

u ovom radu, uključen u kategoriju malih otoka. Prvić, kao i Zlarin, brojem stanovnika pripada srednjim otocima, međutim mala površina, samo dva naselja te negativni demografski procesi smještaju i njega među male otoke. Dakle, kombinacijom spomenutih kriterija, u ovom će radu pet šibenskih otoka biti okarakterizirano kao mali stalno naseljeni otoci, a time će i predstavljati prostorni obuhvat istraživanja. To su Kaprije, Krapanj, Prvić, Zlarin i Žirje. U samom terenskom, odnosno anketnom istraživanju obuhvat je nešto uži i naglasak je stavljen na Krapanj i Zlarin.

Što se vremenskog okvira tiče, u analizi demografskih i gospodarskih pokazatelja daje se povijesni pregled razvoja od prvog spomena šibenskog otočja u literaturi do danas. Detaljnija demografska analiza bazirana je na usporedbama kretanja određenih pokazatelja u popisima iz druge polovice 20. stoljeća i prve polovice 21. stoljeća, u ovisnosti o dostupnosti podataka. Iznimka su podaci o kretanju broja stanovnika koji su uzeti iz svih provedenih popisa stanovništva od 1857. do 2011. godine. U analizi turističkih pokazatelja koriste se podaci o turističkim kretanjima od 1980. do 2005. godine (u petogodišnjim razmacima) te su uspoređivani s podacima od 2013. do 2018. godine. Podaci o smještajnim kapacitetima prikazani su za 2017. i 2018. godinu, ovisno o dostupnosti podataka. Vlastito terensko istraživanje na otocima provedeno je od 1. studenog 2019. do 21. siječnja 2020. godine.

Kao polazište ovom istraživanju, postavljene su sljedeće hipoteze:

- H1: Što je turistički razvoj intenzivniji, brže jačaju centralne funkcije otočnih naselja.
- H2: Što je turizam na otoku razvijeniji, veća je i kvaliteta života lokalnog stanovništva.
- H3: Što je turizam na otočju razvijeniji, to je brža demografska i gospodarska revitalizacija.

1.1. Pregled dosadašnjih istraživanja

Uže područje ovoga rada obuhvaća utjecaj turizma na život i životni prostor stanovništva malih šibenskih otoka. Nekoliko je radova vrlo usko povezano s ovom temom. Autorice Klempić Bogadi i Podgorelec 2011. godine u svom radu pod nazivom *Sociogeografske promjene u malim otočnim zajednicama – primjer otoka Zlarina* istražuju sociogeografske procese i najvažnije promjene u načinu života zajednica malih hrvatskih otoka od 1970-ih godina do danas. Rad obuhvaća i rezultate istraživanja kvalitete života stanovništva Zlarina u kojem se dotiče i pitanje turizma te odnosa otočana prema turistima. Nadalje, iste autorice 2013. izdaju knjigu *Gradovi potopili škoje – promjene u malim otočnim zajednicama*, koja uključuje analizu promjena i procesa u načinu življenja na malim šibenskim otocima potaknutih socio-ekonomskim faktorima tijekom nekoliko desetljeća. U knjizi su objavljene i subjektivne procjene zadovoljstva životom na otoku koje je dalo ispitano stanovništvo.

Faričić (2012) je u analizi sjevernodalmatinskih otoka analizirao i problematiku razvoja turizma na šibenskom otočju. Lončar i Klempić Bogadi (2016) napisale su poglavlje *Geografska obilježja Šibenskih otoka* u knjizi *Toponimija Šibenskog otočja* koje se dotiče tema obrađivanih unutar ovoga rada. Lajić samostalno (1992;1997) i s drugim autorima (Lajić i Mišetić, 2006; Lajić i dr., 2001) piše o demografskim značajkama hrvatskih, pa tako i šibenskih otoka. Utjecaj turizma na demografska kretanja otoka istražuju Nejašmić (1999) te Zupanc i dr. (2000), a utjecaj na gospodarska kretanja istražuje Grgona (2002). Faričić i dr. (2009) analiziraju male hrvatske otoke kao radno-rezidencijalni prostor i prostor odmora i rekreacije. Radovi relevantni za ovu temu napisani su i o drugim otocima poput Žirja (Faričić i Magaš, 2004), Korčule (Šulc, 2014) i Brača (Kuveždić, 1999) te otočnim općinama kao što je Dobrinj na Krku (Opačić, 2002) i naseljima – primjerice Povelja na Braču (Zlatar, 2010).

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Prilikom istraživanja utjecaja turizma na život otočnih zajednica malih šibenskih otoka, korištena je metoda analize i obrade dostupne literature, izvora i statističkih pokazatelja. Iz njih se, metodama sinteze i deskripcije, iznose spoznaje važne za temu ovoga rada, a dio podataka je i grafički prikazan u programu Microsoft Excel 2013 te ArcMap 10.4.1. Od statističkih podataka korišteni su popisi stanovništva te publikacije o prometu turista u primorskim gradovima i općinama. Koeficijent turističke funkcionalnosti samostalno je izračunat iz podataka o broju stanovnika i postelja, a predstavlja broj postelja na 100 stanovnika, dok je iskorištenost kapaciteta definirana kao broj noćenja po postelji.

Glavne metode ovoga rada, korištene pri terenskom istraživanju uključivale su anketiranje, intervju te opažanje promjena u prostoru.

Anketno istraživanje se provodilo dijelom putem interneta, a dijelom na samom terenu, tj. na Zlarinu i Krapnju. Ispitanici su osobe koje žive ili privremeno borave na navedenim otocima, i to iz dva razloga. Prvi je činjenica da je do stalnih stanovnika otoka bilo teško doći, dijelom zbog općenito male populacije otoka (koja je zbog negativnih demografskih trendova te lažnog prijavljivanja gotovo sigurno i manja nego što stoji u zadnjem popisu stanovništva), zatim zbog njihovih obveza, hladnijeg vremena te nezainteresiranosti za sudjelovanje u istraživanju. Drugi razlog leži u tome što svi ispitanici, prema procjeni autorice, na otoku borave dovoljno često da bi mogli izraziti svoje mišljenje o temi istraživanja. Također, radi se o maloj zajednici u kojoj je razina komunikacije među

članovima visoka, stoga se stavovi i mišljenja o određenim temama brzo međusobno razmjenjuju. Uzorak ispitivanja bio je neprobabilistički, određen na osnovi procjene istraživača i potreba istraživačkog rada. Anketa se sastojala se od ukupno 23 pitanja² koja su bila ista za oba načina ispitivanja i za oba otoka. U anketi je postavljeno 16 pitanja zatvorenog i 7 pitanja otvorenog tipa. Prvih 11 pitanja bilo je vezano za sociodemografska obilježja ispitanika, ovisnost i povezanost njihovog zanimanja s turizmom te prihode koje imaju od turizma. Od dvanaestog pitanja³ ispituje se stav i mišljenje stanovnika o suživotu s turizmom te njegovim pozitivnim i negativnim učincima na otok. Šest pitanja od ispitanika zahtijeva procjenu stupnja slaganja s tvrdnjama (od nimalo se ne slažem do u potpunosti se slažem) ili procjenu važnosti određenih tvrdnji prema Likertovoj ljestvici, a dio je otvorenog tipa, odnosno odgovori nisu ponuđeni pa ispitanici slobodno pišu svoje mišljenje. Preostala pitanja sastoje se od klasičnog zaokruživanja ponuđenog odgovora. Anketno istraživanje je bilo anonimno i dobrovoljno te je njime ispitano ukupno 194⁴ osobe u razdoblju od 1. studenog 2019. do 5. siječnja 2020. Rezultati anketiranja su prikazani pomoću grafičkih priloga izrađenih u Microsoft Excel programu te su analizirani deskriptivnom statistikom uz usporedbe ponuđenih odgovora za oba otoka. Vrijedi napomenuti da na relevantnost dobivenih podataka velik utjecaj može imati neiskrenost ili lažno predstavljanje ispitanika. Anketni upitnik nalazi se u Prilogu III.

Kako bi se dodatno ispitali i utvrdili stavovi o utjecaju turizma na različite aspekte života na Zlarinu i Krapnju, provedena su dva intervjua s osobama koje su bolje upoznate s turističkim razvojem zbog svojeg zanimanja. Prvi od njih proveden je „licem u lice“ s Antonijom Grubišić, direktoricom Turističke zajednice Brodarica-Krapanj, 17. siječnja 2020. Uz dozvolu ispitanice, intervju je sniman diktafonom na mobilnom telefonu te je kasnije transkribiran u program Microsoft Word 2013. Radilo se o polustrukturiranom intervjuu koji se sastojao od 7 unaprijed smišljenih pitanja, ali se razgovor dotaknuo i tema koje nisu bile predviđene samim pitanjima. Drugi intervju proveden je putem elektroničke pošte 21. siječnja 2020. te je bio strukturiran, a sastojao se od istih 7 pitanja iz Priloga IV. Njime je ispitana stanovnica Zlarina (K.G.), koja je, zbog svojega zanimanja, dobro upućena u turistička zbivanja i trendove na otoku.

² 20 pitanja i 3 potpitanja vezana uz odgovor na prethodnom pitanju

³ u anketi (Prilog III) označeno kao 11. zbog potpitanja pod brojem 10.1.

⁴ 103 ispitanika sudjelovala su u anketi vezanoj za život s turizmom na Zlarinu, a 91 ispitanik u anketi vezanoj za život s turizmom na Krapnju

Osim ankete i intervjua, na terenu je korištena metoda opažanja i promatranja te fotografiranja. Istraživanju je pridonijelo i poznavanje prostora proizašlo iz boravka na Zlarinu i Krapnju u više navrata kroz duži niz godina.

Na kraju, valja spomenuti da se metodologija pojedinih izvora, ponajprije popisa stanovništva, razlikuje u metodama provođenja i prostornom obuhvatu iz godine u godinu što utječe na relevantnost njihove usporedivosti. Naime, pri usporedbi podataka Popisa 2001. i 2011. s podacima prethodnih popisa treba uzeti u obzir promjenu definicije ukupnog broja stanovnika. U popisima 1857. te od 1948. do 1991. podaci su prikupljeni prema načelu stalnog stanovništva (*de iure*). Pritom su stalnim stanovništvom smatrane sve osobe koje su izjavile da na području Republike Hrvatske imaju prebivalište, tj. stalno nastanjenje, bez obzira na to jesu li u kritičnom trenutku popisa bile kraće ili duže vrijeme odsutne. S druge strane, u popisima od 1869. do 1931. korišteno je načelo prisutnog stanovništva (*de facto*), koje uključilo je sve osobe fizički prisutne u zemlji u kritičnom trenutku popisa, bez obzira na to jesu li imale prebivalište ili su iz nekih razloga privremeno boravile u zemlji (DZS, 2005). U popisima iz 2001. i 2011. upotrijebljeno je načelo prisutnog stanovništva, međutim i ova dva popisa međusobno su se razlikovala u definiciji ukupnog stanovništva. U Popisu 2001. prvi put se pri definiranju ukupnog stanovništva primjenjuje koncept "uobičajenog mjesta stanovanja"⁵ te se uvodi razdoblje od jedne godine i dulje kao osnovni kriterij za uključivanje ili isključivanje osobe iz ukupnog stanovništva. I u Popisu 2011. se koristi koncept "uobičajenog mjesta stanovanja", ali se uvodi namjera odsutnosti/prisutnosti kao dodatni kriterij za uključivanje ili isključivanje osobe iz ukupnog stanovništva. Dakle, iako se podaci obaju popisa temelje na konceptu "uobičajenog mjesta stanovanja", pri njihovoj usporedbi na umu treba imati ove razlike u metodologiji (DZS, 2013). Što se prostornog obuhvata tiče, teritorij naselja u svim popisima od 1857. do 1991. sveden je na stanje teritorija u Popisu 2001. (DZS, 2005). Valja napomenuti i da su u radu prikazivani podaci po otocima, a ne naseljima, budući da svi otoci uključeni u istraživanje imaju po jedno naselje, osim otoka Prvića u čijem su slučaju vrijednosti određenih pokazatelja za svako od dvaju naselja zbrojene. Na umu treba imati i činjenicu da se radi o niskim vrijednostima broja stanovnika stoga vrijedi logika malih brojeva, odnosno visok relativni udio stanovništva prema određenom pokazatelju (npr. dobne skupine) ne znači i velike apsolutne vrijednosti. Također, budući da Državni zavod za statistiku, kao i Turistička zajednica

⁵ Uobičajeno mjesto stanovanja jest ono mjesto u kojem osoba provodi većinu svoga dnevnog odmora bez obzira na kratkotrajnu odsutnost iz tog mjesta (npr. zbog odlaska na odmor, putovanje, liječenje, u posjet i sl.) (DZS, 2013).

Brodarica-Krapanj podatke o turizmu za ova dva mjesta grupiraju, veoma je teško doći do odvojenih podataka samo za otok Krapanj. Stoga su podaci o dolascima i noćenjima turista, njihov prosječan boravak, smještajni kapaciteti, koeficijent turističke funkcionalnosti i iskorištenost kapaciteta, i u ovom radu, prikazani zajednički za Krapanj i Brodaricu.

3. PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA MALIH OTOKA ŠIBENSKOG ARHIPELAGA

Prostor je glavni turistički resurs, a njegova fizička komponenta pritom ima veliki značaj. Prostor je ujedno i medij u kojem se turizam odvija, a u poglavlju koje slijedi istražiti će se njegova prirodno-geografska obilježja, odnosno prirodni faktori koji omogućuju, uvjetuju i ograničavaju razvoj turizma.

3.1. Geografski položaj

Mali otoci šibenskog arhipelaga nalaze se u Šibensko-kninskoj županiji te pripadaju skupini sjevernodalmatinskih otoka smještenoj u Srednjem Jadranu. Šibensko se otočje može podijeliti na murtersku, prvičko-zlarinsku i žirajsko-kaprijsku otočnu skupinu koje se, u paralelnim nizovima, protežu od zadarskih otoka na sjeverozapadu do rta Ploče na jugoistoku (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). U ovom je radu murterska skupina izostavljena budući da, prema ranije objašnjenim kriterijima, ne pripada u skupinu malih stalno naseljenih otoka. Prvičko-zlarinska skupina obuhvaća tri stalno naseljena otoka – Prvić, Zlarin i Krapanj, nenaseljene otoke Zmajan i Tijat te sve njima pripadajuće otočiće i hridi. Žirajsko-kaprijski otočni niz čine otoci Kaprije, Žirje (naseljeni) i Kakan (nenaseljeni) s pripadajućim otočićima. Šibenskim se otocima mogu pribrojiti i primoštensko-rogoznički otočići i hridi koji su položajem vezani uz kopno (Faričić, 2012). Promatrajući njihov položaj, skupine se mogu podijeliti na unutrašnje (prvičko-zlarinska i primoštensko-rogoznička skupina) i vanjske (žirajsko-kaprijska skupina) otoke (Lončar i Klempić Bogadi, 2016).



Sl. 1 Geografski položaj malih otoka šibenskog arhipelaga

Izvor: SRPJ, 2013

Svi mali naseljeni otoci šibenskog arhipelaga imaju po jedno naselje, osim otoka Prvića koji broji dva naselja. Naselja Kaprije, Krapanj, Zlarin i Žirje administrativno pripadaju Gradu Šibeniku, dok oba naselja otoka Prvića (Prvić Luka i Prvić Šepurine) pripadaju Gradu Vodicama.

3.2. Geomorfološka obilježja

Prema Bognarovoj (2001) geomorfološkoj regionalizaciji Republike Hrvatske, cjelokupni Jadranski arhipelag nerazdvojni je dio Dinarskog orogena, tj. megamakrogeomorfološke regije gorskog sustava Dinarida. Prevladava dinarski smjer (SZ-JI) pružanja otoka i na njima oblikovanih, međusobno usporednih, gorskih greda i hrptova, te udolina i zavala koje su transgresijom mora u postpleistocenu preformirane u kanale, zatone, zaljeve i vrata. Šibenski arhipelag pritom je najjužnija subgeomorfološka regija mezogeomorfološke regije Otočje Sjeverozapadne Dalmacije (Bognar, 2001). Šibenski otoci pripadaju geotektonskoj jedinici Istra – Dalmacija. Krajem krede i početkom paleogena, intenzivna tektonska aktivnost odredila je današnji izgled otočja, a neotektonski pokreti slabijeg intenziteta bilježe se i danas. Od geoloških oblika prevladavaju vapnenačke bore te poprečni rasjedi koji se pružaju u smjeru sjeverozapad – jugoistok. Najvećim dijelom, šibensko je otočje građeno od

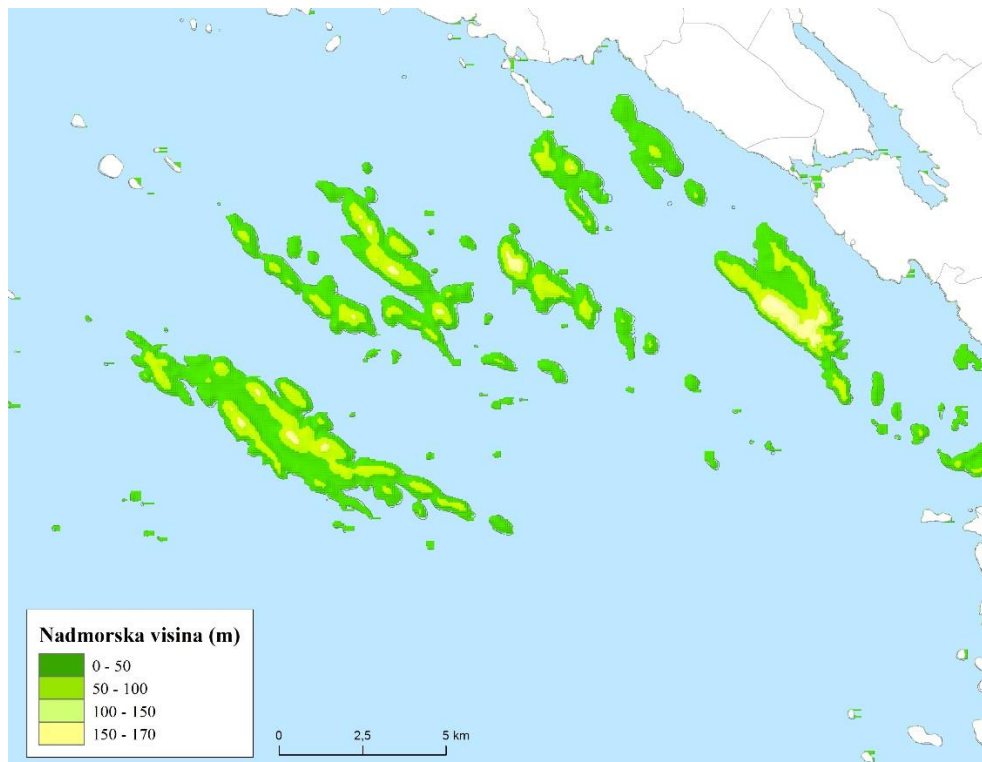
vapnenaca i dolomita. Uzvišeni reljefni oblici (brda, hrptovi, sedla, glavice) poklapaju se s antiklinalnim strukturama koje izgrađuju relativno otporni vapnenci, dok su udoline i depresije dolomitne građe te su podložnije trošenju (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Na otocima Žirju i Zlarinu izdvajaju se po dva usporedna hrpta, a između njih se nalazi po jedna središnja otočna udolina. Te udoline, Polje na Žirju i Polje na Zlarinu, ispunjene su kvartarnim klastičnim materijalom te predstavljaju agrarno najvrjednije dijelove tih šibenskih otoka (Faričić, 2012). Na Kapriju i Prviću se ističe jedna središnje položena izdužena uzvisina (hrbat) s izdvojenim uzvisinama (glavicama) bez izražene fizionomske veze, koje često stvaraju poluotoke međusobno odvojene malim zaljevima i uvalama (Faričić, 2012).

Tab. 2 Osnovni morfometrijski podaci naseljenih malih otoka šibenskog arhipelaga

Otoci	Površina (km ²)	Duljina obalne crte (km)	Indeks razvedenosti	Najviši vrh (m)	Duljina (km)	Najveća širina (km)
Kaprije	7,12	25,21	2,66	129	6,9	2,7
Krapanj	0,35	3,62	1,73	2	1,2	0,8
Prvić	2,4	10,63	1,94	75	3,1	1,2
Zlarin	8,05	20,23	2,01	169	6,1	2,1
Žirje	15,08	41,75	3,03	134	11,8	2,5

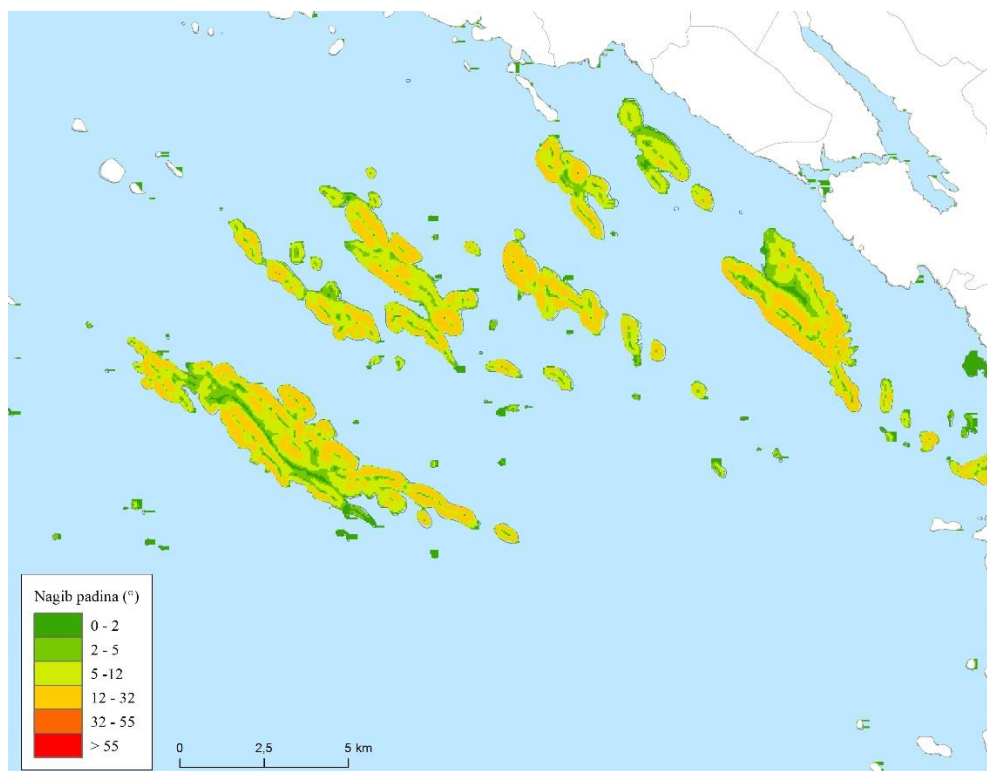
Izvor: Duplančić Leder i dr. (2004) prema Faričić (2012)

Obzirom na prevlast karbonatnih stijena, osjetljivih na utjecaj padalina i insolacije, važnu su ulogu u oblikovanju ovoga prostora imali derazijski i padinski procesi poput erozije, korozije i abrazije. Krški oblici (škrape, jame, uvale...) zastupljeni su na svim otocima osim na Prviću gdje prevladavaju dolomiti. Krška polja, u pravom smislu riječi, nisu zastupljena na ovom području, već se radi o udolinama ispunjenim aluvijalnim i deluvijalnim naslagama (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Veliki značaj u oblikovanju šibenskog arhipelaga imalo i podizanje morske razine. Naime, transgresijom su preplavljeni dijelovi kopnene površine te je oblikovan tzv. dalmatinski tip obale. Njega obilježava usporednost pružanja otoka, obale i osnovnih geoloških i geomorfoloških struktura, a prevladava duž većeg dijela obale hrvatskog Jadrana (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Na oblikovanje reljefa šibenskog otočja u određenoj je mjeri utjecao i čovjek. Najznačajni antropološki faktori su sječa šuma, otvaranje kamenoloma i uređenje obale (Lončar i Klempić Bogadi, 2016).



Sl. 2 Nadmorska visina malih otoka šibenskog arhipelaga

Izvor: DARH (2020)

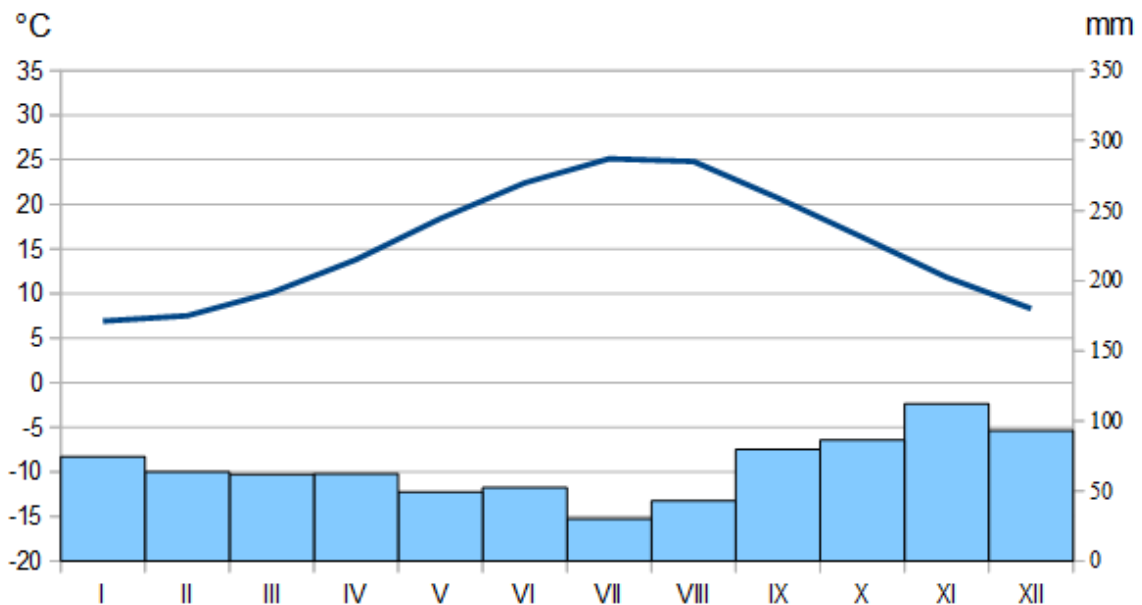


Sl. 3 Nagib padina malih otoka šibenskog arhipelaga

Izvor: DARH (2020)

3.3. Klima

Na svim otocima šibenskog arhipelaga, prema Köppenovoj klasifikaciji, prevladava Csa klima – sredozemna klima s vrućim i suhim ljetima ili klima masline. Godišnji hod temperature zraka je prijelazni maritimno-kontinentalni jer godišnja amplituda temperature zraka iznosi između 15 i 20 stupnjeva Celzijevih. Najniže srednje mjesečne temperature su u siječnju, a najviše u srpnju (Faričić, 2012). Važan klimatski element za šibenske otoke su vjetrovi koji utječu na organizaciju društveno-gospodarskih aktivnosti i svakodnevnog života. Jugo i bura veće snage otežavaju pomorski promet, a karakteristični su za hladniji dio godine. U toplijem dijelu godine pušu maestral i zmorac, pogodni za razvoj nautičkog turizma (Faričić, 2012).



Sl. 4 Srednje mjesečne vrijednosti temperature zraka i količine padalina u Šibeniku od 1949. do 2018. godine

Izvor: DHMZ (2020)

3.4. Hidrološka obilježja

Hidrološka svojstva šibenskih otoka uvjetovana su geološkim i klimatskim značajkama. Budući da na ovom području prevladavaju porozne vapnenačke naslage, javljaju se izraženi krški procesi, a karakterističan je i nedostatak stalnih površinskih vodenih tokova. Problem vodoopskrbe prisutan je od prošlosti do današnjih dana. Od malih šibenskih otoka, prvi je vodu dobio otok Krapanj (60-ih godina prošlog stoljeća), a nešto kasnije su na županijski

vodoopskrbni sustav spojeni Prvić i Zlarin (Ivičić i Biondić, 1998 prema Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Na ostalim se otocima voda osigurava prikupljanjem kišnice i vlastitim vodospremama dok se u sušnijim razdobljima voda doprema brodovima vodonoscima. U kišnim razdobljima, na nekim otocima, dolazi do pojave vrulja i lokava (Lončar i Klempić Bogadi, 2016).

4. DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA MALIH OTOKA ŠIBENSKOG ARHIPELAGA

Za većinu otoka šibenskog arhipelaga smatra se da su rano naseljeni zbog njihove blizine kopnu i obradivosti otočnog tla (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Kao najstariji relativno pouzdani podaci o broju stanovnika šibenskih otoka, uzimaju se oni iz 1585. godine, pohranjeni u mletačkim službenim izvješćima. U tom je razdoblju ovim područjem harala kuga, stoga se kao glavni razlog za porast stanovništva u sljedećih nekoliko desetljeća ne navodi prirodni prirast, već migracije s obale i iz kopnenog zaleđa (Lajić, 1992; Strulli, 1980 prema Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Migracije na otoke se nastavljaju i u doba osmanskih osvajanja, kada stanovništvo, pretežito iz unutrašnjosti, bježi pred Turcima.

Tab. 3 Kretanje broja stanovnika malih otoka šibenskog arhipelaga 1857.-1931. godine

	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.
Kaprije	166	229	318	360	485	605	710	560
Krapanj	622	780	774	764	991	1 122	1 360	1 400
Prvić	1 764	2 093	2 152	2 430	2 912	2 990	3 150	2 446
Zlarin	1 643	1 653	1 684	1 819	1 829	1 846	1 980	1 480
Žirje	341	400	453	482	534	661	780	686
Šibensko otočje	4 536	5 155	5 381	5 855	6 751	7 224	7 980	6 572

Izvor: Korenčić (1979); Smoljanović i dr. (1999) prema Faričić (2012); Nejašmić (1999) prema Lončar i Klempić Bogadi (2016); DZS (2005)

Godine 1857. stanovništvo su popisale austrijske vlasti. Tada je na malom šibenskom otočju živjelo 4 536 stanovnika. Do kraja 19. stoljeća traje predtranzicijska etapa koju obilježavaju visoke stope mortaliteta i nataliteta (Friganović, 1962 prema Faričić, 2012). Iseljavanje sa šibenskih otoka krajem 19. stoljeća nije toliko intenzivno kao na većim dalmatinskim otocima, a slabiji razmjeri iseljavanja djelomice se mogu objasniti razvijenošću alternativnih

poljoprivrednih djelatnosti kao što su koraljarstvo, spužvarstvo, ribarstvo i malo drveno brodograditeljstvo. Osim toga, važnu ulogu je imala i industrijalizacija Šibenika koji je, prvenstveno bližim otocima, komunikacijski bio vrlo pristupačan (Lajić i dr., 2001). Kao što je i vidljivo iz tab. 3., sve do popisa 1931. godine, stanovništvo je u konstantnom porastu, a najveći porast zabilježen je popisom 1900. godine. Demografska progresija u ovom razdoblju rezultat je povoljnih društvenih uvjeta te porasta životnog standarda nastalih zbog gospodarskog prosperiteta. Važnu je ulogu u porastu stanovništva imalo i poboljšanje medicinsko-higijenskih uvjeta te stabilnije političko-ekonomske prilike (Friganović, 1990; Nejašmić, 2008 prema Faričić, 2012). Popisima iz 1910. i 1921. godine također je utvrđen porast stanovništva, no intenzitet povećanja se smanjuje. Početkom 20. stoljeća započinje intenzivnija emigracija otočnog stanovništva potaknuta vinogradarskim krahom (vinska klauzula, pojava filoksere) i pojavom parobroda uslijed čega propada malo brodarstvo (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Najveći broj stanovnika na malim otocima šibenskog arhipelaga zabilježen je 1921. godine (7 980 stanovnika), međutim, već je sljedećim popisom utvrđen značajan pad koji označava početak demografski regresivnog razdoblja na svim hrvatskim otocima.

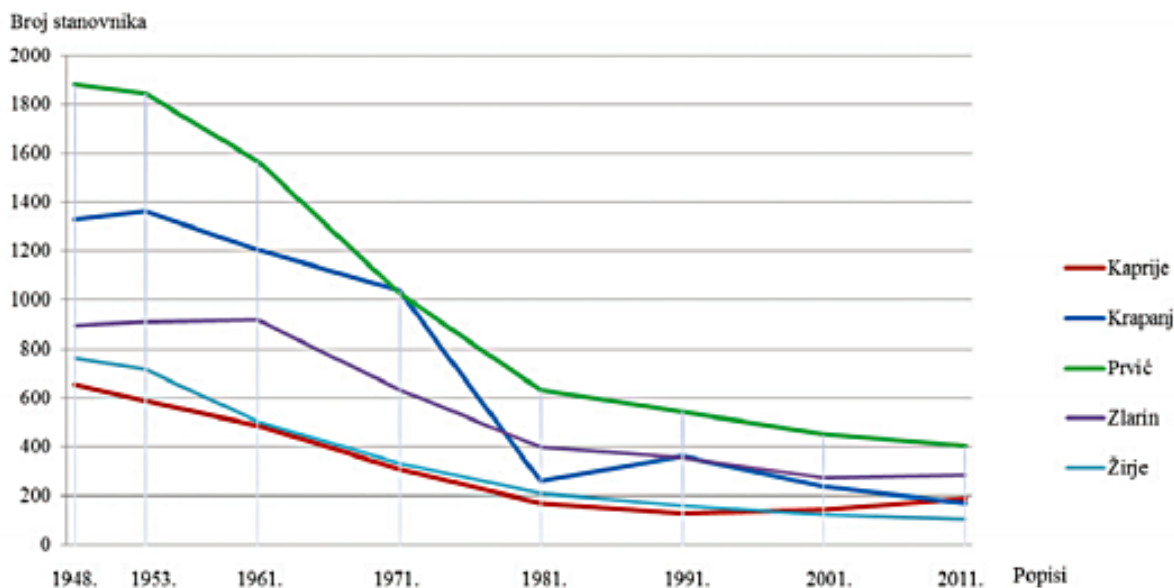
Tab. 4 Kretanje broja stanovnika malih otoka šibenskog arhipelaga 1948.-2011. godine

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Kaprije	659	588	488	310	172	130	143	189
Krapanj	1 329	1 362	1 206	1 040	263	362	237	170
Prvić	1 883	1 818	1 567	1 027	635	544	453	403
Zlarin	896	914	920	635	399	359	276	284
Žirje	766	720	506	336	209	160	124	103
Šibensko otočje	5 533	5 432	4 687	3 348	1 678	1 555	1 233	1 149

Izvor: DZS (2005); Poljićak (1995) prema Faričić (2012)

Godine 1948. popisom je zabilježen pad stanovništva na svim malim šibenskim otocima, osim na Kaprijama i Žirju. Pad stanovništva bio je posljedica intenzivnog iseljavanja u inozemstvo. S druge strane, Kaprije i Žirje imali su porast stanovništva zahvaljujući boljim ekonomskim mogućnostima u vidu plodnih polja i izdašnog ribolova (Friganović, 1954-55 prema Lončar i Klempić Bogadi 2016). Do 1961. godine većinu je otoka zahvatila intenzivna depopulacija, a, usporedno s njom, odvija se i zapošljavanje otočnog stanovništva na kopnu. Ubrzo te dnevne cirkulacije prema Šibeniku prerastaju u trajno preseljenje (Lončar i

Klempić Bogadi, 2016). Razdoblje od 1961. do 1981. godine obilježio je najjači emigracijski egzodus sa šibenskih otoka. Iz tab. 4. jasno je vidljiv ekstreman pad stanovništva s 4 687 stanovnika 1961. na 1 678 stanovnika 1981. godine. Gospodarska zapuštenost i marginalnost ovih prostora potaknuli su pojačano iseljavanje. Osim toga, 60-ih godina 20. stoljeća se javlja negativna prirodna promjena, kao posljedica intenzivne i dugotrajne emigracije stanovništva u fertilnoj dobi. To je pak rezultiralo smanjenjem nataliteta te relativnim porastom mortaliteta, što su objektivne posljedice starenja populacije (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Godine 1991., zbog političkih je prilika, u brojnim je naseljima popisano stanovništvo koje je podrijetlom s otoka, ali živi u inozemstvu. Zbog poreznih je olakšica popisani i dio stanovništva koji ne živi na otocima, već u drugim dijelovima Hrvatske, a na otocima posjeduje kuće za odmor. Zbog navedenih razloga, stvaran broj stanovnika na malim otocima šibenskog arhipelaga 1991. godine zasigurno je bio manji od 1 555 (tab. 4.) (Faričić, 2012). Iz sličnih su se razloga neki otočani, posebice umirovljenici, evidentirali na otocima pri popisima 2001. i 2011. godine. Pritom su, uz porezne olakšice, dodatni motiv predstavljale jeftinije (ili besplatne) putničke karte za prijevoz na relaciji otok – kopno – otok. Osim toga, dobili su mogućnost stjecanja besplatne dozvole za ribolov za osobne potrebe (tzv. dopunski ribolov), koji je predstavljao mogućnost za povećanje osobnih prihoda za dio (ne)otočana (Faričić, 2012). Godine 2011. na malim otocima šibenskog arhipelaga živjelo je ukupno 1 149 stanovnika – manje nego što je zabilježeno bilo kojim od modernih popisa stanovništva, te gotovo 7 puta manje nego na vrhuncu naseljenosti 1921. godine. Na šibenskim se otocima nastavljaju negativne demografske tendencije – sve veća razlika između broja umrlih i rođenih, sve intenzivnije starenje te sve manji broj aktivnih stanovnika (Lončar i Klempić Bogadi, 2016).



Sl. 5 Kretanje broja stanovnika na malim otocima šibenskog arhipelaga od 1948. do 2011.

Izvor: preuzeto iz: Lončar i Klempić Bogadi (2016)

Na sl. 5. jasno je vidljiv dramatičan pad broja stanovnika u promatranom razdoblju na svakom od malih otoka šibenskog arhipelaga. Godine 1948. najviše je stanovnika živjelo na otoku Prviću, a najmanje na Kapriju, dok je najviše stanovnika 2011. živjelo na Zlarinu, a najmanje na Žirju. Najveći apsolutni pad stanovništva imao je otok Prvić koji je 2011. godine imao 1480 stanovnika manje u odnosu na 1948., a najveći relativni pad zabilježio je otok Krapanj koji je u navedenom razdoblju izgubio preko 87 % stanovnika. Unatoč činjenici da udaljenost od kopna utječe na razlike u demografskom razvoju, odnosno da otoci bliži kopnu imaju povoljnije demografske pokazatelje, za šibensko se otočje to nije pokazalo ispravnim. Naime, depopulacijom su ovdje jednako zahvaćeni otoci bliže kopnu (npr. Krapanj), kao i oni udaljeniji (npr. Žirje). Krapanj, Prvić i Zlarin nisu iskoristili prednosti blizine Šibenika (i Vodica) te se nisu uspjeli aktivnije povezati s kopnenom ekonomijom i postati dio dnevnog urbanog sustava (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Lajić i dr. (2001) pak naglašavaju da s udaljenih otoka (Kaprije i Žirje) dnevne cirkulacije gotovo i nema. Takva situacija uzročno-posljednično je povezana i s brojem brodskih linija prema ovim otocima – broj linija se smanjuje jer opada broj stanovnika koji bi linije koristio, a stanovništvo opada, između ostalog, zbog loše povezanosti s kopnom.

Tab. 5 Tipovi općeg kretanja stanovništva šibenskih otoka 1971.-2001.

	Međupopisna razdoblja	Popisna promjena	Prirodna promjena	Migracijska bilanca	Tip	Trend
Šibensko otočje	1971. - 1981.	- 2 640	- 448	- 2 192	E ⁴	izumiranje
	1981. - 1991.	351	- 491	842	I ³	slaba regeneracija imigracijom
	1991. - 2001.	- 379	- 597	166	I ⁴	vrlo slaba regeneracija s imigracijom

Izvor: Faričić (2012)

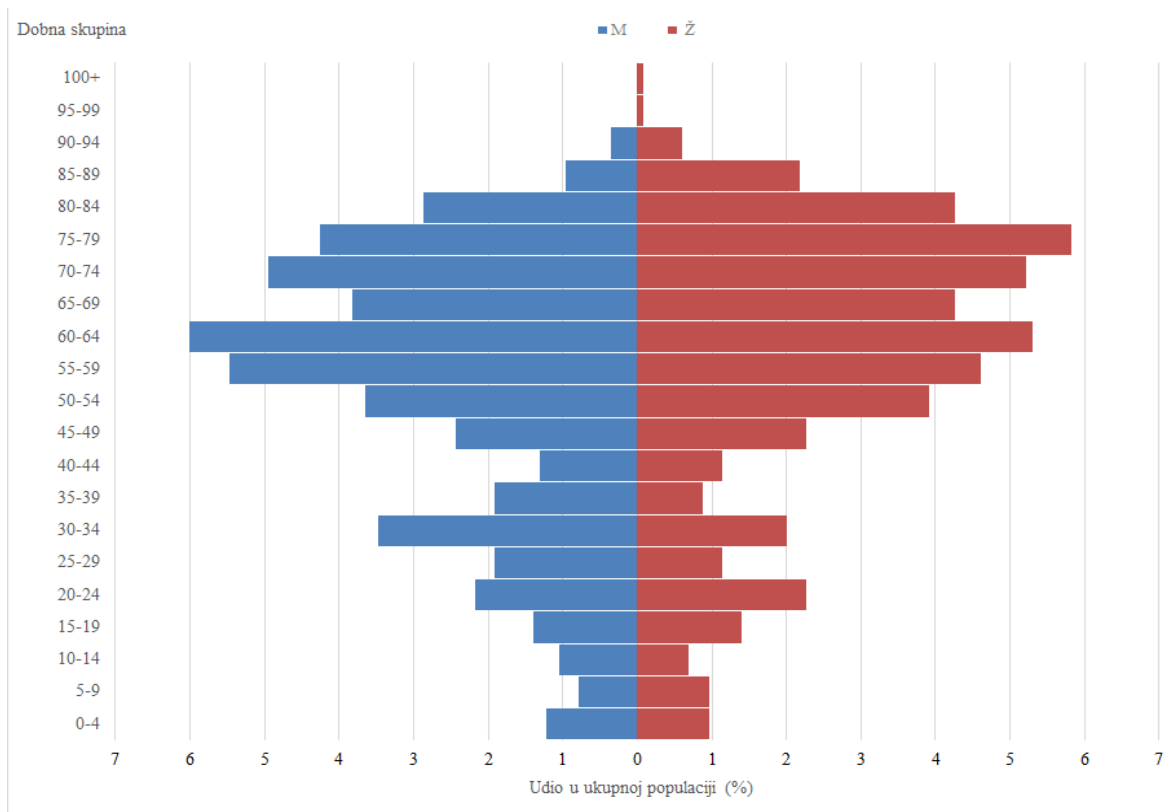
Iz tab. 5 jasno je vidljivo da je depopulacija na ovom području bila značajna u razdoblju od 1971. do 1981., zatim je, zbog već spominjanog, političkim prilikama dodatno potaknutog lažnog prijavljivanja 1991. godine zabilježena (prividna) slaba regeneracija stanovništva imigracijom. Taj se trend nastavio i u sljedećem međupopisnom razdoblju, ali u manjoj mjeri.

Tab. 6 Međupopisna i prirodna promjena te migracijska bilanca malih šibenskih otoka u razdoblju od 2001. do 2011. godine

	Međupopisna promjena	Prirodna promjena	Migracijska bilanca
Kaprije	46	-42	88
Krapanj	-67	-75	8
Prvić	-50	-86	36
Zlarin	8	-66	74
Žirje	-21	-32	11
Šibensko otočje	-84	-301	217

Izvor: Lončar i Klempić Bogadi (2016)

Kao što je vidljivo iz tab. 6. porast stanovništva u odnosu na 2001. godinu imali su samo otoci Kaprije i Zlarin. Međutim, svi šibenski otoci su zabilježili prirodni pad stanovništva. Ipak, niti jedan otok nije zabilježio negativan migracijski saldo u navedenom razdoblju, što znači da su se na otoke ljudi doseljavali. Nažalost, uzimajući u obzir ranije spominjane povlastice koje se mogu ostvariti prijavom boravišta na otoku, i ovdje je gotovo sigurna mogućnost da je pozitivan migracijski saldo stvaran samo na papiru.



Sl. 6 Dobno-spolna struktura stanovništva šibenskog otočja 2011. godine

Izvor: DZS (2013)

Promatrajući izgled dobno-spolne strukture, može se primijetiti oblik nalik na obrnutu piramidu, tj. regresivan tip koji upućuje na izrazitu starost stanovništva. Mlađe dobne skupine puno su slabije zastupljene u odnosu na skupine iznad 50 godina. Otprilike je slična raspodjela stanovništva po dobnim skupinama i kod žena i kod muškaraca – malen udio skupina od 0 do 14 godina, a najviši udio u skupinama od 50 do 64 godine te od 70 do 79 godina.

Tab. 7 Pokazatelji dobnog sastava stanovništva šibenskih otoka 2011. godine

Otok	Udio u ukupnom stanovništvu (%)			Prosječna starost
	0-14	15-64	65+	
Kaprije	2,7	55,0	42,3	57,9
Krapanj	10,6	61,2	28,2	49,6
Prvić	6,0	56,5	37,5	55,4
Zlarin	6,3	53,9	39,8	55,4
Žirje	0,0	37,9	62,1	66,5
Šibensko otočje	5,7	54,6	39,7	55,9

Izvor: DZS (2013) prema Lončar i Klempić Bogadi (2016)

Udio velikih dobnih skupina⁶ vidljiv je iz tab. 7. Iznimno nizak udio mladog stanovništva karakterističan je za sve otoke, a posebice se ističe otok Žirje, koji uopće nema stanovništva do 14 godina. S druge strane, Žirje ima najveći udio stanovništva iznad 65 godina. Starenju značajno doprinosi povratnička (i to uglavnom umirovljenička) migracija koja se pojačava od kraja 1990-ih. Naime, tada u umirovljeničku dob ulaze otočani emigranti iz razdoblja najintenzivnijeg iseljavanja 1960-ih i 1970-ih godina (Klempić Bogadi i Podgorelec, 2014 prema Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Prosječna starost šibenskog otočja 2011. godine iznosila je 55,9 godina, a najstarije stanovništvo živi na otocima Žirju i Kaprijama, dok je najniži prosjek godina na otoku Krapnju što može biti posljedica njegove blizine kopnu. Svi mali otoci šibenskog arhipelaga imaju značajno veću prosječnu starost stanovništva od prosjeka za Republiku Hrvatsku koji iznosi 41,7 godina (DZS, 2013). Dobni sastav stanovništva izravno je povezan sa sastavom kućanstava – otoci s nepovoljnijim dobnim sastavom imaju veći udio samačkih i dvočlanih kućanstava. Naime, 2001. godine preko 75 % kućanstava na šibenskim otocima imalo je jednog ili dva člana (Faričić i dr., 2009). Specifičnost na šibenskim otocima je dodatno povećan broj ženskih samačkih kućanstava. Tome je razlog, osim dugovječnosti žena, kontinuitet procesa njihova preuzimanja uloge „glave u obitelji“ u uvjetima kada muškarci napuštaju otok u potrazi za poslom (Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013).

Ostarjela dobnna struktura na šibenskim otocima ogleda se i u velikom broju neaktivnog stanovništva. Naime, prema podacima popisa iz 2001., samo četvrtina stanovništva je aktivna (25,4 %), dok je polovica s osobnim prihodima (50,9 %). Pritom, gotovo svi stanovnici u kategoriji osoba s osobnim prihodima žive od mirovine (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Usporede li se brojke s onima iz 1961. godine, lako je uvidjeti da opada udio aktivnog stanovništva, a istovremeno opada i uzdržavano stanovništvo (uglavnom djeca), što je rezultat ubrzanog starenja stanovništva.

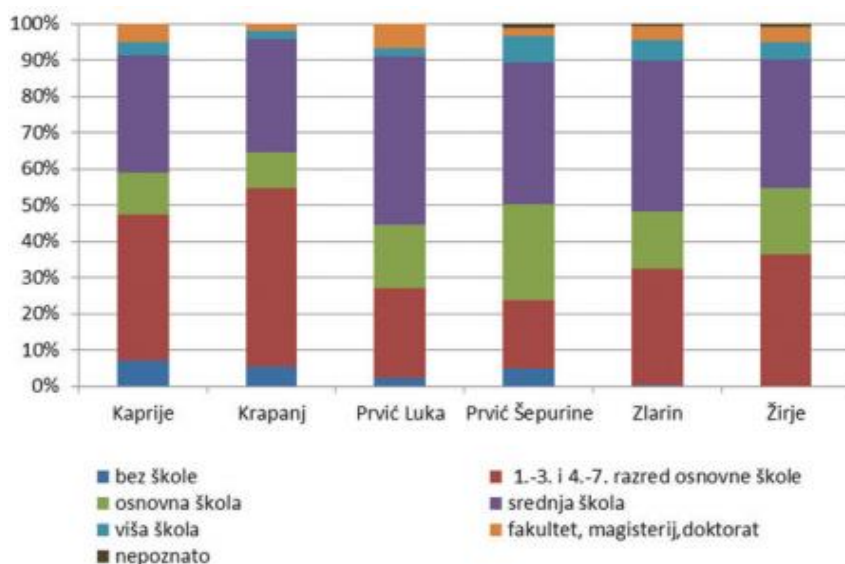
⁶ pod pojmom velika dobnna skupina misli se skupine s većim rasponom godina unutar jedne skupine u odnosu na raspon koji se uzima u popisu stanovništva

Tab. 8 Stanovništvo šibenskih otoka prema aktivnosti 1961. i 2001. godine

Otok	1961.						
	Ukupno	Aktivno		S osobnim prihodima		Udržavano	
		Broj	%	Broj	%	Broj	%
Kaprije	488	151	30,9	54	11,1	283	58,0
Krapanj	1 738	739	42,5	115	6,6	884	50,9
Prvić	1 567	509	32,4	209	13,3	849	54,2
Zlarin	920	228	24,8	147	16,0	545	59,2
Žirje	506	190	37,5	22	4,3	294	58,1
Šibensko otočje	5 219	1 817	34,8	547	10,5	2 855	54,7
	2001.						
Kaprije	143	26	18,2	87	60,8	30	21,0
Krapanj	237	68	28,7	97	40,9	72	30,4
Prvić	453	131	28,9	221	48,8	101	22,3
Zlarin	276	65	23,6	145	52,5	66	23,9
Žirje	124	23	18,5	77	62,1	24	19,4
Šibensko otočje	1 233	313	25,4	627	50,9	293	23,8

Izvor: SZS (1961); DZS (2001) prema Lončar i Klempić Bogadi (2016)

Što se tiče obrazovne strukture stanovništva šibenskog otočja 2001. godine, iz sl. 7. je uočljivo da je ona vrlo nepovoljna. Naime, najveći udio stanovništva je stekao srednju stručnu spremu, ali veoma je visok udio onih koji nemaju niti završeno potpuno osnovnoškolsko obrazovanje. Tome razlog može biti izoliranost otočnog prostora, tj. nedostupnost obrazovnih institucija, posebice u prošlosti. Osobe sa stečenim višim i visokim obrazovanjem na šibenskim su otocima rijetke. Najnepovoljnija situacija s obrazovanjem prisutna je na otocima Krapnju i Kaprijama gdje je više od polovice stanovništva bez škole, s nedovršenom ili završenom samo osnovnom školom. Ovakva obrazovna struktura stanovništva zasigurno je jedan od ograničavajućih čimbenika potencijalnog ekonomskog razvoja.



Sl. 7 Obrazovna struktura stanovništva malih šibenskih otoka 2001. godine

Izvor: DZS (2001) prema Lončar i Klempić Bogadi (2016)

5. GOSPODARSTVO MALIH OTOKA ŠIBENSKOG ARHIPELAGA

Uvjeti za gospodarski razvoj na otocima otežani su zbog ograničenosti prostora i resursa. Demografske prilike pritom ne olakšavaju situaciju. U takvim su se uvjetima, kroz povijest, ipak uspjele razviti različite djelatnosti koje su imale određen utjecaj na život ljudi, kao i na sam otočni prostor šibenskog arhipelaga.

5.1. Orijentacija na more i poljoprivredu

Nakon doseljenja, početkom 7. st., u skladu s tadašnjim stupnjem društvenog i ekonomskog razvoja, Hrvati prihvaćaju sredozemni model gospodarenja obalnim prostorima temeljen na višestoljetnoj tradiciji starih Histra, Liburna, Delmata, Ardijejaca i drugih romaniziranih etničkih skupina. Tadašnja je država bila orijentirana na more, na njegovo iskorištavanje i upravljanje, pa su najrazvijenije djelatnosti bile pomorstvo i ribarstvo (Faričić, 2012). U 12. stoljeću, osnutkom nove ugarsko-hrvatske državne tvorevine, dolazi do svojevrsne „demaritimizacije“, tj. premještanja težišta na kontinent pa se primorski gradovi samostalno pokušavaju uključiti u pomorsku trgovinu. Na otocima bogati građani i crkvene ustanove iskorištavaju svaki djelić oskudnog tla za ispašu stoke. Padine se terasiraju, izgrađuju se suhozidi, seoski putevi, zdenci, cisterne, ograđuju se plodne površine te nastaje specifičan primorski krški seoski krajobraz (Faričić, 2012). Nepostojanje jasne središnje državne

uprave koja bi omogućila snažniji razvoj pomorstva i ukupnog gospodarstva primorskoga dijela Hrvatske, iskoristila je Mletačka Republika. Za vrijeme venecijanske vlasti u Dalmaciji, česti su bili osmanski prodori i pokušaji zauzimanja određenih predjela. Stanovništvo iz Dalmatinske zagore je pred Turcima bježalo na otočni prostor s manjim prirodno-geografskim mogućnostima razvoja poljoprivrede kojim se većina stanovništva bavila (Marčić 1930; Filipi, 1959, 1960; Grubišić, 1974; Novak, 1976; Hrabak, 1986 prema Faričić, 2012). Dolaskom novog stanovništva, ponestalo je obradivih površina pa je bilo potrebno iskrčiti nove obradive i pašnjačke površine. Time je poljoprivreda na otocima intenzivirana te je pojačan pritisak na neobrađen ili ekstenzivno obrađivan obalni prostor. Isto tako, za većinu šibenskih otoka bilo je karakteristično obavljanje poljoprivredne djelatnosti na susjednom kopnu, gdje su otočani, zbog nedostatka obradivih površina na otoku, imali svoje posjede (Lajić i dr., 2001). Osim poljoprivrede, na otocima se stanovništvo bavilo pomorstvom, proizvodnjom soli, proizvodnjom vapna, brodogradnjom, sitnim obrtom, ribarstvom...I u ovom su razdoblju veze s otocima su slabe pa ne postoji mogućnost gospodarske integracije šireg područja. Tijekom 18. stoljeća, vlast Habsburške Monarhije donijela je društveno-gospodarsku stabilizaciju, modernizaciju gospodarstva, demografski rast, razvoj školstva i pravnog sustava. U tom su razdoblju obavljene prve sustavne katastarske izmjere otoka te popisi stanovništva, uvođenjem novih kultura i tehnologija nastojala se modernizirati poljoprivreda, a ukidanjem feudalnih odnosa, otočani su mogli otkupiti i obrađivati zemlju.

5.2. Ovisnost o poljoprivredi i emigracije

U drugoj polovici 19. stoljeća započinje razvoj industrije te prometnog sustava pa se uvode redovite brodske pruge. S druge strane, postojali su brojni problemi poput perifernosti, funkcionalne izolacije, prevelike ovisnosti o poljoprivredi, otpora stanovništva prema inovacijama, nepostojanja pomorske politike te krize jedrenjačkog brodarstva. Svi su oni, malo po malo, potaknuli prve valove iseljavanja sa sjevernodalmatinskih, pa tako i šibenskih, otoka (Faričić, 2012). Na Krapnju se stanovništvo isticalo spužvastvom dok je na Zlarinu i Žirju koraljarstvo donosilo velike prihode stanovništvu. Ovi su otoci za spomenute djelatnosti imali koncesiju na prostoru cijelog hrvatskog akvatorija još od kraja srednjeg vijeka (Juras, 1930; Županović, 1963 prema Faričić, 2012). Neposredno prije Prvog svjetskog rata, okosnicu razvoja jadranskog prostora činila su regionalna središta u kojima je i živjela petina stanovništva hrvatskog litorala. Sličan je slučaj i sa Šibenikom koji se

počinje sve jače razvijati te privlačiti stanovništvo sa obližnjih otoka. Tijekom rata, hrvatski jadranski prostor nije bio ugrožen izravnim ratnim operacijama, međutim utjecao je na porast siromaštva, gladi i zaraznih bolesti (Faričić, 2012). U prvoj polovici 20. stoljeća, na šibenskim je otocima poljoprivreda i dalje najvažnija grana privređivanja. Posebice se to odnosi na Prvić Šepurine gdje se više od 90 % stanovništva bavilo poljoprivredom. U Prvić Luci se stanovništvo, osim poljoprivredom, bavi i ribarstvom, a osnovana je i ribarska zadruga. Na Krapnju djeluje spužvarska zadruga, a na Zlarinu koraljarsko-spužvarska (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Osim zanatskih uslužnih djelatnosti za potrebe mještana, kratkotrajnog turizma i koraljarstva, na Zlarinu prevladavaju ribarstvo, vinogradarstvo, maslinarstvo te uzgoj badema, buhača i smokava (Makale, 2007 prema Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Usprkos raznolikosti djelatnosti kojima se stanovništvo na otocima bavilo, život na otoku i dalje je bio težak pa su se emigracije nastavile.

5.3. Gospodarsko prestrukturiranje nakon Drugog svjetskog rata

Nakon Drugog svjetskog rata šibenski su otoci prepušteni stihijskom razvoju temeljenom na poljoprivredi, a nositelji razvoja postaju novonastale zadruge (Lajić, 1997 prema Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Izgradnjom tvornice za preradu ribe u Prvić Luci, koja je zapošljavala preko 100 ljudi, pokušala se pokrenuti industrijska proizvodnja na šibenskom otočju, međutim, ista je zatvorena već 1968. godine (Kalogjera, 1959; Vlahov, 1998 prema Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Manjak obradivih površina i nedostatak vode, tehnološka zaostalost, usitnjenost posjeda i drugi problemi koji su pratili otočno stanovništvo u pokušaju razvoja poljoprivredne djelatnosti, doveli su do smanjenja prinosa i prihoda od poljoprivrede. Polovicom stoljeća, najviše se stanovništva poljoprivredom i dalje bavilo u naselju Prvić Šepurine, dok je najmanje zaposlenih u poljoprivredi imao Zlarin. Istovremeno se u Šibeniku razvija industrija koja nudi lako zaposlenje i sigurne prihode, za razliku od poljoprivrede na otoku koja postaje dodatna djelatnost. Započinje prestrukturiranje stanovništva iz primarnog u sekundarni, zatim iz sekundarnog u tercijarni sektor, a naposljetku je uslijedila i deruralizacija (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Od šezdesetih godina prošlog stoljeća, glavnu ulogu u gospodarskoj strukturi preuzima turizam. One relativno kvalitetne obradive površine na kojima su se uzgajale tradicionalne poljoprivredne kulture se napuštaju i danas su izvan gospodarske eksploatacije (Lajić i dr., 2001). Stoga je primjerice na Žirju evidentna promjena osnovne funkcije otoka – gubi se tradicionalna funkcija prostora za stalno stanovanje i privređivanje u okvirima polikulture sredozemne

proizvodnje (uzgoj maslina, vinove loze, ribarstvo, sitni obrti), a sve više postaje područje odmora i rekreacije s tek povremenom, sezonskom naseljenošću (Faričić i Magaš, 2004). I ostale djelatnosti dotada prisutne na otocima šibenskog područja, kao što spužvarstvo, koraljarstvo i ribarstvo, zamiru, a turizam postaje najvažnija gospodarska djelatnost.

Tab. 9 Aktivno stanovništvo šibenskog otočja prema području djelatnosti 2001. godine – opći podaci i primarni sektor

	Ukupno	Nepoznato	Obavlja zanimanje u inozemstvu	Poljoprivreda, lov i šumarstvo	Ribarstvo
Kaprije	13	0	3	0	0
Krapanj	49	0	6	1	5
Prvić	88	1	18	1	7
Zlarin	40	0	8	1	1
Žirje	15	0	2	0	0
Šibensko otočje	205	1	37	3	13

Izvor: DZS (2001) prema Faričić (2012)

Podaci o aktivnosti stanovništva 2001. godine, zbog nedostupnosti novijih podataka, prikazani su u tab. 9. Tek 17 % ukupnog stanovništva 2001. godine je bilo aktivno. Najveći je udio onih koji rade u inozemstvu, a zatim slijede tercijarne djelatnosti prikazane u tab. 10. – prijevoz i veze, ugostiteljstvo i hotelijerstvo te trgovina. Od sekundarnih djelatnosti najzastupljenija je prerađivačka industrija, a od primarnih ribarstvo. Može se zaključiti da se gospodarska struktura na otocima mijenja i započinje dominacija uslužnih djelatnosti.

Tab. 10 Aktivno stanovništvo šibenskog otočja prema području djelatnosti 2001. godine – sekundarni i tercijarni sektor

	Rudarstvo i vađenje	Prerađivačka industrija	Opskrba el. energijom, plinom i vodom	Građevinarstvo	Trgovina na veliko i na malo	Hoteli i restorani	Prijevoz, skladištenje i veze	Privatna kućanstva sa zaposlenim osobljem
Kaprije	0	2	0	0	0	5	2	0
Krapanj	0	4	0	2	4	5	8	2
Prvić	0	10	4	5	6	9	11	0
Zlarin	0	3	0	1	7	1	6	0
Žirje	0	0	0	0	2	1	5	0
Šibensko otočje	0	19	4	8	19	21	32	2

Izvor: DZS (2001) prema Faričić (2012)

6. TURIZAM NA MALIM OTOCIMA ŠIBENSKOG ARHIPELAGA

Turizam se na šibenskim otocima počinje razvijati dvadesetih godina 20. stoljeća na otoku Zlarinu, a na ostale se otoke širi polovicom stoljeća, kad zamjenjuje tradicionalne djelatnosti. Šibensko je otočje imalo izuzetno dobre predispozicije za razvoj turizma koje se očituju u povoljnom položaju unutar turističke regije sjeverne Dalmacije, sve boljoj prometnoj povezanosti s kopnom te prirodnoj osnovi (razvedenost obale, topla klima, čisto more...). Ipak, nedostatak je bilo slabo planiranje pa se turizam, od svojih početaka, nije nametnuo kao prilika za poticaj gospodarskom oporavku otoka. Njegov je razvoj bio stihijskog karaktera i nije ga pratila izgradnja odgovarajuće komunalne infrastrukture i turističkih objekata. Time se ograničila mogućnost značajnijeg zapošljavanja stanovništva u turizmu i njemu bliskim djelatnostima, koje bi zasigurno, barem donekle, zaustavilo iseljavanje s ovih područja (Lončar i Klempić Bogadi, 2016).

6.1. Faktori razvoja turizma

Promatrajući prirodno-geografske faktore, za razvoj turizma na šibenskom otočju ključni su sredozemno podneblje, odnosno mediteranska klima s vrućim i suhim ljetima, razvedena obala na Jadranskom moru te bogatstvo otočnog biljnog pokrova. Visoka srednja godišnja osunčanost od preko 2700 sati te visoke ljetne temperature povremeno ublažene vjetrom maestralom, privlačan su čimbenik za razvoj kupališnog turizma (Knežević-Grubišić,

Grubišić, 1998). Osim klime, za razvoj kupališnog, ali i nautičkog turizma te ribarstva i marikulture, veoma su važne karakteristike morske vode. Temperatura Jadranskog mora gotovo da i ne pada ispod 11 stupnjeva Celzijevih, a odlikuju ga i velika prozirnost te čistoća (Boranić Živoder i dr., 2015). Privlačne karakteristike ima i obala otoka, a njezina visoka razvedenost⁷ izuzetno je pogodna za nautički turizam. Različiti atraktivni geomorfološki oblici poput jama i spilja također se mogu pronaći na nekim od šibenskih otoka i doprinijeti turističkoj ponudi.

Od društvenih atraktivnih faktora tu su stara otočna naselja sa svojom kamenom gradnjom, zatim kulturno-povijesni spomenici (crkve, ljetnikovci, utvrde), etnološka baština (tradicionalni stari obrti, običaji, lokalni govor, glazba...) te otočne fešte, priredbe i ostale manifestacije. Na šibenskim se otocima nalazi i nekoliko muzeja i galerija – Muzej ronilaštva te suvenirnica i galerija spužava na otoku Krapnju, Memorijalni centar Faust Vrančić na Prviću te Muzej koralja na Zlarinu. Važan privlačni čimbenik je i svakodnevni život na otoku udaljen od gradske buke i vreve te onečišćenog okoliša. Zahvaljujući bogatstvu mora različitim životinjskim vrstama, postoji i osnova za kvalitetnu gastronomsku ponudu u nekoliko desetaka ugostiteljskih objekata na šibenskim otocima.

Uz prirodne i društvene faktore, ključni su oni vezani uz dostupnost, tj. prometnu povezanost. Prednost šibenskih otoka svakako je njihova blizina kopnu. Tri su priobalna naseljena otoka – Krapanj, Zlarin i Prvić, dok je Kaprije kanalski otok (Zakon o otocima, 2018). Najudaljeniji otok je Žirje, a njegova udaljenost od Šibenika iznosi oko 22 kilometra te on, prema Zakonu o otocima (2018), spada u pučinske otoke. Svi su šibenski otoci pomorskim linijama povezani s kopnom. Brodske linije su Šibenik – Zlarin – Prvić Luka – Prvić Šepurina – Vodice te Krapanj – Brodarica, dok trajektna linija vozi na relaciji Šibenik – Zlarin – Kaprije – Žirje (Jadrolinija, 2020). Postoji i katamaranska (brzobrodsko) linija Šibenik – Kaprije – Žirje (G&V Line Iadera, 2020). Učestalost linija razlikuje se od otoka do otoka, a ovisi o danu u tjednu, dobu godine te vremenskim uvjetima. Osim državnim linijama, na otoke je moguće doći i privatnim prijevozom, taxi brodom i slično. Usto, blizina drugih turističkih destinacija poput Nacionalnog parka Kornati te Šibenika, Vodica i Primoštena zasigurno imaju pozitivan učinak na razvoj turizma na šibenskim otocima.

Važan dio turističke ponude neke destinacije, svakako su i receptivni faktori, odnosno postojeći oblici smještajnih kapaciteta. Prvi hotel na šibenskim otocima otvoren je 1973.

⁷ podaci o razvedenosti malih otoka šibenskog arhipelaga prikazani su u tab. 2.

godine na Zlarinu, dok na drugim otocima nije bilo hotelskog smještaja sve do početka 21. stoljeća kada se hoteli otvaraju u Prvić Luci i Krapnju (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Spomenuta tri hotela i danas su u funkciji, a osim njih nema novootvorenih hotela.



Sl. 8 Hoteli šibenskog otočja – Koralj na Zlarinu (lijevo), Maestral na Prviću (sredina), Spongiola na Krapnju (desno)

Izvor: Šibenik info (2019); Booking (2019); Omh (2019)

Osim hotela, na malim otocima šibenskog arhipelaga postoje i različiti oblici nekomercijalnih smještajnih kapaciteta u privatnom vlasništvu poput kuća za odmor, apartmana, soba i slično. Faričić (2012) naglašava da u većini mjesta sjevernodalmatinskih otoka prevladavaju komplementarni (dopunski) objekti za smještaj, dok su osnovni objekti za smještaj funkcionirali samo u većim otočnim naseljima.

6.2. Postojeći oblici turizma

Na temelju spomenutih privlačnih faktora, moguće je zaključiti da mali šibenski otoci imaju dobre preduvjete za razvoj različitih oblika turizma. Faričić (2012) navodi da je nautički turizam najrazvijeniji oblik turizma na cjelokupnom području sjevernodalmatinskih otoka, a šibenski arhipelag nije iznimka. „Nautički je turizam kompleksna pojava koja se može proučavati kao dio turizma, ali i kao dio pomorstva, a osnovno mu je obilježje da se pomorsko putovanje poduzima radi zabave, dokolice, rekreacije, ali i različitih drugih motiva“ (Jadrešić, 1978 prema Faričić, 2012, 390-391). Razvedenost obale, uređene, ali i one netaknute tzv. „divlje“ plaže, temperatura zraka i mora, brojni suhi vezovi i vezovi u moru okupljeni u otočnim uvalama i lučicama, kao i obližnjim marinama na kopnu, čine ovaj prostor jednim od najprivlačnijih za sve vrste nautičkog, ali i kupališnog turizma.

Regate koje se održavaju na Prviću i Zlarinu, uglavnom u ljetnim mjesecima, dodatni su poticaj nautičkom turizmu. Među nautičarima dominiraju posjetitelji srednje životne dobi, višeg i visokog obrazovanja te veće platežne moći (IZTZ, 2018). Najveći broj nautičara izbor turističke destinacije temelji na prijašnjem boravku, stoga je veoma važno postići da gosti imaju sve što im je potrebno te da se osjećaju ugodno kako bi poželjeli ponoviti svoj posjet. Dobar dio informacija o destinaciji nautičari doznaju putem interneta pa bi se šibensko otočje svakako trebalo više promovirati na taj način. Nautičari u prosjeku najčešće provode 4 do 7 noćenja na određenoj destinaciji, a velik je i udio onih koji provode 8 do 14 noćenja. Pritom najviše novca (ne računajući izdatke za samo plovilo) troše na ugostiteljske usluge i kupovinu (IZTZ, 2018). Međutim, da bi se ostvarila značajnija financijska korist, ovaj oblik turizma potrebno je pomnije planirati i pratiti njegov razvoj kako bi ponuda na malim otocima šibenskog arhipelaga odgovarala potražnji nautičara.

Kulturni turizam na otocima šibenskog arhipelaga prvenstveno služi tek kao dopuna nautičkom, odnosno kupališnom turizmu. Radi se o malim naseljima čija tradicionalna arhitektura, utvrde, crkve, samostani, spomenici i muzeji samostalno ne mogu privući značajniji broj turista. U kulturnu ponudu spadaju i manifestacije te otočke fešte poput onih posvećenih svecima zaštitnicima mjesta, a takvi su događaji posjećeniji od strane lokalnog stanovništva i domaćih turista.

Posjetitelji zainteresirani za sportski turizam također bi na malim šibenskim otocima mogli pronaći ponešto za sebe. Pješačenje, trčanje, bicikliranje, jedrenje neke su od aktivnosti koje je moguće prakticirati na malim otocima šibenskog arhipelaga kroz cijelu godinu. Primjerice, na otoku Žirju, krajem rujna, organizira se biciklijada „Đir za Žir“ (Turistička zajednica Šibensko-kninske županije, 2019). U ponudi su i kajakarenje i ronjenje, aktivnosti prilagođenije ljetnom dijelu godine. Osim navedenih, moguće je razviti i dodatne oblike sportskog turizma primjerice otvaranjem sportskih kampova za djecu koji su nekada i postojali na šibenskom otočju. Otvaranjem prikladnog sadržaja, poput noćnih klubova, barova, kina ili organiziranjem većeg broja zabavnih događanja na otvorenom, kojih trenutno manjka, mogle bi se privući mlađe dobne skupine na šibensko otočje. S druge strane, nedostaje i sadržaja za pripadnike treće dobi, a postoji i potencijal za razvoj zdravstvenog turizma koji bi se temeljio na povoljnom učinku mora i klime. U svrhu proširenja turističke ponude, mogla bi se potaknuti i poljoprivredna proizvodnja na nekim od otoka te na taj način stvoriti uvjete za seoski turizam. Sve u svemu, turistički potencijal malih šibenskih otoka zasigurno nije dovoljno iskorišten, a sezonalnost je veoma izražena.

Stoga bi od ključne važnosti bilo razmotriti mogućnosti ovoga prostora za razvoj dodatnih oblika turizma čija bi svrha bila privlačenje šireg spektra posjetitelja i, konačno, produljenje turističke sezone. Pritom bi se šibensko otočje moglo profilirati kao jedna destinacija čiji se sadržaji, na pojedinačnim otocima, međusobno nadopunjavaju i posjetiteljima različite dobi i platežne moći pružaju raznolik izbor sadržaja.

6.3. Pokazatelji razvoja turizma

Turizam se na šibenskim otocima počeo razvijati polovicom prošlog stoljeća, stoga je moguće usporediti razmjere turističke posjećenosti iz prošlog stoljeća s onima danas. Iz tab. 11. uočljivo je da je 80-ih godina turizam na malim otocima šibenskog arhipelaga bilježio značajne rezultate u broju dolazaka i noćenja, a turisti su se, u prosjeku, na ovim područjima zadržavali i preko 10 noćenja po osobi. Turistički su posjeti opali neposredno prije Domovinskog rata, dok za vrijeme rata, 1995. godine, niti nema podataka o turističkim kretanjima na ovom području. Naime, tijekom Domovinskoga rata u hotelima, odmaralištima i apartmanskim naseljima na otocima bili su smješteni prognanici iz privremeno okupiranih dijelova sjeverne Dalmacije, ali i drugih krajeva Hrvatske. Nakon tog razdoblja, najveći dio turističke infrastrukture je bio u lošem stanju pa se otvorila potreba za obnovom i prilagodbom za suvremene potrebe (Faričić, 2012).

Tab. 11 Broj dolazaka i noćenja te prosječni boravak po turistu 1980., 1985., 1990., 1995., 2000. i 2005.g. na malim šibenskim otocima

Godina	Broj dolazaka	Broj noćenja	Prosječni boravak
1980.	7 711	82 705	10,7
1985.	11 368	142 480	12,5
1990.	8 415	110 186	13,1
1995.	0	0	0,0
2000.	12 778	85 085	6,7
2005.	21 042	139 133	6,6

Izvor: RZS (1981; 1986); DZS (1991; 1996; 2001; 2006) prema Faričić (2012)

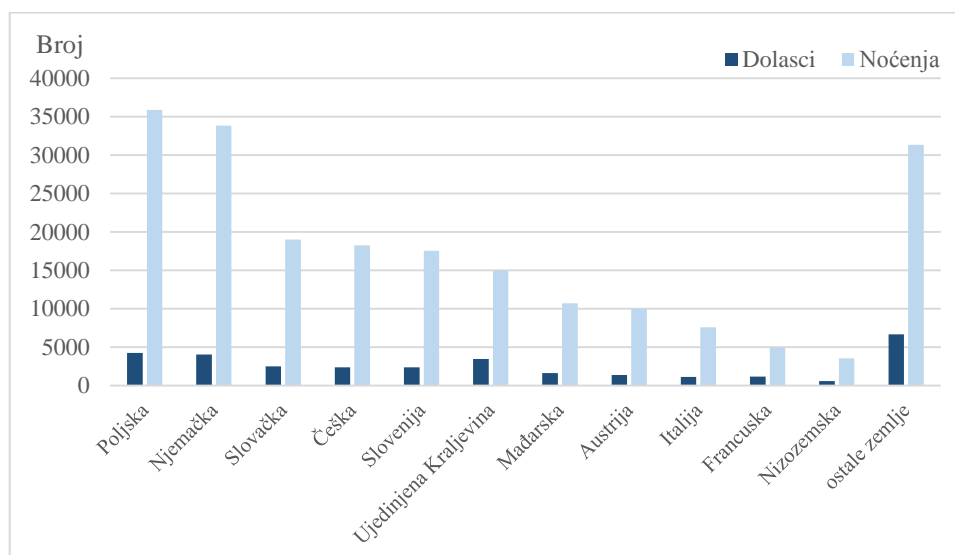
Što se turističkih dolazaka i noćenja u suvremeno doba tiče, podaci za 2017. godinu vidljivi su u tab. 12. U usporedbi s podacima iz tab. 11., vidljiv je porast u broju dolazaka i noćenja. Od ukupno 36 049 dolazaka, preko 86 % činili su strani turisti. Gotovo identična situacija je

i s turističkim noćenjima – 87,7 % noćenja ostvarili su strani turisti. Najveći broj dolazaka i noćenja ostvario je otok Krapanj, međutim, ovdje se radi o zbroju podataka za Krapanj i Brodaricu. Iako podaci stoga nisu posve precizni, sasvim je sigurno da, zbog blizine, zajedničke Turističke zajednice i dobre povezanosti, Krapanj i Brodarica dijele i dobar dio turističke klijentele. U prosjeku, na šibenskom otočju 2017. godine ostvareno je 6,6 noćenja po turistu, a najviše noćenja po osobi ostvareno je na otoku Žirju, gotovo 9 (tab. 12.).

Tab. 12 Dolasci, noćenja i prosječni boravak na malim šibenskim otocima 2017. godine

	Dolasci			Noćenja			Prosječni boravak
	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	
Kaprije	195	955	1 150	1 410	7 584	8 994	7,8
Krapanj	2 626	19 768	22 394	13 400	147 477	160 877	7,2
Prvić	847	1 970	2 817	7 172	14 579	21 751	7,7
Zlarin	882	8 013	8 895	5 483	32 231	37 714	4,2
Žirje	195	598	793	1 510	5 547	7 057	8,9
Šibensko otočje	4 745	31 304	36 049	28 975	207 418	236 393	6,6

Izvor: DZS (2018)



Sl. 9 Broj dolazaka i noćenja na šibenskom otočju 2017.g. prema zemlji podrijetla turista

Izvor: DZS (2018)

Najviše dolazaka i noćenja na malim otocima šibenskog arhipelaga 2017. godine ostvarili su turisti iz Srednje Europe, tj. Poljske i Njemačke, a zatim slijede Slovaci, Česi i Slovenci (sl. 9.).

Tab. 13 Smještajni kapaciteti na malim otocima šibenskog arhipelaga 2018. godine

Otok	Broj postelja			Ukupno
	u hotelima i sl.	u odmaralištima i sl. objektima za kraći odmor	u kampovima i prostoru za kampiranje	
Kaprije	-	314	-	314
Krapanj	46	3 499	72	3 617
Prvić	27	775	-	802
Zlarin	-	283	546	829
Žirje	-	214	-	214
Šibensko otočje	73	5 085	618	5 776

Izvor: DZS (2019)

Iako su informacije iz tab. 13. nepotpune, što se može zaključiti iz činjenice da, unatoč postojanju hotela na Zlarinu, podaci pokazuju da postelja u hotelskom smještaju nema, te neprecizni, budući da su podaci za neka naselja zbrojeni (Krapanj i Brodarica), može se zaključiti da ponuda smještajnih kapaciteta na šibenskom otočju nije raznolika. S druge strane, koeficijent turističke funkcionalnosti⁸ iznosi 157,8,⁹ a iskorištenost kapaciteta iznosi 40,2 noćenja po ležaju, što pak pokazuje da je postojeća ponuda dostatna u odnosu na trenutne potrebe i potražnju. Najveći broj soba i ležaja nalazi se na Krapnju, međutim, kao što je već spomenuto, radi se o podacima koji uključuju i Brodaricu. Budući da zasebni podaci za Krapanj nisu dostupni, teško je procijeniti stvarni broj smještajnih jedinica.

6.4. Glavni problemi turističkog razvoja

Kao što je spomenuto ranije, nautički turizam, uz kupališni, najrazvijeniji je vid turizma na malim otocima šibenskog arhipelaga. Međutim, njegov je razvoj imao i negativne posljedice – zasad ne rezultira visokom financijskom dobiti, a uvelike onečišćuje okoliš. Otočani nautičare često percipiraju kao uzurpatore morskoga i obalnog prostora i glavne krivce za

⁸ broj turističkih postelja na 100 stanovnika

⁹ pri računanju je uračunato i stanovništvo Brodarice budući da su podaci o dolascima i noćenjima zajednički za Krapanj i Brodaricu

onečišćenje kopna i mora. Također, nerijetko se događa da nautičari ne poštuju temeljna pomorska pravila, koristeći se tzv. crnim vezom ne bi li izbjegli plaćanje pristojbi u organiziranim sidrištima i lučicama (Faričić, 2012). Stoga je potrebno bolje planiranje i reguliranje nedozvoljenih aktivnosti strožim zakonima. Nužno je bolje prilagoditi i dopuniti ponudu sidrišta, vezova, luka i lučica te ih opremiti adekvatnom infrastrukturom i uslugama s ciljem zadovoljavanja potreba turista nautičara, a to bi, u konačnici, rezultiralo i zadovoljstvom lokalnog stanovništva. Jedan je od problema nautičkog turizma i velika opterećenost prostora, odnosno „napučenost mora“ koja nadilazi propusnu moć malih međuotočnih akvatorija i uskih tjesnaca (npr. kanal sv. Ante). Usto, velika gužva na moru može dovesti i do zastoja u prometu te sudara (Faričić, 2012).

Razvojem turizma, nastupile su i promjene u fizionomiji otočnih naselja. Uz ranije spominjanu gradnju neadekvatne infrastrukture i turističkih objekata, dolazi i do prenamjene i preuređenja postojećih stambenih objekata. Šezdesetih godina prošlog stoljeća javlja se novi tip stambene izgradnje čija svrha više nije trajno nastanjenje, već sezonski boravak u ljetnom dijelu godine (Lajić i dr., 2001). O tome svjedoče podaci o naglom povećanju broja stanova za odmor. Naime, 1971. godine se od ukupno 1 445 stanova, njih 26,5 % koristilo za odmor, dok je 2001. godine stanova za odmor bilo 58,6 % od ukupno 2 022 stana (SZS, 1972; 1973; DZS, 2001 prema Faričić i dr., 2009). Izgradnja i prenamjena stanova u svrhu odmora sa sobom donosi i određene probleme, vezane ponajprije uz narušavanje autentičnosti otoka. Višekatnice različito obojenih fasada značajno odudaraju od uglavnom kamenih starih kuća i time mijenjaju tradicionalnu fizionomiju otočnih naselja. Iako takav trend na šibenskim otocima još uvijek nije poprimio značajnije razmjere, ipak predstavlja određenu prijetnju.

Sezonalnost je jedan od glavnih nedostataka turizma na hrvatskoj obali općenito, a posebno je izražena na malim otocima kojima se populacija tijekom ljeta višestruko poveća, dok zimi vlada pustoš. Kod malih šibenskih otoka pritom je najveći problem nedovoljno sadržaja koji bi privukli turiste izvan ljetne sezone. Može se reći da su osnovne značajke turizma šibenskih otoka ponajprije izrazita sezonalnost, zatim neodgovarajuća i nedostatna struktura smještaja (uglavnom apartmani i sobe u privatnim kućanstvima) te nedostatak kvalitetnih sadržaja i kvalificirane radne snage. S druge strane, otoci su izrazito atraktivna turistička destinacija, zbog svojih prirodno-geografskih, ali i kulturoloških značajki, koja nudi mir i tišinu za goste iz urbanih područja. Upravo iz tog razloga, mali otoci ne bi trebali težiti masovnom turizmu i gradnji turističkih kompleksa velikih kapaciteta u svrhu produljenja sezone, već bi se

trebalo poticati razvoj selektivnih oblika turizma koji bi sačuvali autentičnost otočnog prostora. Obzirom da je turizam složena djelatnost koja povezuje, ali i ovisi o brojnim gospodarskim aktivnostima, njegov je razvoj potrebno pomno planirati. Od ključne su važnosti komunikacija među relevantnim akterima (lokalno stanovništvo, turisti, investitori, prostorni planeri, turistički djelatnici itd.) te odgovarajući državni poticaji.

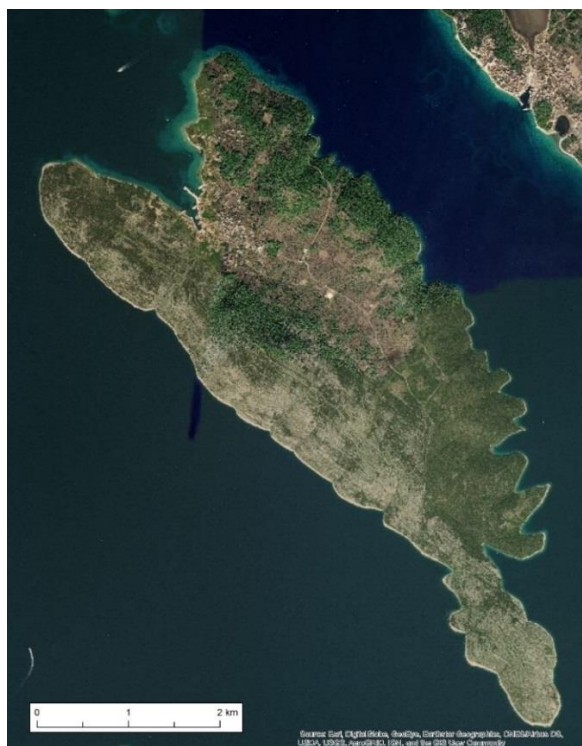
„Glavni cilj u razvoju turizma na hrvatskim otocima mora biti podizanje kvalitete života i sprječavanje depopulacije otoka, i to po mogućnosti politikom "malih koraka", polazeći od zahtjeva turističke potražnje. Prevelike investicije u turizam, osim u infrastrukturu, razarajuće će djelovati na prostor i stanovništvo“ (Vidučić, 2007). Turizam bi, zapravo, mogao biti ključan čimbenik gospodarskog oporavka šibenskog otočja, oko kojega bi se mogle i trebale okupljati druge djelatnosti poput trgovine, poljoprivrede, prometa, ribarstva itd. Dakle, razvoj na otocima ne bi se smio osloniti samo na turizam, već i na druge djelatnosti koje će s njime biti komplementarne, a ujedno neće imati negativan ujecaj na otočni okoliš.

7. OTOK ZLARIN

Zlarin je otok u Šibensko-kninskoj županiji koji pripada prvičko-zlarinskoj otočnoj skupini. Od svih otoka šibenskog arhipelaga, upravo je Zlarin najbliži županijskom središtu - luka Zlarin je od Šibenika udaljena oko 6 km, što je manje od 30 minuta brodske vožnje. Od kopna je odvojen Šibenskim kanalom, a na najužem je dijelu od mjesta Zablaće udaljen je 1250 metara zračne linije (URBOS, 2009).

7.1. Fizičko-geografska obilježja

Zlarin se proteže u smjeru sjeverozapad – jugoistok u duljini od oko 6 km. Zauzima površinu tek nešto veću od 8 km², a duljina njegove obalne linije iznosi 20,2 km (Duplančić Leder i dr., 2004). Na sjeverozapadnoj strani otoka, u dnu uvale, smjestilo se samo jedno, istoimeno, naselje koje administrativno pripada Gradu Šibeniku. Naselje se razvilo iz zaseoka Borovica, smještenog na prisojnoj padini Zlarinskog polja, koje je danas napušteno (URBOS, 2009). Današnje naselje zauzima površinu od 50 ha, što čini tek oko 6 % ukupne površine otoka. Uzduž otoka pružaju se dva grebena između kojih se nalazi Zlarinsko polje (Kalogjera, 1997).



Sl. 10 Satelitska snimka otoka Zlarina

Izvor: Basemap (2019)

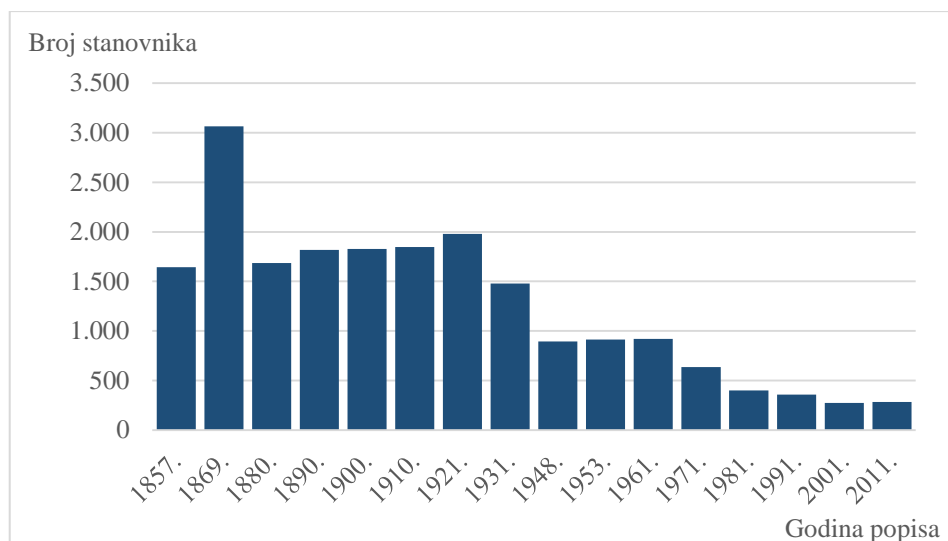


Sl. 11 Geografski položaj Zlarina u odnosu na Šibenik

Izvor: Google Maps (2019)

7.2. Stanovništvo

Otok Zlarin, uz otoke Murter, Krapanj, Kaprije, Prvić i Žirje, pripada stalno naseljenim otocima šibenske otočne skupine. Smatra se da je naseljen još u kamenom dobu (Dean, 2004), a prema popisu stanovništva iz 2011. godine, naselje Zlarin brojilo je 284 stanovnika u 144 kućanstva.

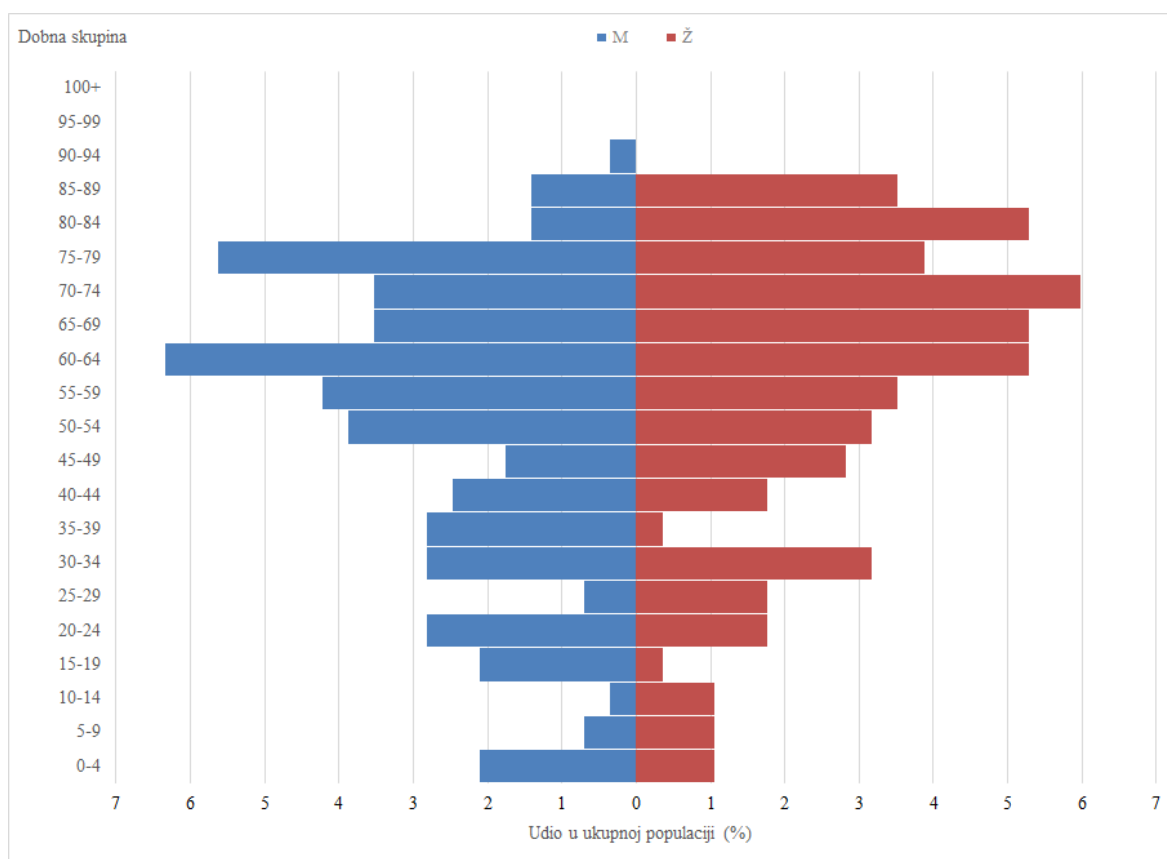


Sl. 12 Kretanje broja stanovnika u naselju Zlarin od 1857. do 2011. godine

Izvor: DZS (2005; 2013)

Na sl. 12. uočljivo je da stanovništvo Zlarina bilježi znatan pad u odnosu na kraj 19. i početak 20. stoljeća. Najveći broj stanovnika zabilježen je 1869. godine (čak 3063 stanovnika), međutim postoji vjerojatnost da je tim popisom stanovništvu Zlarina pridodano i stanovništvo nekih susjednih naselja na kopnu ili drugom otoku. Samo naselje Zlarin, prema procjenama tada je imalo oko 1660 stanovnika (Klempić Bogadi i Podgorelec, 2011). Godine 1921., u periodu kada hrvatsko otočje općenito bilježi najveću napučenost, stanovništvo Zlarina je doseglo brojku od gotovo 2000, a već sljedećim popisom zabilježen je nagli pad koji se nastavlja do polovice 20. stoljeća. U razdoblju između dvaju svjetskih ratova, Zlarin gubi više od polovice stanovništva, i to ponajprije emigracijom. U njoj su sudjelovali gotovo isključivo muškarci, pomorci, koji su teškim i slabo plaćenim fizičkim poslovima uzdržavali obitelji u Zlarinu. To su bile tzv. delegirane migracije, zamišljene kao privremene, ali rijetki među iseljenicima uspijevaju u kraćem razdoblju ostvariti emigracijski cilj i vratiti se na otok (Klempić Bogadi i Podgorelec, 2011). Od 1948. do 1961.

stanovništvo stagnira, a u sljedećem razdoblju, od 1961. do 1981., nastupa intenzivna depopulacija. Uzrok negativnih demografskih trendova je iseljavanje, ali i negativna prirodna promjena, koja se javlja kao posljedica upravo kontinuiranog odlaska stanovništva u fertilnoj dobi (Klempić Bogadi i Podgorelec, 2011). Depopulacija se nastavlja, nešto manjim stopama, i u razdoblju od 1980-ih do danas. Popis iz 2011. godine zabilježio je porast stanovništva u odnosu na 2001. godinu, međutim ta se pojava javlja zbog formalno prijavljenih vikendaša, koji na otoku borave uglavnom samo u toplijem dijelu godine. Depopulacija, kao posljedica iseljavanja i starenja ukupnog stanovništva, glavni je proces karakterističan ne samo za Zlarin, već i brojne druge otoke u Hrvatskoj u 20. i 21. stoljeću.



Sl. 13 Dobno-spolna struktura stanovništva Zlarina 2011. godine

Izvor: DZS (2013)

Promatrajući dobno-spolnu strukturu stanovništva Zlarina, moguće je primijetiti izrazitu starost stanovništva. To potvrđuje i podatak o prosječnoj starosti koja za Zlarin iznosi 55,4 godine. Žensko i muško stanovništvo gotovo je jednako zastupljeno – 51 % žena i 49 %

muškaraca. Gledajući prema dobnim skupinama, i žene i muškarci su najzastupljeniji u starijim dobnim skupinama, dok je mladih relativno malo. Tome je uzrok, s jedne strane, emigracija mladih obitelji koji na otoku imaju manje mogućnosti nego u urbanoj sredini, posebice ukoliko imaju djecu, te značajna povratnička imigracija umirovljenika s druge strane. Logična posljedica takve situacije je i negativna prirodna primjena. Naime, u razdoblju od 2000. do 2013. godine na Zlarinu se rodilo 19, a umrlo ukupno 98 ljudi, što rezultira smanjenjem populacije za 79 osoba (Lončar i Klempić Bogadi, 2016).

7.3. Gospodarstvo

Poljoprivreda i ribarstvo djelatnosti su koje se povezuju sa Zlarinom od najranijih zapisa. Kroz 18. i 19. stoljeće, otok doživljava intenzivni gospodarski napredak koji počiva na vinogradarstvu, maslinarstvu, koraljarstvu, ribarstvu i pomorstvu (Klempić Bogadi i Podgorelec, 2011). Posljedica toga dolazak je imućnijih obitelji te gradnja novih kuća što doprinosi kvaliteti života na Zlarinu te stvaranju prepoznatljive slike naselja (URBOS, 2009). Vrijeme kada se Zlarin naglo urbanizira poklapa se s razdobljem razvoja koraljarstva na otoku. Njime se profesionalno bavi sedamdesetak muškaraca te sedamnaest brodova isplovljava u lov na koralje po cijelom istočnom Jadranu (Lajić i dr., 2012). Ipak, ubrzo nastupa kriza koraljarstva zahvaljujući povećanju konkurencije na tržištu i pojavi jeftinijih japanskih koralja. Takva je situacija dovela do činjenice da se danas tek nekolicina mještana bavi koraljarstvom i izradbom nakita od toga kvalitetnog materijala. Osim toga, propast malog brodarstva potaknuta uvođenjem parobroda s jedne strane te bolesti vinove loze koje su poljuljale ukupnu zlarinsku poljoprivredu s druge strane, dovele su do prvih valova iseljavanja s otoka Zlarina (Faričić, 2012). U prvoj polovici 20. stoljeća iseljava velik broj muškaraca koji u inozemstvu zarađuju novac i na taj način uzdržavaju svoje obitelji na otoku. Zbog teške financijske situacije, iznimno je malo onih koji su uspjeli cijelu obitelj preseliti u inozemstvo, stoga dolazi do situacije u kojoj su žene preuzimale brigu o kućanstvu te obavljale sve vrste poslova (Klempić Bogadi i Podgorelec, 2011). Polovicom stoljeća započinje ubrzani razvoj obalnih gradova koji se temelji na industriji. Nova radna mjesta u Šibeniku potaknula su Zlarinjane da napuste tradicionalne djelatnosti kojima su se bavili na otoku i zaposle se u gradu. Iako je poljoprivreda predstavljala tradicionalnu, temeljnu gospodarsku djelatnost na Zlarinu, u nju se slabo ulagalo, a nisu postojali ni razvojni planovi. Stoga započinje faza deagrarizacije – stanovništvo se sve više zapošljava na obali pa dolazi do pojave kolektivnih dnevnih ili tjednih cirkulacija radnika (Klempić Bogadi i Podgorelec,

2011). Dnevne je cirkulacije, zbog stambene politike bivše države, ubrzo zamijenilo trajno preseljenje u gradove na obali, odnosno Zlarinjana u Šibenik. Gospodarska stagnacija potaknuta emigracijom radno sposobnog stanovništva obilježila je cijelo 20. stoljeće. Važan uzrok iseljavanju je i nedostatak funkcija, infrastrukture i radnih mjesta. Usto, neadekvatan obrazovni proces i nedostatak ustanova za odgoj i obrazovanje djece na Zlarinu dodatni je poticaj mladim obiteljima na preseljenje. Krajem 20. i početkom 21. stoljeća, glavni oslonac zlarinskom gospodarstvu predstavlja turizam. „Zlarin je danas otok sa malim brojem izrazito starog stanovništva, zapuštenom poljoprivredom, bez proizvodnih djelatnosti, oskudnim prihodom od turizma, koji intenzivno živi tijekom vikenda i posebno u dva ljetna mjeseca kada na otoku boravi brojno iseljeno stanovništvo i njihovi potomci, te nešto turista“ (URBOS, 2009).

7.4. Turizam

Turizam na Zlarinu ima tradiciju od gotovo stoljeća. Od svih šibenskih otoka, Zlarin je prvi počeo razvijati turizam, i to 1922. godine. Tada je osnovano „Društvo za poljepšavanje i promet strancima“. Godine 1936. nastaje turistički odbor pri općini Zlarin, a tada je tiskana i prva turistička brošura (Turistička zajednica Zlarin, 2019). Hotel *Koralj*, otvoren 1973., bio je prvi otvoreni hotel na otocima šibenskog arhipelaga (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Zlarin ima relativno dugu turističku tradiciju, a njegova prednost kao turističke destinacije ponajprije je blizina Šibenika, što otvara mogućnosti za sve bolju prometnu povezanost s kopnom. U sezoni, prednosti Zlarina čine dostupnost šarolikije kulturne i ugostiteljske ponude u odnosu na neke druge otočiće šibenskog arhipelaga.

7.4.1. Faktori razvoja turizma

Najvažniji privlačni faktor Zlarina, kao i ostalih otoka šibenskog arhipelaga, jest njegov geografski smještaj u toplom Jadranskom moru, u mediteranskom podneblju gdje je klima pogodna za razvoj različitih oblika turizma. Ključan je i njegov položaj nedaleko od kopna i drugih razvijenih turističkih destinacija, a važni čimbenici su svjež zrak, mir i tišina u odnosu na svakodnevnu gradsku vrevu. Geomorfologija i vegetacija otoka pogodna je za različite aktivnosti poput šetnje, trčanja i biciklizma. Nadalje, društveni faktori također pridonose širenju turističke ponude na otoku. Pritom se, prije svega, misli na kulturna zbivanja na otoku, ali i otočnu arhitekturu te povijesne spomenike i objekte. Dio kulturne

ponude su tradicija i običaji otoka koji se, kroz društvene kontakte, prenose posjetiteljima. Što se receptivnih faktora tiče, Zlarin ima jedan hotel koji radi tijekom cijele godine, a osim njega smještaj nude kuće za odmor, apartmani i sobe u kućanstvima. Značajan je broj turista koji ljetuju u svojim kućama za odmor. Mnogi od njih kupuju stare kuće i obnavljaju ih u skladu s autohtonom otočnom arhitekturom. S druge strane, dosta je izgrađenih kuća u neskladu sa zlarinskim tradicijskim graditeljstvom, ali, usprkos tome, naselje još uvijek ostavlja dojam očuvanosti i autentičnosti otočnog ambijenta. Ugostiteljski objekti (restorani, konobe i kafići) upotpunjuju zlarinsku turističku ponudu. Kako bi otok i njegova ponuda bili što dostupniji gostima, važna stavka su komunikacijski činitelji, tj. prometna povezanost otoka s kopnom. Otok Zlarin povezan je s kopnom brodskom i trajektnom linijom. Relacija na kojoj vozi brodska linija je Šibenik – Zlarin – Prvić – Vodice, a trajektna linija, koja je u ljetnim mjesecima dosta učestalija, vozi od Šibenika preko Zlarina i Kaprija do Žirja (Turistička zajednica Zlarin, 2019). Osim državnim linijama, do otoka je moguće doći vlastitim vozilima ili taksi brodom.

7.4.2. Postojeći oblici turizma

Najrazvijeniji oblici turizma na Zlarinu su nautički i kupališni turizam. Takvo je stanje logično, obzirom na spomenute prirodne privlačne faktore, ponajprije more i klimu. Razvoju kupališnog turizma pridonosi nekoliko pješćanih i šljunčanih plaža te brojne uvale i „divlje plaže“ na otoku. U okviru ponude za nautičare postoji mjesna lučica te bove i sidrišta izvan mjesne lučice. Na Zlarinu se organiziraju i četiri regate kojima se sudionike nastoji upoznati s tradicijom jedrenja, kao i s prostorom šibenskog arhipelaga (Turistička zajednica Zlarin, 2019). Za turiste željne aktivnog odmora, Zlarin, osim jedrenja, nudi priliku za aktivnosti u prirodi poput pješčenja i trčanja pri čemu posebnu ulogu ima bujna sredozemna vegetacija primorskog bora, čempresa, brojnih vrsta grmolikog raslinja, maslina, badema i smokava kao i stoljetni suhozidi i škrape. Također, uređuju se dvije staze za biciklizam i planinarenje, a u turističkoj ponudi otoka nalazi se i kajakarenje (Turistička zajednica Zlarin, 2019).

Kulturna ponuda na Zlarinu prvenstveno služi kao popratni sadržaj nautičkom i kupališnom turizmu. U ljetnim se mjesecima, u okviru projekta „Zlarinsko lito“ održavaju različite izložbe, koncerti, festivali, predstave, sportska natjecanja i druge manifestacije. Njihov je cilj, osim zabave, oživljavanje zlarinske tradicije, posebice kroz manifestacije poput ispraćaja koraljara i svjetskog prvenstva u „lovu ciplov na teću“. Važan dio kulturne ponude

Zlarina je koraljarstvo, a njegovu tradiciju nastoje očuvati i prenijeti mlađim generacijama članovi Kulturno-umjetničkog društva „Koralj“. Koraljem je inspirirana i ženska narodna nošnja koju Zlarinke često oblače prilikom svečanih događanja i kulturnih manifestacija na otoku (Turistička zajednica Zlarin, 2019). Na otoku se nalazi i Muzej koralja, a koralje je moguće vidjeti i na oltarima zlarinskih crkava. Pod kulturno-povijesnu baštinu otoka spadaju i ruševine prvog naselja na otoku – Borovice, toranj sa satom „Leroj“ te vrulja, izvor ograden pločama i malim bunarom (Turistička zajednica Zlarin, 2019). Na kraju valja spomenuti i bogatu gastronomsku ponudu dalmatinskih i mediteranskih specijaliteta dostupnu u nekoliko restorana i konoba na Zlarinu te kroz gastro-manifestacije poput „Brudetijade“.

Po pitanju strukture posjetitelja, Zlarin najviše posjećuju nautičari. Osim njih ističu se dnevni posjetitelji te vlasnici kuća za odmor koji žive na otoku 20 do 40 dana tijekom sezone. Oni za sobom povlače članove uže i šire obitelji te prijatelje, a nerijetko iznajmljuju smještajne jedinice bez prijave, drugim riječima - „na crno“ (K.G., 2020).

7.4.3. Pokazatelji razvoja turizma

Najvažniji pokazatelj turizma svakako je broj dolazaka i noćenja turista. Za Zlarin će najprije, radi usporedbe s današnjim trendovima, biti prikazan taj pokazatelj za razdoblje od 1980. do 2005. godine.

Tab. 14 Dolasci, noćenja i prosječni boravak na Zlarinu 1980., 1985., 1990., 1995., 2000. i 2005. godine

Godina	Broj dolazaka	Broj noćenja	Prosječni boravak
1980.	1 327	19 305	14,5
1985.	5 344	74 839	14,0
1990.	4 148	71 822	17,3
1995.	0	0	0,0
2000.	7 418	45 351	6,1
2005.	8 339	58 665	7,0

Izvor: RZS (1981;1986); DZS (1991; 1996; 2001; 2006) prema Faričić (2012)

Kao što je vidljivo u tab. 14., Zlarin je 80-ih godina prošlog stoljeća ostvarivao značajne posjete turista. U razdoblju od samo 5 godina, između 1980. do 1985. broj noćenja je povećan za gotovo 4 puta. Blagi pad zabilježen je 1990. godine, dok za 1995. godinu, kao

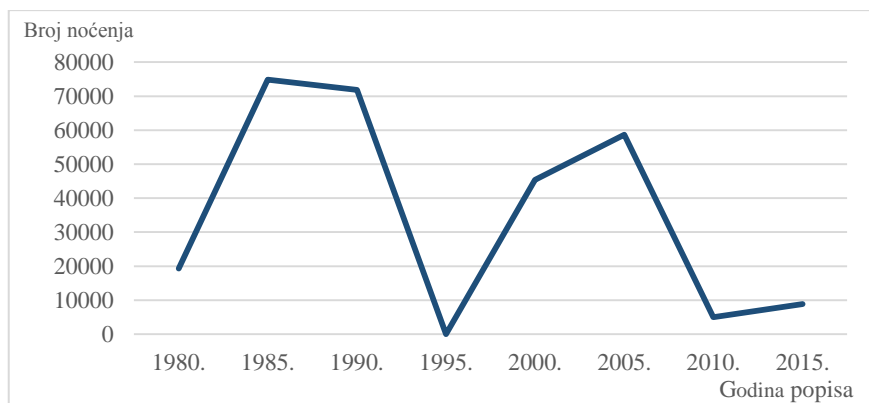
posljedica ratnih događanja, uopće nema zabilježenih posjeta turista. Prosječni boravak po turistu najveći je bio 1990. godine kada je iznosio čak 17,3. Usporede li se ovi podaci, s onim suvremenijim, iz tab. 15., lako je uočiti koliko su značajni – još uvijek nisu dosegnute brojke iz 1985. godine, a puno je kraći i prosječan boravak turista na otoku. Ipak, 2017. i 2018. godine zabilježen je porast u odnosu na 2013., 2014. i 2015. godinu. Međutim prosječan boravak po turistu konstantno opada od 2014. godine, što može biti rezultat nedovoljno široke i raznovrsne turističke ponude na otoku koja bi duže zadržala turista na jednom mjestu.

Tab. 15 Dolasci, noćenja i prosječni boravak na Zlarinu od 2013. do 2018. godine

Godina	Dolasci			Noćenja			Prosječni boravak
	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	
2013.	766	600	1 366	6 110	4 348	10 458	7,7
2014.	897	637	1 534	9 994	5 312	15 306	10,0
2015.	604	519	1 123	4 918	3 941	8 859	7,9
2016.	527	2 061	2 588	3 652	10 323	13 975	5,4
2017.	882	8 013	8 895	5 483	32 231	37 714	4,2
2018.	1 179	6 352	7 531	7 351	26 253	33 604	4,5

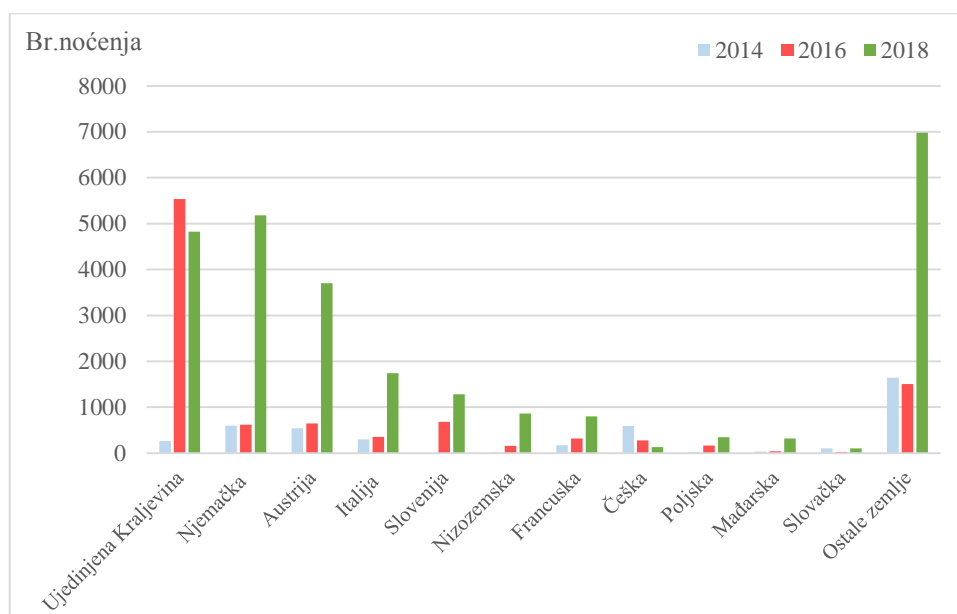
Izvor: DZS (2014; 2015; 2016; 2017; 2018; 2019)

Strani turisti su 2018. godine ostvarili 84 % dolazaka i 78 % noćenja na Zlarinu. Oscilacije u broju noćenja u petogodišnjim razmacima od 1980. do 2015. godine prikazuje graf na sl. 14. Iako je Domovinski rat u potpunosti zaustavio pozitivne trendove s kraja prošlog stoljeća, nastupio je brz oporavak u prvoj polovici 21. stoljeća. Zatim se pak ekonomska kriza odrazila se na smanjenje broja noćenja 2010. godine. Iz toga je vidljivo u kojoj je mjeri turizam ovisan o različitim vanjskim utjecajima, iz čega slijedi da on nipošto ne bi trebao biti nositelj cjelokupnog gospodarskog razvoja određenoga prostora.



Sl. 14 Broj noćenja na Zlarinu od 1980. do 2015. godine

Izvor: RZS (1981;1986); DZS (1991; 1996; 2001; 2006) prema Faričić (2012); DZS (2011;2016)



Sl. 15 Broj noćenja na Zlarinu 2014., 2016. i 2018. godine prema zemlji podrijetla turista

Izvor: DZS (2015; 2017; 2019)

Na sl. 15. prikazana su noćenja prema zemlji podrijetla turista. Na Zlarinu su 2014. godine, po broju ostvarenih noćenja, prednjačili Slovenci, a slijedili su ih Česi i Nijemci. Godine 2016. značajan broj noćenja ostvarili su turisti iz Ujedinjenje Kraljevine, dok su 2018. prednjačili Nijemci i Austrijanci, a, u nešto manjoj mjeri, i Talijani. Dakle, može se zaključiti da se struktura gostiju polagano mijenja – Zlarin počinje privlačiti goste veće platežne moći, iz razvijenijih europskih zemalja.

Tab. 16 Smještajni kapaciteti na Zlarinu od 2013. do 2018. godine

Godina	Broj soba	Broj postelja
2013.	77	203
2014.	96	294
2015.	95	311
2016.	229	735
2017.	265	825
2018.	264	829

Izvor: DZS (2014; 2015; 2016; 2017; 2018; 2019)

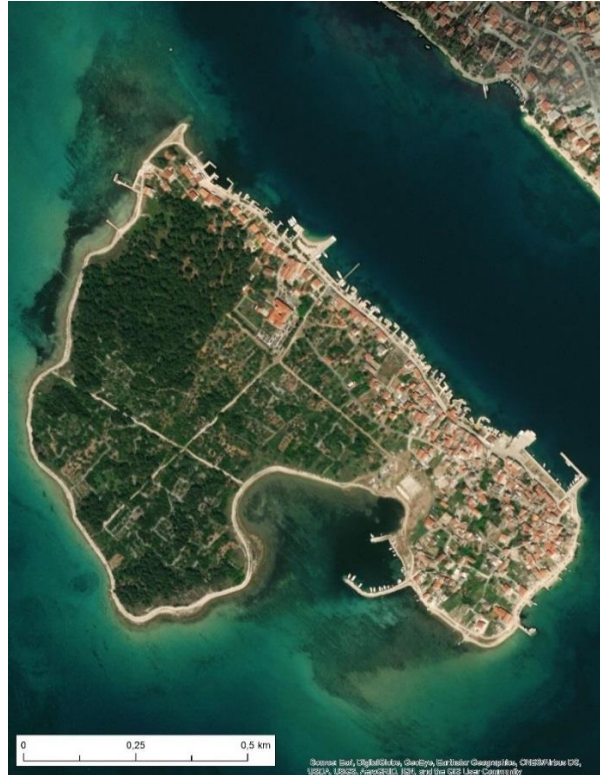
Smještajni kapaciteti na Zlarinu bili su u konstantnom porastu od 2013. godine. Do 2018. broj soba se povećao više od 3 puta, a broj postelja 4 puta. Iz ovih podataka, moguće je izračunati koeficijent turističke funkcionalnosti. Za 2018. godinu on je iznosio 291,9 postelja na 100 stanovnika, što je više u odnosu na prosjek za male šibenske otoke u cjelini, dok je iskorištenost kapaciteta za istu godinu iznosila tek 40,5 noćenja po postelji – gotovo jednako prosjeku otočja. Iz toga slijedi da su postojeći kapaciteti dostatni u odnosu na trenutačnu potražnju, ali njihova struktura nedovoljno je raznolika, dok je sezonalnost na Zlarinu veoma izražena.

8. OTOK KRAPANJ

Otok Krapanj, kao i Zlarin, pripada prvičko-zlarinskoj otočnoj skupini. Od kopna, tj. naselja Brodarica, udaljen je tek 300 metara, odnosno oko 5 minuta vožnje brodskom linijom. Cijeli otok je ujedno i naselje koje administrativno pripada Gradu Šibeniku.

8.1. Fizičko-geografska obilježja

S nadmorskom visinom od oko 1,25 metara, Krapanj je najniži te najgušće naseljeni otok u Hrvatskoj (Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013). Zauzima površinu od 0,36 km², što ga čini i najmanjim naseljenim otokom u Šibensko-kninskoj županiji te jednim od najmanjih u Hrvatskoj. Obalna linija Krapnja duga je 3620 m (Duplančić Leder i dr., 2004).



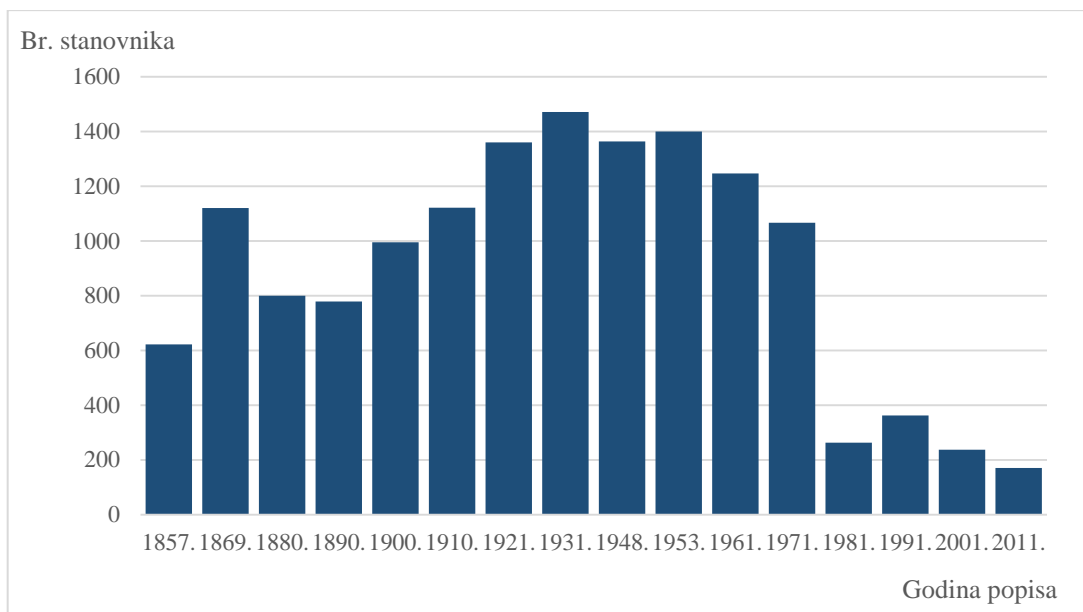
Sl. 16 Satelitska snimka otoka Krapanja

Izvor: Basemap (2019)

Naselje je izgrađeno od uglavnom kamenih kuća okupljenih u uske kamene uličice. Iz te se mreže izdvaja stoljetna borova šuma i samostan Sv. Križa.

8.2. Stanovništvo

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, otok Krapanj brojio je 170 stanovnika. Podaci o naseljenosti Krapanja sežu u 15. stoljeće kada je otok bio vlasništvo franjevac. Krajem stoljeća, na Krapanj dolaze bjegunci iz Donjeg polja, Vrpolja, Grebaštica i ostalog kopna u blizini, a intenzivnije naseljavanje nastavlja se u 16. stoljeću kada Osmanlije zauzimaju veliki dio šibenskog zaleđa. Za vrijeme Kandijskog rata u 17. stoljeću, Krapljani su se, uz pomoć dvije ratne lađe, uspjeli obraniti od Turaka te ih zauvijek istjerati s otoka (Furčić, 1980).

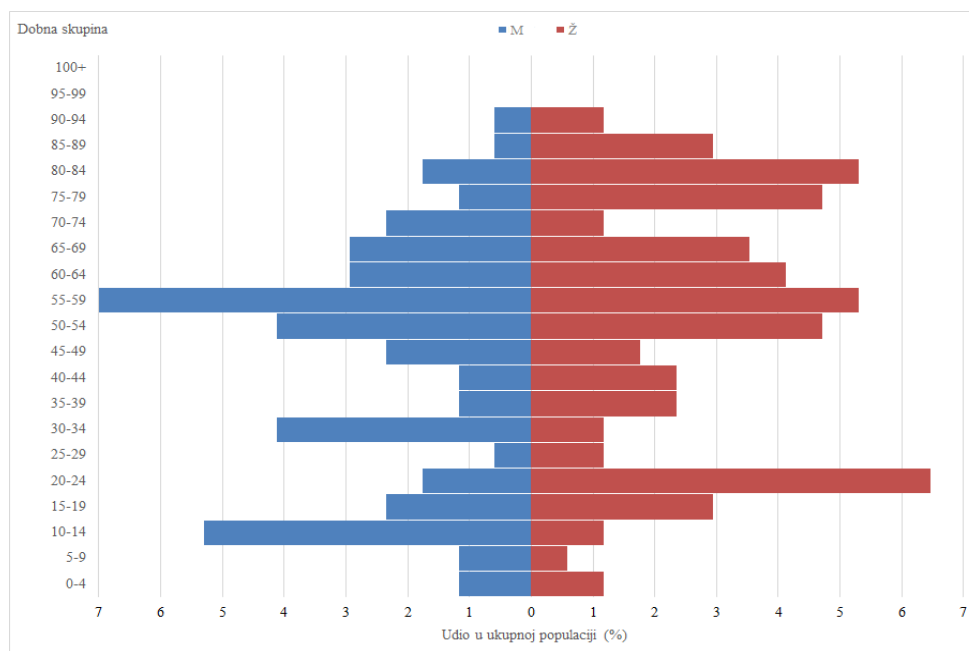


Sl. 17 Kretanje broja stanovnika na Krapnju od 1857. do 2011. godine

Izvor: DZS (2005; 2013)

U drugoj polovici 19. stoljeća šibensko otočje u cjelini bilježi porast broja stanovnika. Kao što je vidljivo iz sl. 17., slična situacija prisutna je i na Krapnju. Najveći je porast, kao i na Zlarinu, zabilježen popisom 1869. godine što upućuje na to da se i u ovom slučaju moglo raditi o pribrajanju stanovništva drugog naselja. Od 1890. godine stanovništvo Krapnja je konstantno u porastu, sve do popisa 1948. godine. Nakon Drugog svjetskog rata, prolaskom Jadranske magistrale kroz Brodaricu, mnogi Krapljani napuštaju otok i preseljavaju se na Brodaricu, a taj se trend pojačava nakon što je do tih prostora sredinom 1950-ih godina stigao vodovod (Furčić, 1980). U međupopisnom razdoblju između 1948. i 1953. godine, stanovništvo je u blagom porastu, nakon čega slijedi period intenzivne depopulacije svih šibenskih otoka. Tada započinje jače dnevno cirkuliranje prema gradu Šibeniku u kojem se snažno razvija industrija, a time i otvaraju nova radna mjesta. Kasnije brojni otočani dobivaju stanove i trajno se preseljavaju u grad (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). U drugoj polovici 20. stoljeća nastupa razdoblje jakog egzodusa sa šibenskih otoka, što je posebice vidljivo na primjeru Krapnja koji gubi četiri petine stanovništva u razdoblju od 20 godina (sl. 17.). Pojačano iseljavanje bilo je odgovor na gospodarsku marginalnost otočnih područja, a pratila ga je i negativna prirodna promjena (Lončar i Klempić Bogadi, 2016). Blagi porast stanovništva utvrđen je 1991. godine, što može biti posljedica *de iure* metode popisivanja u vrijeme kada se zaoštravaju političke prilike, dok je zadnjim dvama popisima

zabilježen daljnji pad broja stanovnika. Godine 2011. na Krapnju je živjelo 170 stanovnika, što je gotovo 9 puta manje nego na vrhuncu naseljenosti 1931. godine.



Sl. 18 Dobno-polna struktura stanovništva Krapnja 2011. godine

Izvor: DZS (2013)

Od ukupno 170 stanovnika 2011. godine, 46 % činili su muškarci, a 54 % žene. Dobno-polna piramida (sl. 18.) poprima oblik blizak obliku urne što ukazuje na starost stanovništva. Ipak, u slučaju otoka Krapnja prisutna su i neka odstupanja od pravila, odnosno usjeci i viškovi po pojedinim dobnim skupinama. Takva situacija najvjerojatnije je rezultat tek logike malih brojeva (npr. 6 % stanovništva je otprilike 10 stanovnika). Prosječna starost na Krapnju iznosi 49,6 godina, a od malih šibenskih otoka Krapanj ima najmanji, iako i dalje dosta velik, udio starijih (28,2 %) i najveći udio mladih stanovnika (10,6 %). Praćenjem prirodnog kretanja stanovništva na otoku Krapnju od 2000. do 2013., utvrđen je prirodni pad stanovništva (-110 stanovnika) (DZS prema Lončar i Klempić Bogadi, 2016).

8.3. Gospodarstvo

Otok Krapanj je, zbog pomanjkanja zemlje, oduvijek bio okrenut maritimnom privređivanju. Stanovništvo koje se bavilo poljoprivredom svoje je posjede imalo na kopnu, većinom na

području današnje Brodarice i Grebašnice. Na otoku su postojali jedino maslinici, o kojima svjedoči stara uljara sv. Lovre. Spužvarstvo se na otoku razvija u 18. stoljeću, dok u 19. stoljeću Krapljani postaju jedini spužvari na hrvatskoj obali (Lorini, 1903 prema Faričić, 2012). Spužve su se najprije lovile specijaliziranim ostima s brodova, a krajem 19. stoljeća u izlov spužava uvodi se ronilačka oprema (Stošić, 1941; Basioli, 1965, 1984 prema Faričić, 2012). Krapanjski spužvari su 1911. godine osnovali spužvarsku zadrugu koja je brojila 16 ronilaca, 6 ronilačkih aparata i 30 brodica. Nakon Prvog svjetskog rata, zahvaljujući sredstvima Pomorske uprave, s radom započinje radionica za obradu spužava (Turistička zajednica Brodarica-Krapanj, 2019). Do početka Drugog svjetskog rata spužvarstvo je bilo glavna djelatnost na otoku koja vrhunac doživljava upravo između dvaju svjetskih ratova. Godine 1947. osnovano je poduzeće „Spužvar“, u okviru kojega je, nekoliko godina kasnije, uređena rafinerija spužava. Pedesetih godina ekspedicije krapanjskih spužvara odlaze u izlove spužava na obale Libije i Egipta (Turistička zajednica Brodarica-Krapanj, 2019). Nakon toga, ova, za Krapljane veoma važna, djelatnost naglo upada u krizu zbog pojave sintetičkih sirovina (Lajić i dr., 2001). Ipak, spužvarstvo nije zamrlo te je i danas prisutno na otoku Krapnju, a uz turizam je nositelj krapanjskog gospodarstva. Ispitanica intervjuja (Grubišić, 2020) smatra kako turizam uvelike pridonosi bavljenju spužvarstvom, ali vjeruje da ono bez turizma ipak ne bi nestalo budući da se radi o specifičnom proizvodu koji ima svoje kupce.

8.4. Turizam

Turizam se na Krapnju počinje razvijati polovicom 20. stoljeća kada dolazi do gospodarskog prestrukturiranja na većini šibenskih otoka. Primarne i sekundarne djelatnosti zamiru, zamjenjuju ih one uslužne, a među njima najvažniju ulogu dobiva upravo turizam. Prvi hotel na Krapnju izgrađen je tek 2006. godine i najnoviji je hotel na malim otocima šibenskog arhipelaga.

8.4.1. Faktori razvoja turizma

Prirodno-geografski privlačni faktori na otoku Krapnju sastoje se od klime i mora pogodnih za razvoj ponajprije kupališnog, ali i, u manjoj mjeri, nautičkog turizma. Osim njih, tu se može pribrojiti i krapanjska šuma s potencijalom za razvoj *camping* turizma, koji je danas vrlo slabo iskorišten. Ruralni krajolik na otoku koji nudi mir i čist morski zrak, sve više

privlači turiste željne odmora od užurbanog gradskog života. Važna, možda i ključna, stavka u razvoju turizma, ali i opstanku otoka, svakako je blizina kopna, od kojeg je Krapanj udaljen samo 300 metara. Blizu se nalaze i druge turističke destinacije, ponajprije Brodarica, čiji je turistički razvoj usko povezan uz onaj krapanjski. Nadalje, upravo je blizina kopnu uvjetovala veliku dostupnost Krapnja za turiste. Dvije brodske linije te taksi brod omogućuju prijevoz na kopno i s kopna svakoga sata, a prema potrebi i češće.

Što se društvenih faktora tiče, turiste ponajviše privlači krapanjska tradicija spužvarstva. Različite manifestacije, kulturna i sportska događanja, te kulturno-povijesna baština dodatne su stavke koje privlače interes turista.

Konačno, receptivni faktori, namijenjeni prihvatu turista, sastoje se od komercijalnih smještajnih jedinica unutar jednog hotela na otoku, te nekomercijalnih unutar kuća za odmor, apartmana i soba u kućanstvima.

8.4.2. Postojeći oblici turizma

Prirodni atraktivni faktori osnova su turističkog razvoja na Krapnju. Većina oblika turizma, kao i ponuda, vezana je uz ljetnu sezonu, tj. more i sunce. Iako postoji potreba za uređenjem većeg broja plaža, trenutno je moguće kupanje duž cijele obala otoka, a upravo je kupališni turizam najrazvijeniji vid turizma. On privlači ponajviše obitelji s djecom. Budući da je Krapanj male površine i nadmorske visine, osnova za biciklizam i planinarenje nema, ali mogući su drugi oblici sportskog turizma poput šetnje uređenom šetnicom oko otoka te ronjenja u školi ronjenja koja se nalazi u ponudi hotela *Spongiola*. U sklopu škole organiziraju se i različiti poludnevni i dnevni izleti, posjeti olupinama brodova, ronjenje u Nacionalom parku Kornati i slično (Turistička zajednica Brodarica-Krapanj, 2019). Nautički je turizam ovdje slabije razvijen jer se radi o malom otoku koji nema previše prostora za nautičku infrastrukturu, vezove, kao niti zaštićene uvale za sidrenje. Blizina kopnu pritom je otežavajuća okolnost budući da nautičari moraju smanjiti brzinu i povećati oprez zbog brojnih kupača na obalama obaju naselja.

Iako kulturni turizam na Krapnju sam po sebi nije održiv, on predstavlja važnu nadopunu ljetnom odmorišnom turizmu. Počiva na otočnoj tradiciji spužvarstva, jedinstvenoj na hrvatskoj obali. Na otoku se danas nalaze dva objekta, muzej spužava te galerija-suvenirnica, u kojima turisti mogu razgledati, upoznati se s poviješću spužvarstva i načinima prerade te kupiti spužve. Morske spužve koje nudi tvrtka Fina Dalmata pobrane su u podmorju

hrvatskog Jadrana, obrađene i konfekcionirane u radionici na otoku Krapnju, stoga predstavljaju pravi hrvatski otočni proizvod (Fina Dalmata, 2019). Uz spužvarstvo je usko vezano ronilaštvo čiju je povijest moguće upoznati u Muzeju ronilaštva. Dio kulturno-povijesne baštine je i crkva i samostan Sv. Križa s vlastitim muzejom. Maslinarska tradicija na otoku predstavljena je u Muzeju uljari sv. Lovre koja datira iz 15. stoljeća. Osim načina prerade maslina, strojeva za preradu i proizvoda koji nastaju, u staroj se uljari održava i projekt „Kulturno ljeto“ – različita događanja poput izložbi slika i večeri poezije (Turistička zajednica Brodarica-Krapanj, 2019). Većina događanja na otoku organizirana je od strane Turističke zajednice pod nazivom „Krapanjsko-brodaričko ljeto“. Na samom otoku organiziraju se glazbene i likovne večeri, radionice i olimpijade za djecu, regate i druga sportska natjecanja. Međutim, već i sam naziv programa upućuje na povezanost i nadopunjavanje turističke ponude s Brodaricom, a zbog lake dostupnosti omogućena je jednostavna razmjena turista između ova dva mjesta. Nadalje, zajednička Turistička zajednica te zajednički podaci o turističkim kretanjima dovode do zaključka da su, u turističkom smislu, Krapanj i Brodarica jedna destinacija.

Što se strukture gostiju na Krapnju tiče, u predsezoni i posezoni posjećuju ga različite školske ekskurzije i izleti, udruge umirovljenika, sindikati i druge organizacije i udruge. Ipak, Krapanj najviše posjećuju obitelji s djecom (Grubišić, 2020).

8.4.3. Pokazatelji razvoja turizma

Kao što je navedeno u Metodologiji istraživanja, turistički pokazatelji za Krapanj objedinjeni su s podacima za naselje Brodarica. Samo naselje Brodarica dio je izgrađenog obalnog područja Grada Šibenika koje je bilo obuhvaćeno GUP-om Grada Šibenika izrađenim 1988. godine. Administrativno je pripadalo naselju Krapanj sve do 2002. godine kada je Brodarica izdvojena kao samostalno naselje (Urbanistički zavod grada Zagreba, 2008).

Podaci o turističkim kretanjima na kraju 20. stoljeća prikazani su u tab. 17. Osamdesetih je godina Brodarica bila slabo izgrađena i naseljena, stoga se ovi podaci odnose uglavnom na Krapanj. Obzirom na broj stanovnika 1981. (263) i 1991. (362) prikazan u tab. 17., radi se o značajnim brojkama turističkih posjeta. Maksimum je dosegnut 1985. godine, a nakon toga posjeti opadaju. Ratna događanja 1995. godine u potpunosti su zaustavile turističke kretnje, a nakon Domovinskog rata jače se razvija Brodarica koja preuzima glavnu ulogu i u turizmu ovog područja.

Tab. 17 Dolasci, noćenja i prosječni boravak na Krapnju i Brodarici 1980., 1985., 1990., 1995., 2000. i 2005. godine

Godina	Broj dolazaka	Broj noćenja	Prosječni boravak
1980.	2 560	21 354	8,3
1985.	1 955	24 449	12,5
1990.	1 908	14 638	7,7
1995.	0	0	0,0
2000.	3 015	16 708	5,5
2005.	1 029	4 486	4,4

Izvor: RZS (1981; 1986); DZS (1991; 1996; 2001; 2006) prema Faričić (2012)

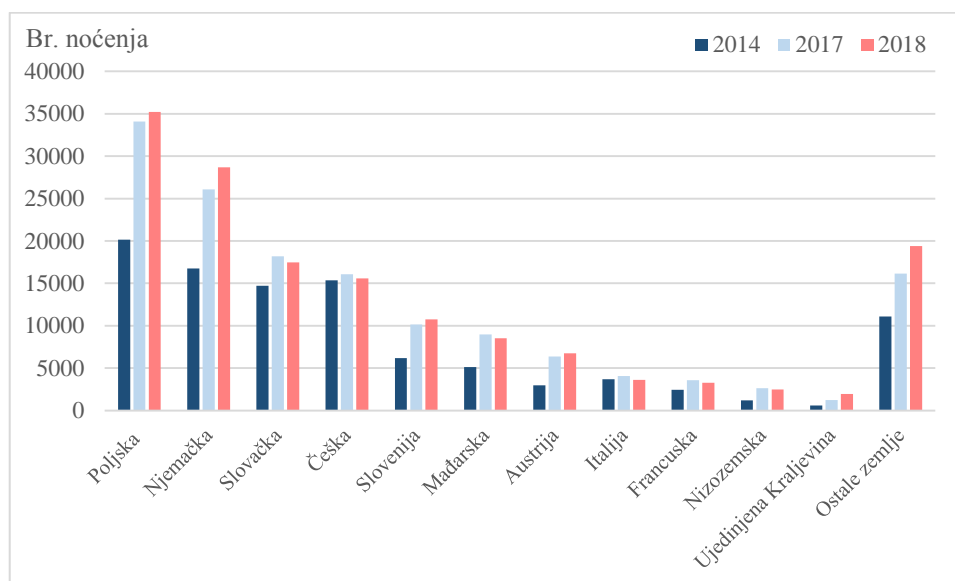
Suvremene kretnje turista na području Krapnja i Brodarice prikazane su u tab. 18. Usporede li se one s podacima s kraja 20. stoljeća, uočljiv je značajan porast. Međutim, takvo je stanje rezultat širenja i turističkog razvoja Brodarice. Iz baze podataka Turističke zajednice Brodarica-Krapanj, izvučena je brojka od 10 161 noćenja 2019. godine na Krapnju (Grubišić, 2020). Dakle, može se reći da Krapanj ne ostvaruje niti desetinu od ukupnih turističkih noćenja na ovom području. S druge strane, sigurno je da dobar dio turista koji odsjednu na Brodarici ipak posjete i Krapanj.

Tab. 18 Dolasci, noćenja i prosječni boravak na Krapnju i Brodarici od 2013. do 2018. godine

Godina	Dolasci			Noćenja			Prosječni boravak
	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	
2013.	1 645	13 273	14 918	9 602	99 514	109 116	7,3
2014.	1 797	13 723	15 520	10 129	100 172	110 301	7,1
2015.	2 448	14 946	17 394	14 034	111 903	125 937	7,2
2016.	3 037	17 178	20 215	32 734	147 167	179 901	8,9
2017.	2 626	19 768	22 394	13 400	147 477	160 877	7,2
2018.	3 399	20 591	23 990	19 013	153 673	172 686	7,2

Izvor: DZS (2014; 2015; 2016; 2017; 2018; 2019)

Strani turisti ostvarili su gotovo 86 % dolazaka te oko 89 % noćenja na ovom području 2018. godine, a njihova struktura prema zemlji podrijetla prikazana je na sl. 19.



Sl. 19 Broj noćenja na Krapnju i Brodarici 2014., 2017. i 2018. godine prema zemlji podrijetla turista

Izvor: DZS (2015; 2018; 2019)

Prema podacima prikazanim na sl. 19., na ovom području najviše noćenja ostvaruju turisti iz Poljske, Njemačke i Slovačke. Značajne brojke ostvaruju Česi i Slovenci, a raste i broj Austrijanaca. Uglavnom se struktura turista prema zemlji podrijetla nije mijenjala u posljednjih nekoliko godina te je nastavljena dominacija turista iz Srednje Europe.

Tab. 19 Smještajni kapaciteti na Krapnju i Brodarici od 2013. do 2018. godine

Godina	Broj soba	Broj postelja
2013.	528	2 300
2014.	415	3 191
2015.	248	1 881
2016.	852	2 827
2017.	908	3 103
2018.	1 044	3 617

Izvor: DZS (2014; 2015; 2016; 2017; 2018; 2019)

Krapanj ima jedan hotel te 18 iznajmljivača. „*To nije veliki broj, ali da se on pretjerano poveća, otok bi vjerojatno izgubio svoje čari*“ (Grubišić, 2020). Iz toga proizlazi da se većina smještajnih kapaciteta prikazanih u tab. 19. nalazi na Brodarici. Unatoč oscilacijama u broju smještajnih kapaciteta u posljednjih 6 godina, maksimum je dosegnut 2018. godine. Te je godine koeficijent turističke funkcionalnosti za Krapanj i Brodaricu iznosio 133,7 postelja na 100 stanovnika što je manje u odnosu na prosjek za male otoke šibenskog arhipelaga. S druge strane, iskorištenost kapaciteta iste godine bila je veća od prosjeka za malo šibensko otočje, a iznosila je 47,7 noćenja po postelji.

9. REZULTATI TERENSKOG ISTRAŽIVANJA

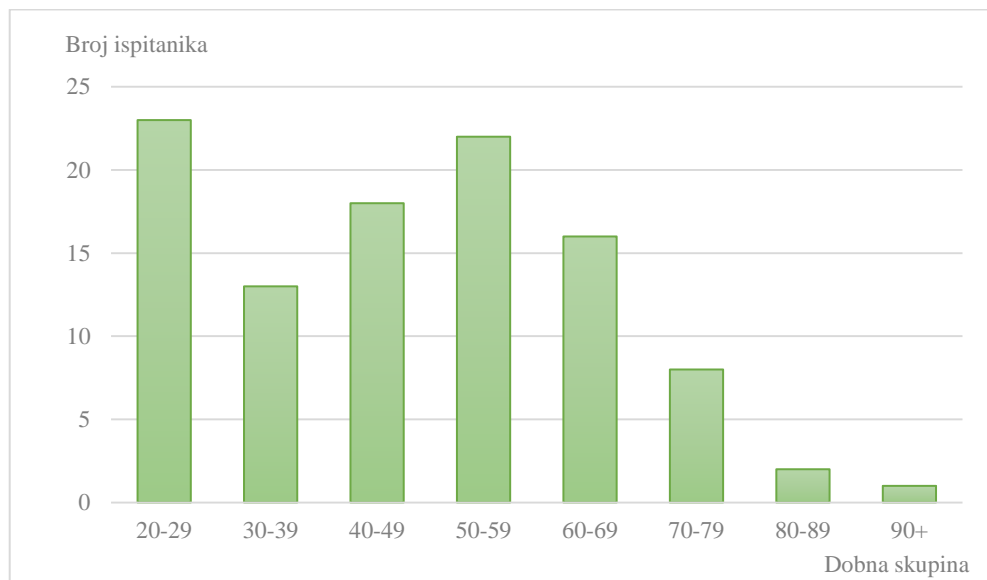
Istraživanjem su se nastojale utvrditi promjene nastale utjecajem turizma na dvama malim otocima šibenskog arhipelaga – Zlarinu i Krapnju. Najveći naglasak istraživanja stavljen je na mišljenje samog stanovništva tih dvaju otoka provođenjem ankete. Anketa je bila namijenjena ljudima koji na spomenutim otocima žive ili barem povremeno borave. Osim ankete, korištena je i metoda intervjua s osobama koje su bolje upoznate s turističkom djelatnošću kako bi se detaljnije ispitali i obrazložili stavovi utvrđeni anketom. Iako je glavni cilj rada doznati mišljenje i stavove ljudi koji borave na ovim dvama otocima, kao metoda također je korišteno opažanje i opisivanje promjena koje su se dogodile u otočnom prostoru, a koje su utvrđene istraživanjem na terenu.

9.1. Zlarin

9.1.1. Obilježja ispitanika

U anketi je sudjelovalo ukupno 103 osobe, dok je intervjuom ispitana jedna zaposlenica u turizmu (K.G.). Anketnim su istraživanjem ispitane 53 žene i 50 muškaraca. Što se dobi ispitanika tiče, prosječna dob ispitanika iznosi 47 godina, što je manje u odnosu na prosječnu dob stanovništva na Zlarinu 2001. koja je iznosila 55,4 godine (tab. 7.), međutim takva situacija ne čudi obzirom da je anketom obuhvaćeno je i stanovništvo koje nema prebivalište na otoku već na otoku često boravi. Najmlađi ispitanik ima 20, a najstariji 92 godine. Najzastupljenije dobne skupine koje su sudjelovale u ovom istraživanju su od 20 do 29 godina te od 50 do 59 godina. Najmanje su zastupljene dobne skupine iznad 80 godina

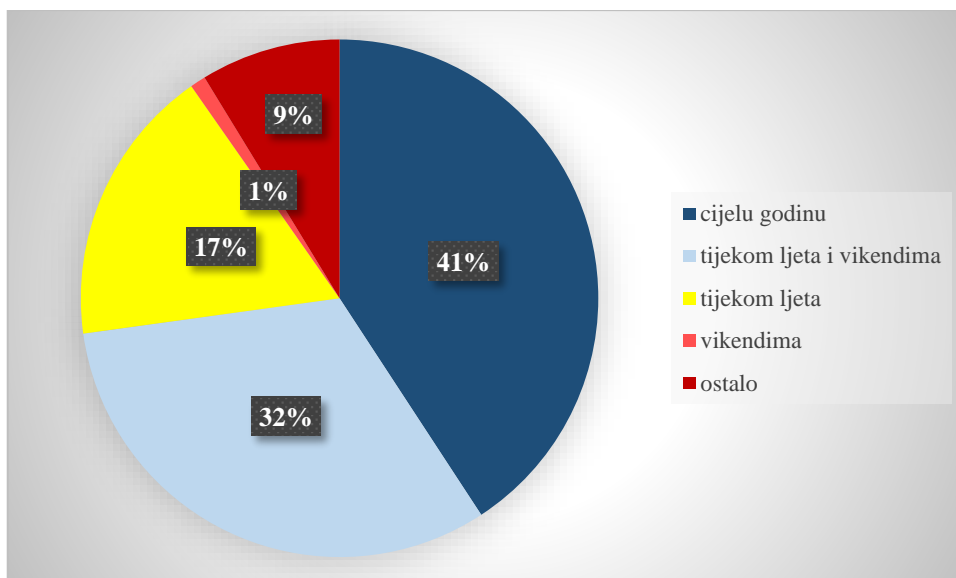
ponajviše zbog njihove slabije uključenosti u društveni život otoka, zbog čega je i bilo teže do njih doći, te zbog odbijanja ankete.



Sl. 20 Broj ispitanika ankete prema dobnim skupinama

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

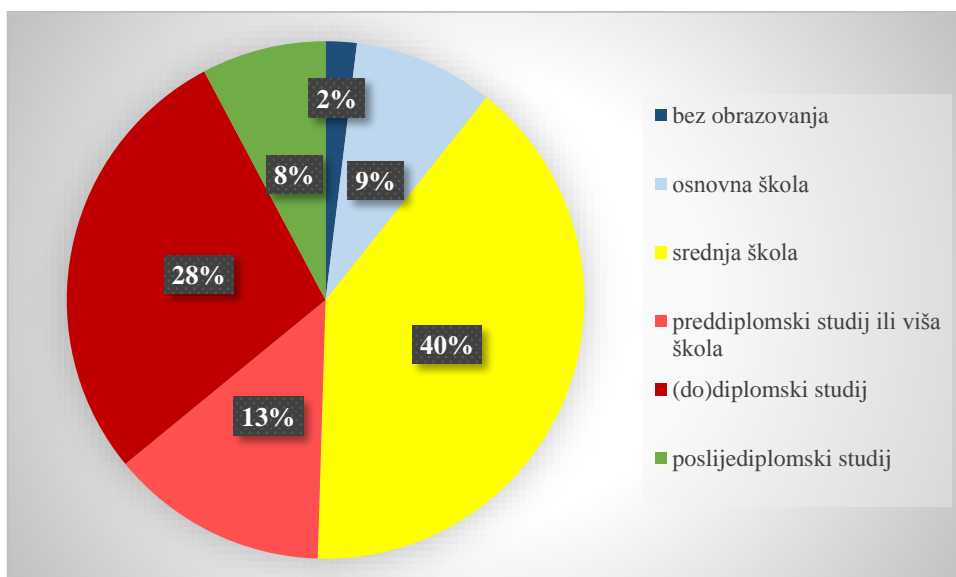
Najveći broj ispitanika, njih 42, na otoku boravi cijelu godinu. Tijekom ljeta i vikendima na otoku boravi 33 ispitanika, a samo tijekom ljeta 18. Tek jedan ispitanik na otoku boravi samo vikendima, a ostali su ispitanici (njih 9) ponudili različite odgovore u kategoriji 'ostalo'. Najrjeđe na otoku boravi ispitanica koja na otok dolazi tijekom zimskih praznika. U obzir su se uzeli odgovori svih navedenih ispitanika, i to iz dvaju razloga navedenih u Metodologiji istraživanja.



Sl. 21 Ispitanici prema duljini boravka na otoku Zlarinu tijekom godine

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

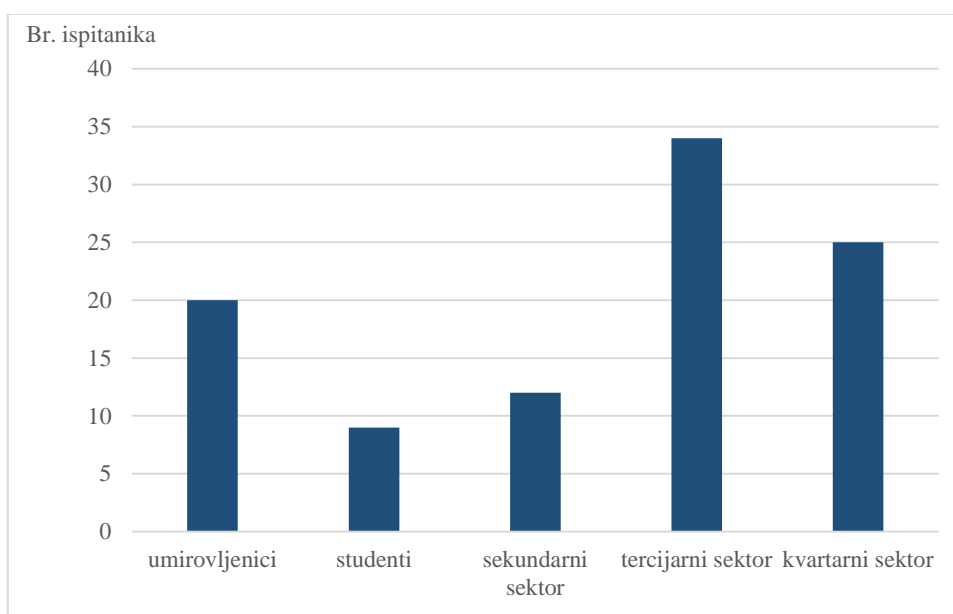
Što se obrazovne strukture tiče, najveći broj ispitanika ima završenu srednju školu. Velik je udio i onih koji imaju završeni (do)diplomski studij, međutim velika većina tih ispitanika nema prebivalište na Zlarinu.



Sl. 22 Obrazovna struktura ispitanika

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

Od onih koji imaju prebivalište, odnosno cijelu godinu provode na Zlarinu, također je najviše ljudi sa završenom srednjom (54 %), zatim slijede oni s osnovnom školom (17 %). Oko 10 % ispitanika sa Zlarina nema obrazovanje, a isto toliko ih ima završen preddiplomski studij ili višu školu. (Do)diplomski je završilo 7 % ispitanog stalnog stanovništva. Samo jedna ispitanica koja na otoku živi cijelu godinu ima završen poslijediplomski studij. Što se pak njihovog zanimanja tiče, rezultati su svrstani u kategorije prema sektoru djelatnosti kojoj zanimanje pripada. Najviše ispitanika pripada tercijarnom i kvartarnom sektoru (ponajviše trgovci, ugostitelji, savjetnici, nastavnici i profesori), a visok je i udio umirovljenika. Nitko od ispitanika nije naveo zanimanje koje pripada primarnom sektoru djelatnosti. Takva situacija ne čudi obzirom na činjenicu da uslužne djelatnosti sve više dominiraju u gospodarskoj strukturi malih šibenskih otoka.

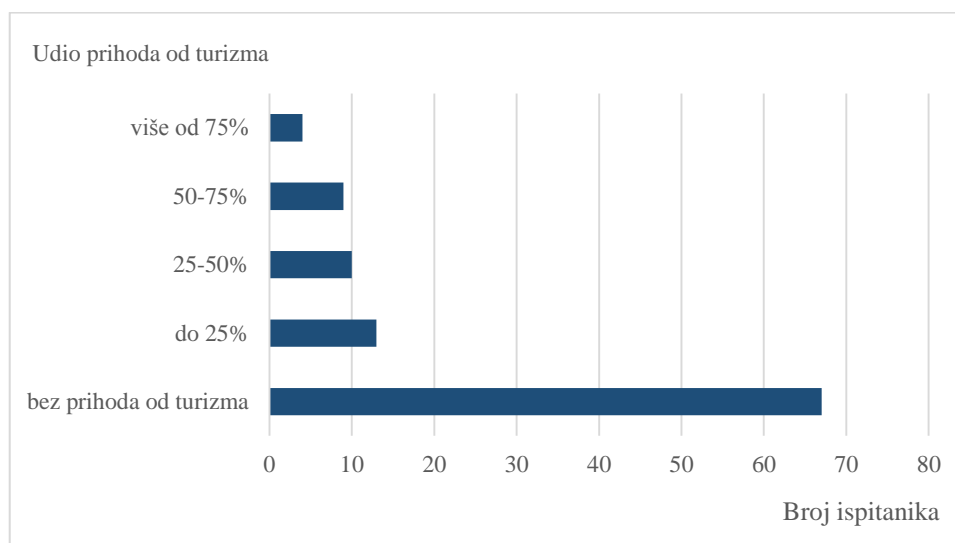


Sl. 23 Zanimanje ispitanika prema sektorima djelatnosti

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

Čak 50 ispitanika procijenilo je da njihovo zanimanje nimalo nije vezano uz turizam, odnosno da o turizmu ne ovisi, 20 ljudi tvrdi da je povezanost njihova zanimanja s turizmom mala, a 16 umjerena. Jako povezana zanimanja s turizmom (ili ovisna o turizmu) ima 12 ispitanika, a samo 5 ispitanika tvrdi da je njihovo zanimanje u potpunosti vezano uz turizam. Budući da se radi o osobnoj procjeni ispitanika, teško je govoriti o relevantnosti rezultata, posebice ako se u obzir uzme broj umirovljenika koji su različito odgovarali na ovo pitanje, vjerojatno obzirom na to obavljaju li turističku djelatnost kao dodatni izvor zarade ili ne.

Unatoč tome, činjenica je da turizam još uvijek nije glavni izvor prihoda za ljude koji na Zlarinu žive ili povremeno borave. Takvu situaciju potvrđuje udio prihoda od turizma u ukupnom prihodu ispitanika. Naime, 65 % ispitanika kaže da od turizma uopće nema prihode, dok tek 4 % ispitanika ostvaruje preko 75 % svojih prihoda ostvaruje od turizma (sl. 24.). Dakle, može se zaključiti da većina onih koji zarađuju od turizma, to čine tek kao dodatni izvor prihoda. Ovakvo stanje dijelom može biti i rezultat neiskrenosti ispitanika koji ne žele odavati informacije o izvorima svojih prihoda.



Sl. 24 Udio prihoda od turizma u ukupnim prihodima ispitanih osoba

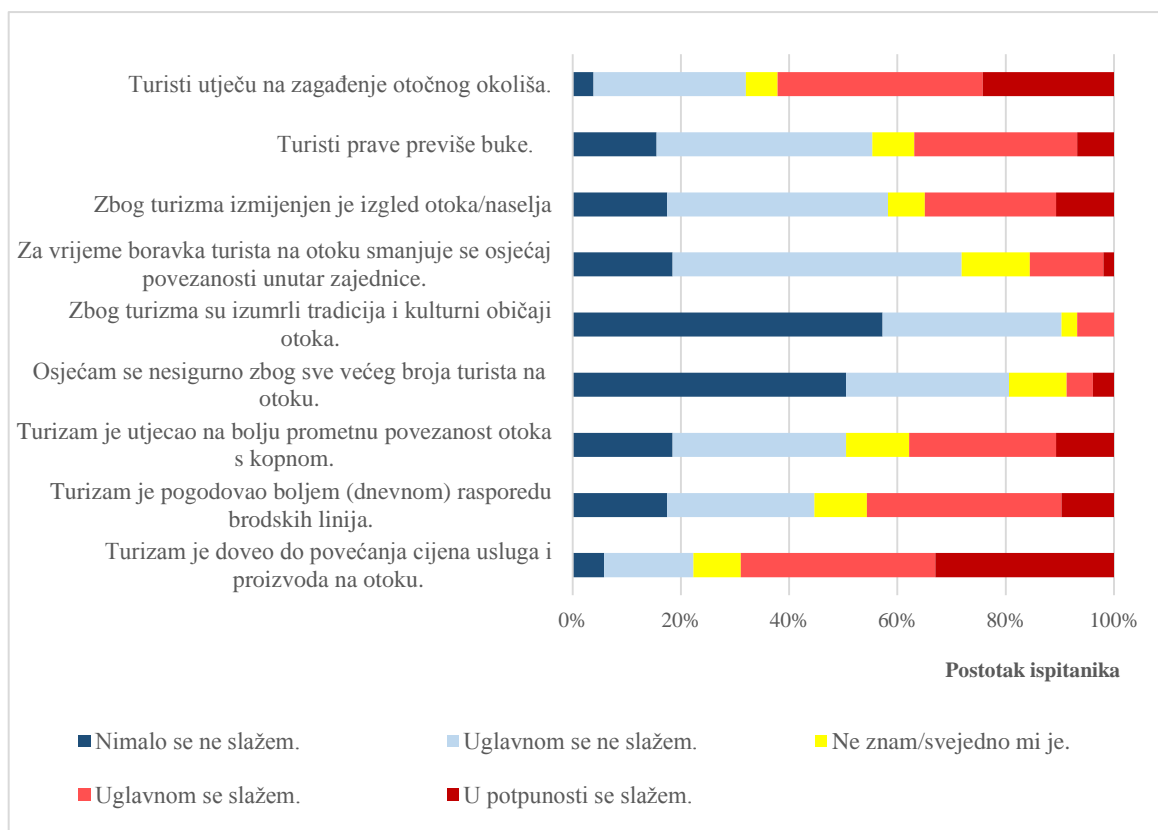
Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

Ukupno se 30 ispitanika bavi turizmom na otoku Zlarinu, a 96 % njih prihode ostvaruje u ljetnim mjesecima što je i logično, obzirom na oblike turizma razvijene na otoku. Samo 4 osobe su zbog turizma napustile djelatnosti kojima su se ranije bavile, pri čemu se uglavnom radi o napuštanju zanimanja iz skupine tercijarnih djelatnosti, dok je samo jedan ispitanik zbog turizma napustio ribarstvo. Ova činjenica također dokazuje tvrdnju da je turizam i dalje većinom dodatni izvor prihoda u ljetnim mjesecima.

9.1.2. Stavovi ispitanika o suživotu s turizmom na otoku Zlarinu

Većina se ispitanika složila s tvrdnjama da turisti utječu na zagađenje otočnog okoliša te da je turizam doveo do povećanja cijena usluga i proizvoda na otoku. Ujedno su to i učinci koji

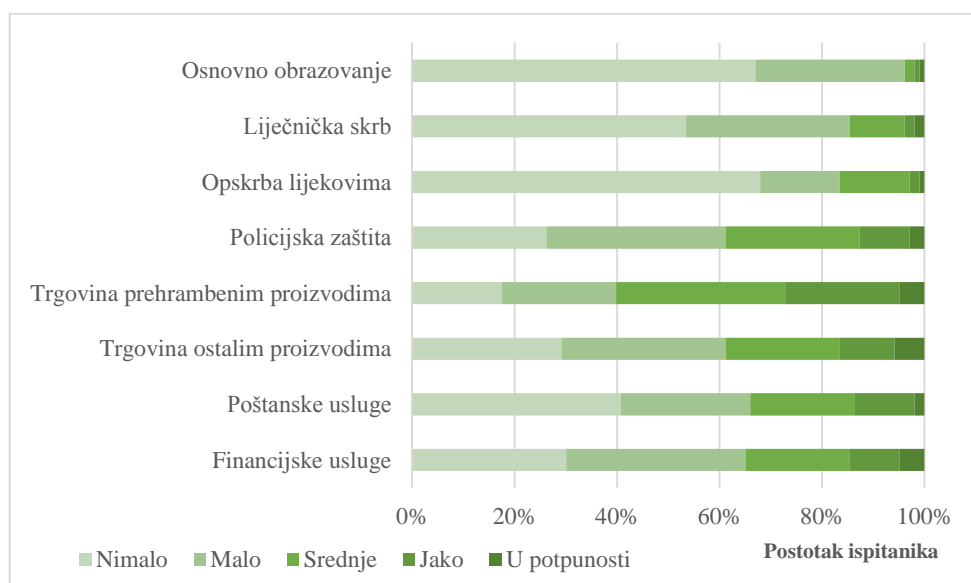
su se veoma često ponavljali u 16. pitanju, gdje se od ispitanika tražilo da nabroje najvažnije negativne učinke turizma na otok, o čemu će biti više govora dalje u tekstu. Na najveće neslaganje naišla je tvrdnja da zbog turizma izumiru tradicija i kulturni običaji otoka. Razlog tomu vjerojatno je činjenica da se tradicija i kulturni običaji zapravo nastoje oživjeti u svrhu turizma, na čemu radi i turistička zajednica. „*Valorizacijom obrade nakita od koralja kao i otvaranjem lokalnog muzeja sačuvana je i bogata povijesna baština i tradicijski obrt*“ (K.G., 2020). Velika većina ispitanika se ne slaže ni da se osjećaju nesigurno zbog sve većeg broja turista na otoku, a većinski se ne slažu ni da se za vrijeme boravka turista na otoku smanjuje osjećaj povezanosti unutar zajednice. Tomu razlog može biti činjenica koju neki ispitanici navode u kasnijim pitanjima – prijateljstvo i razmjena iskustava s gostima koji tijekom sezone postaju ravnopravni članovi zajednice. Što se tiče utjecaja turizma na bolju povezanost s kopnom, ispitanici su podijeljeni. Sugovornica u intervjuu (K.G, 2020) pak tvrdi da bi se, iako je blizina Šibenika prednost, broj brodskih linija trebao dodatno povećati kako bi se otvorile bolje mogućnosti za život obiteljima s djecom.



Sl. 25 Stavovi ispitanika o turizmu na otoku Zlarinu

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

Gotovo 68 % ispitanika podupire trajno naseljavanje stranih turista na otok Zlarin. Oko 20 % ispitanika njihovu imigraciju ne podupire, a 12 % je neodlučno, odnosno ne zna. Najčešći razlozi zbog kojih ispitanici podržavaju doseljenje stranaca su povećanje populacije, zatim nastanjivanje napuštenih kuća te kulturna razmjena. Oni koji naseljavanje stranih turista ne podržavaju, kao razloge su navodili njihov drugačiji mentalitet i kulturu, nepoštivanje otočana i njihovih običaja. Što se tiče domaćih turista, 80 % ispitanika podržava njihovo trajno preseljenje na otok Zlarin. Kao razloge i ovdje navode povećanje populacije na otoku kojem prijeti izumiranje. Neopredijeljenih oko ovog pitanja je 10 %, a oni koji trajno naseljavanje domaćih turista ne podržavaju (11 % ispitanika), ističu da bi novi naseljenici mogli utjecati na gubitak autohtonosti otočnog naselja. Ova pitanja pokazuju svjesnost stanovništva o negativnim demografskim trendovima koji su najveći problem hrvatskih, pa tako i šibenskih otoka.



Sl. 26 Utjecaj turizma na razvoj određenih funkcija naselja prema mišljenju ispitanika otoka Zlarina

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

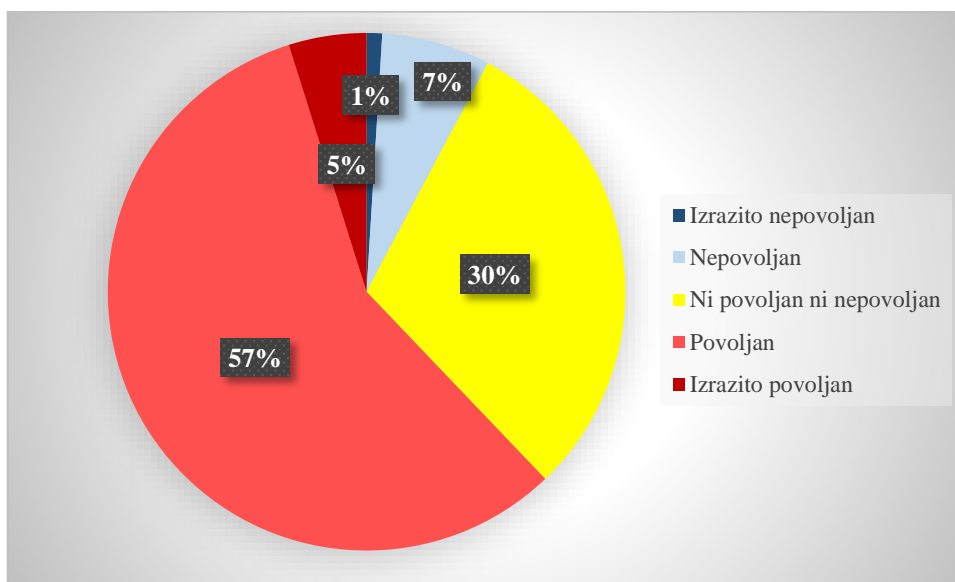
Prema Lukićevim (2009) kriterijima izdvajanja središnjih naselja u Republici Hrvatskoj, Zlarin je centralno naselje 5. reda, odnosno lokalni centar. To znači da naselje ima osnovnu ili područnu školu, ambulantu opće medicine, poštanski ured te prodavaonicu. Utjecaj turizma na ove i druge funkcije istražen je 14. pitanjem. Naime, osnovna škola na otoku trenutačno je u funkciji za 10-ak učenika, no teško je govoriti o tome koliko je razvoj turizma

pridonio održavanju nastave na Zlarinu, ali prema mišljenju većine ispitanika, nije nimalo. Slična je situacija i s opskrbom lijekovima. Iako Zlarin nema ljekarnu, ovo je pitanje postavljeno u slučaju da stanovništvo ipak lakše dolazi do lijekova zbog učestalijih brodskih linija ili većeg broja cirkulanata koji mogu dopremiti lijekove na otok (a potencijalno su rezultat turističkog razvoja). Ipak, većina ispitanika zaključila je da je utjecaj turizma na opskrbu lijekovima jako malen. Turizam je jako mali utjecaj imao i na liječničku skrb, tj. prema mišljenju ispitanika, ona se nije puno promijenila razvojem turizma. Nešto veći utjecaj turizam je imao na policijsku zaštitu, koja je povećana za vrijeme sezone, zatim na trgovinu proizvodima koji nisu prehrambeni, financijske (postavljen je bankomat) i poštanske usluge. Ispitanici su zaključili da je najveći utjecaj turizam imao na trgovinu prehrambenim proizvodima, što se očitovalo ponajprije u poboljšanju ponude u trgovini, ali i u povećanju cijena. Unatoč malom sveukupnom utjecaju turizma na razvoj funkcija, vrlo je vjerojatno da je ipak imao određenu ulogu u održavanju postojećih funkcija na otoku.

Tri najvažnija pozitivna učinka turizma na otoku Zlarinu, prema mišljenju ispitanika su prihodi koje lokalno stanovništvo ima od turizma (51 % ispitanika) te otvaranje novih radnih mjesta na otoku (37 % ispitanika). Treći najčešće spominjani pozitivni učinak je raznovrsnija kulturna ponuda, odnosno različita događanja koja se odvijaju uglavnom u ljetnim mjesecima. Više je puta ponavljan i odgovor koji se odnosi na bolju atmosferu potaknutu većim brojem (posebice mladih) ljudi na otoku za vrijeme sezone, bolju povezanost s kopnom i raspored brodskih linija, a desetak je ljudi istaknulo i promociju otoka kao turističke destinacije. Novi projekti, uređenje infrastrukture i obnova starih kuća, razmjena iskustava, otvaranje novih (ponajviše ugostiteljskih) objekata i raznolika gastronomska ponuda također su neki od spominjanih odgovora. Jedna je ispitanica (50), za najvažnije pozitivne učinke turizma na Zlarinu, napisala ovako: „*Prije svega, povratak i ostanak nekih mladih obitelji, što smatram da je jako važno. Mislim da zbog turizma nije zatvorena pošta i ambulanta, otvorili su se neki ugostiteljski obrti koji omogućuju zaradu i život određenim obiteljima. Drugim riječima, ljudi su sebi stvorili posao*“. Ispitanik (22) sumirao je sve pozitivne učinke u jedan: „*jednostavno mogućnost svakom stanovniku da ostvari nekakva dodatna primanja u relativno kratkom roku u mjestu u kojem živi*“. Ispitanica intervjuja (K.G., 2020) naglašava da je korist od turizma za lokalno stanovništvo uglavnom financijska. Pritom ističe lokalne obrtnike, trgovce i ugostitelje, a svake godine raste i broj privatnih iznajmljivača. Smatra da je njihova aktivnost, zajedno s aktivnošću nekoliko udruga na otoku, potaknula razvoj otoka i utjecala na njegov opstanak. „*Aktivno je nekoliko*

udruga koje kreiraju nove turističke sadržaje kojim vrlo često i obogaćuju život samog stanovništva“ (K.G., 2020). Ukupno 7 ispitanika napisalo je da pozitivnih učinaka od turizma na otoku nema ili da za njih ne znaju.

S druge strane najvažniji negativni učinci turizma na otok, prema mišljenju ispitanika, su zagađenje okoliša, odnosno kopna i mora (73 % ispitanika), gužve (u trgovini, u pošti, na brodu) (35 % ispitanika) te povećana buka (21 % ispitanika). Čak 16 % spominje i povećanje cijena usluga i proizvoda na otoku. Od ostalih negativnih utjecaja turizma na otok, spomenuta je povećana količina malih električnih vozila,¹⁰ mijenjanje otočne fizionomije gradnjom vikendica, preveliko opterećenje za neadekvatnu infrastrukturu otoka, nekulturno ponašanje turista (opijanje, krađe, nepoštivanje lokalaca), podređivanje ostalih djelatnosti turizmu te preveliki kontrast između života na otoku ljeti i zimi. Da negativnih učinaka uopće nema, smatra 7 ispitanika. Jedna ispitanica (50) smatra da glavni problem na otoku ne proizlazi iz turizma: „Zlarin ima problem i bez turista jer nema kanalizaciju. Na tome bi se trebalo raditi. Tek kad se riješi kanalizacija, može se razgovarati o daljnjem razvoju turizma.“

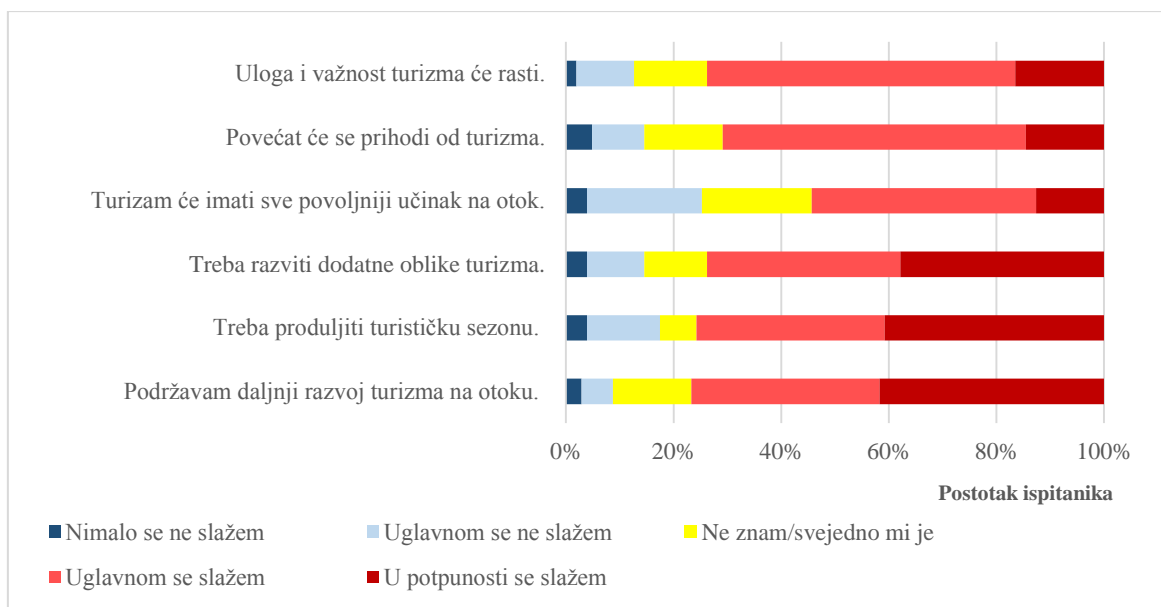


Sl. 27 Učinak turizma na naselje/otok Zlarin prema mišljenju ispitanika

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

¹⁰ Gradsko vijeće Šibenika zabranilo je promet svim osobnim automobilima, motociklima, teretnim motornim vozilima na otoku Zlarinu (Turistička zajednica Zlarin, n.d.)

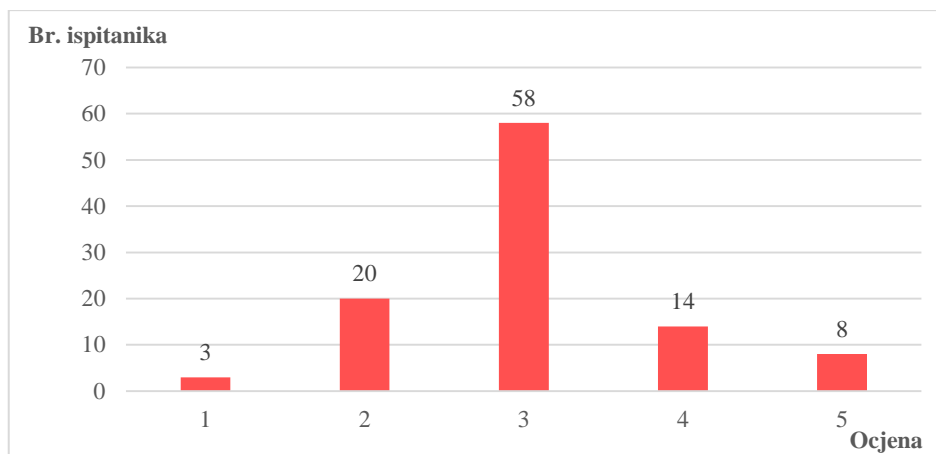
Nakon ispitivanja pozitivnih i negativnih učinaka, od ispitanika se tražila procjena cjelokupnog učinka turizma na otok Zlarin. Najveći broj ispitanika, njih 57 %, smatra da je turizam imao povoljan učinak na Zlarin. Neopredijeljenih je 30 %, a samo 8 % ispitanika smatra da turizam ima nepovoljan ili izrazito nepovoljan utjecaj na otok. Ukupno 5 % ispitanih tvrdi da je utjecaj turizma izrazito povoljan.



Sl. 28 Stavovi ispitanika o budućnosti turizma na Zlarinu

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

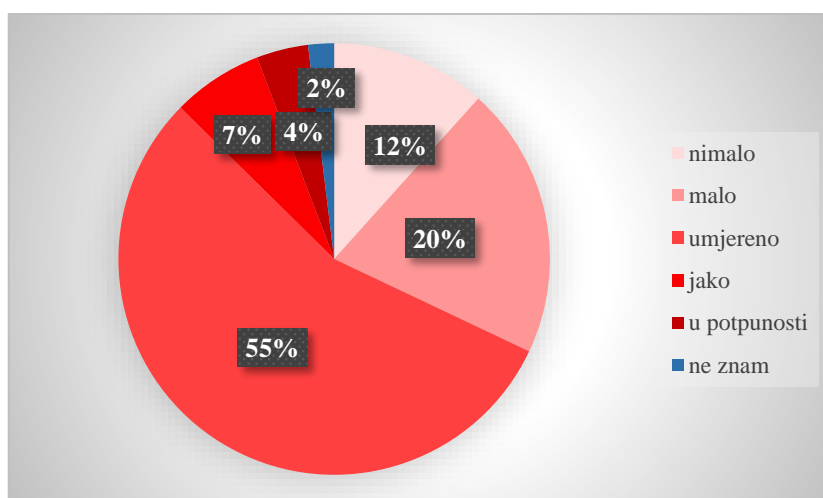
Stavovi ispitanika o budućnosti turizma na otoku ispitani su pomoću Likertove ljestvice u 18. pitanju i većinom su pozitivni. Sve, od ponuđenih 6 tvrdnji, naišle su uglavnom na slaganje, u većoj ili manjoj mjeri. Najveće neslaganje prisutno je kod tvrdnje da će turizam imati sve povoljniji učinak na otok. Drugim riječima, ispitanici su svjesni da veći razvoj dovodi i do većeg broja negativnih učinaka te da ga je potrebno kontrolirati, a ne dozvoliti stihijsko širenje turizma.



Sl. 29 Ocjena kvalitete života na Zlarinu prema mišljenju ispitanika

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

Najveći broj ispitanika (njih 58), kvalitetu života na Zlarinu ocijenio je ocjenom 3. Prosječna ocjena, ako se u obzir uzme mišljenje svih ispitanika, iznosi upravo 3. No, ako se uključe samo odgovori stanovništva koje na Zlarinu stalno živi, ocjena je nešto viša – 3,2. Pritom, 55,3 % ispitanika smatra da je turizam umjereno, a 20 % da je turizam malo podigao kvalitetu života na otoku. Četvero ljudi tvrdi da je turizam u potpunosti odgovoran za povećanje kvalitete života. „Otvaranje ugostiteljskih objekata i privatnih obrta utjecalo je na kvalitetu života stanovnika te općenito na opstanak života na otoku“ (K.G, 2020). S druge strane, gotovo 12 % ispitanih smatra da turizam nimalo nije podigao kvalitetu života na Zlarinu.



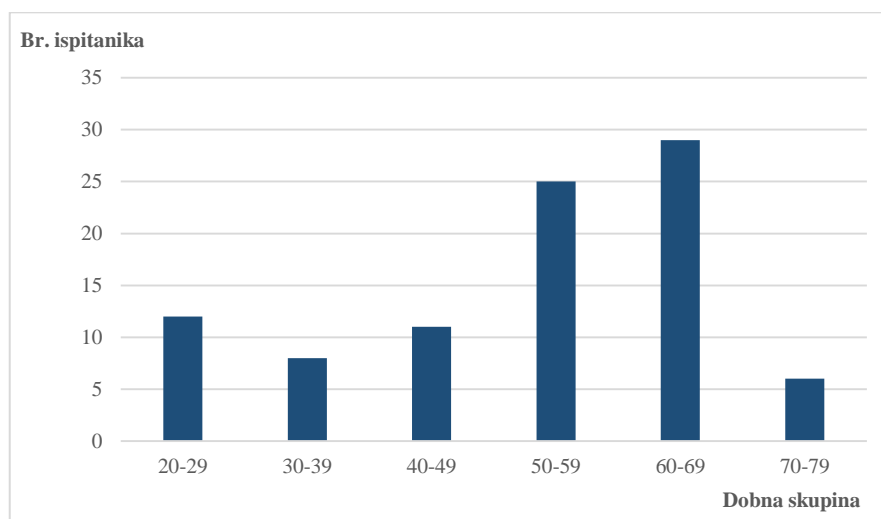
Sl. 30 Stav ispitanika o podizanju kvalitete života na otoku Zlarinu zbog turizma

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

9.2.Krapanj

9.2.1. Obilježja ispitanika

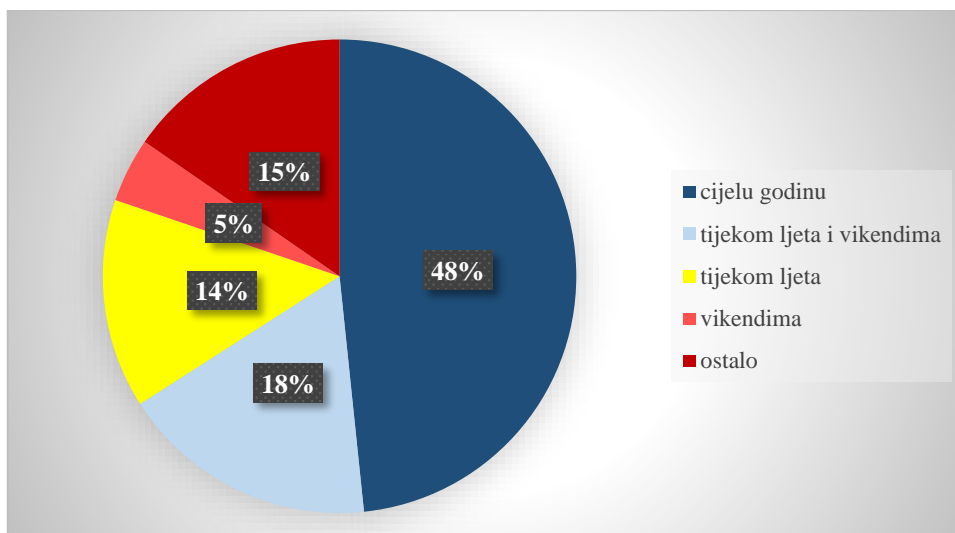
U anketnom upitniku, vezanom za život s turizmom na otoku Krapnju, sudjelovalo je 50 žena i 41 muškarac, dok je u intervjuu sudjelovala jedna ispitanica – direktorica Turističke zajednice Brodarica-Krapanj. Prosječna dob ispitanika ankete iznosi 52,2 godine što je nešto više od prosječne dobi stanovništva popisanog na otoku Krapnju 2011. godine (49,6 godina). Najviše je ispitanika iz dobne skupine od 60 do 69 godina. Najmlađi ispitanik ima 22, a najstariji 78 godina.



Sl. 31 Broj ispitanika prema dobnim skupinama

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

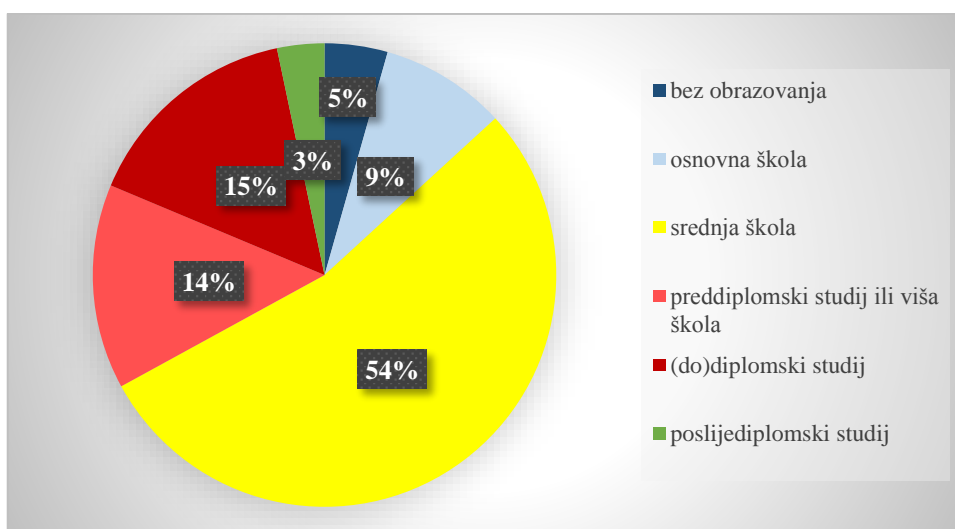
Kao i na Zlarinu, i ovdje se otvara problem prikupljanja ispitanika koji cijelu godinu žive na otoku. Prema popisu iz 2011. godine, na Krapnju je živjelo 170 stanovnika, međutim stanje na terenu je dosta drugačije. Malobrojno krapanjsko stanovništvo stoga je upotpunjeno, najvećim dijelom, ispitanicima iz Brodarice koji na Krapnju imaju posjede ili rodbinu ili su jednostavno upoznati sa životom na Krapnju obzirom na malu udaljenost. Konačna raspodjela ispitanika prema duljini boravka na otoku tijekom godine prikazana je na sl. 32.



Sl. 32 Ispitanici prema duljini boravka na otoku Krapnju tijekom godine

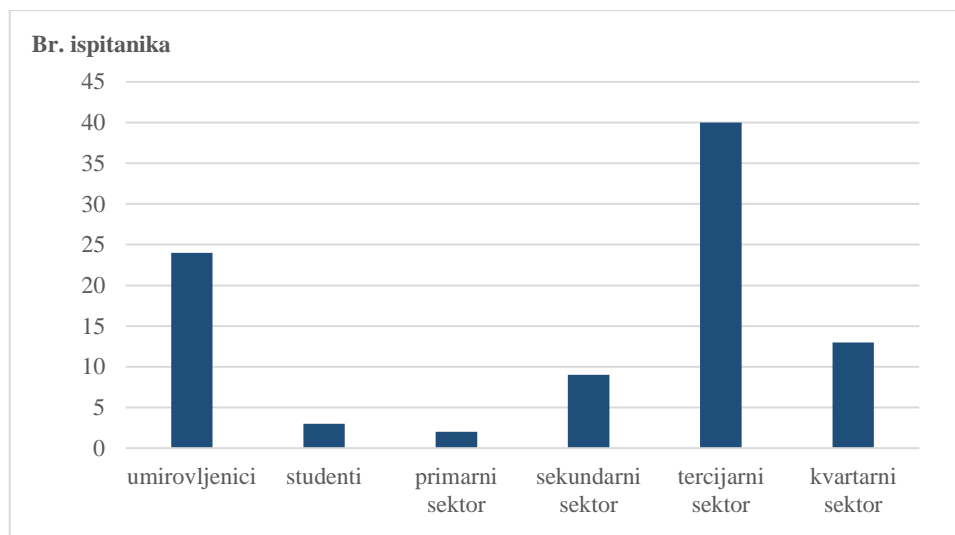
Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

Kao i kod Zlarina, najveći broj ispitanika (49) završio je srednju školu, a najmanji je broj onih koji imaju završen poslijediplomski studij (3). Uzmu li se u obzir samo stalni stanovnici otoka, njih 29 (66 %) završilo je srednju, a 7 (16 %) osnovnu školu. Bez obrazovanja su 4 ispitana stanovnika, dok završen (do)diplomski studij ima 3 stanovnika. Jedna ispitana osoba ima završen preddiplomski studij ili višu školu.



Sl. 33 Ispitanici prema završenom stupnju obrazovanja

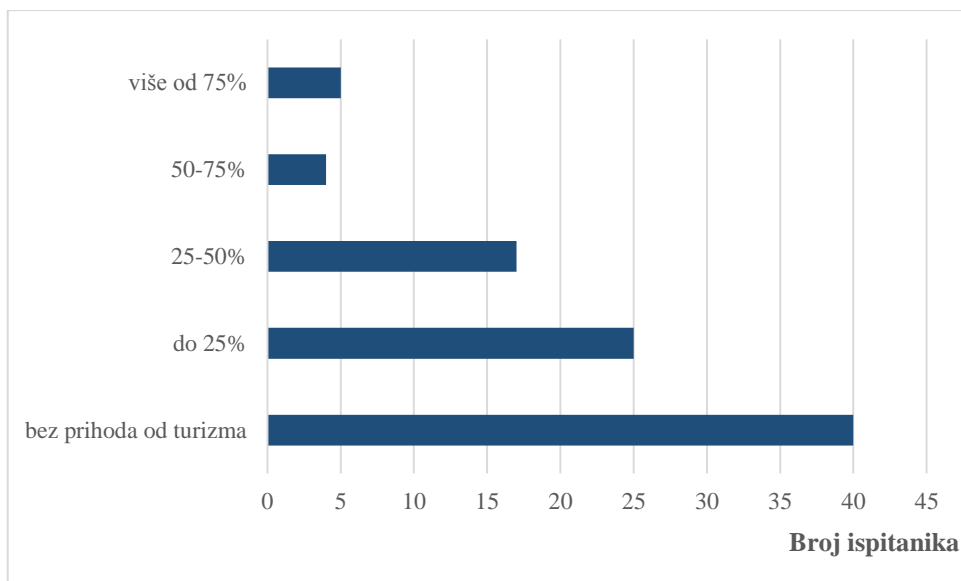
Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)



Sl. 34 Zanimanja ispitanika prema sektorima djelatnosti

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

Najveći broj zanimanja ispitanih osoba pripada tercijarnoj skupini djelatnosti, a visok je i udio umirovljenika među ispitanicima. Kao i u slučaju Zlarina, i ovdje je najmanje onih čije zanimanje spada u primarni sektor. Čak i u ruralnim sredinama, kao što su mali šibenski otoci, ljudi se prestaju baviti primarnim i sekundarnim djelatnostima te se okreću onome što donosi veće prihode, a to su tercijarne (i kvartarne) djelatnosti kao što su trgovina, ugostiteljstvo, promet, obrazovanje i znanost. Većina je ispitanika procijenila da njihovo zanimanje nije nimalo povezano s turizmom, tj. da o njemu ne ovisi. Umjerenu povezanost vlastitog zanimanja s turizmom vidi 20 osoba, a potpunu 15. Dvanaest osoba tvrdi da je njihovo zanimanje jako povezano ili ovisno o turizmu, a 11 odgovara da je ta povezanost mala. Obzirom na to, ne čudi činjenica da čak 44 % ispitanika tvrdi da prihode od turizma uopće nema, a 27 % kaže da su ti prihodi mali, odnosno da čine do 25 % ukupnih osobnih prihoda. Oko 19 % ispitanika od turizma ostvaruje 25-50 % ukupnih prihoda. Samo 9 ispitanika od turizma ostvaruje više od 50 % svojih prihoda. Dakle, i ovdje, kao i u slučaju Zlarina, turizam većini ispitanika koji se bave turizmom, on i dalje služi kao dodatni izvor prihoda.



Sl. 35 Udio prihoda od turizma u ukupnim prihodima ispitanih osoba

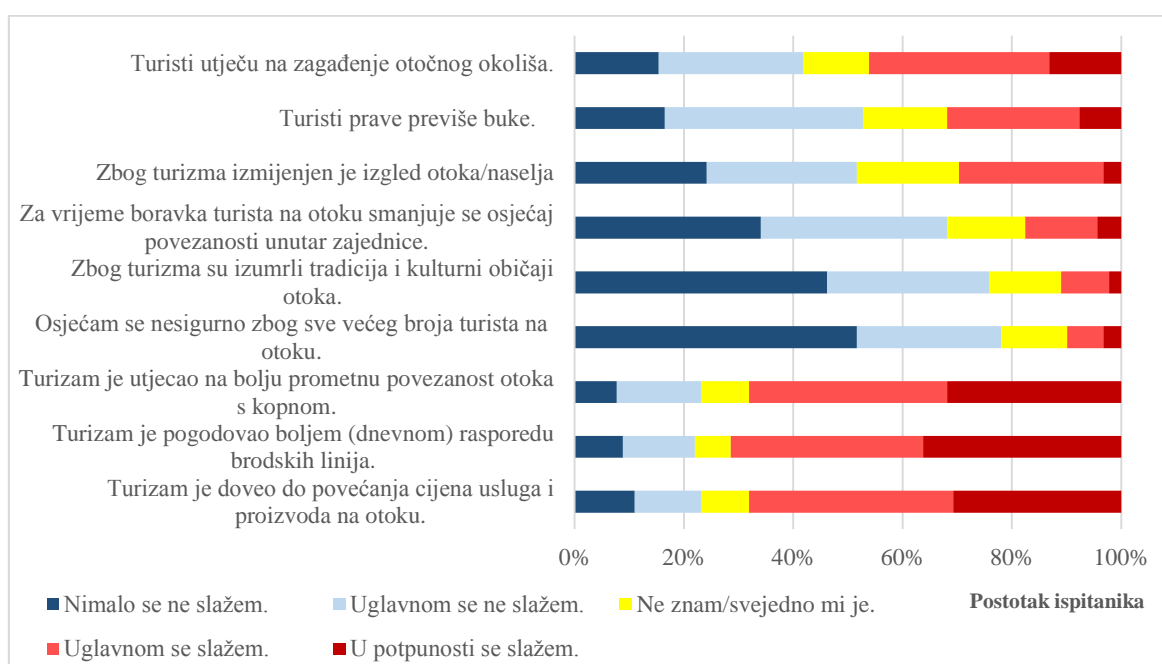
Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

Turističkom djelatnošću na otoku bavi se 35 % ispitanika, odnosno 32 osobe. Većina njih, oko 85 %, prihode ostvaruje isključivo u ljetnim mjesecima. Da su zbog turizma napustile djelatnost kojom su se ranije bavile, odgovorile su 4 osobe, a u sva četiri slučaja napuštene djelatnosti također su pripadale tercijarnom sektoru.

9.2.2. Stavovi ispitanika o suživotu s turizmom na otoku Krapnju

Kao i u slučaju Zlarina, na najveće neslaganje naišle su tvrdnje da se ispitanici osjećaju nesigurno zbog sve većeg broja turista na otoku, zatim da su zbog turizma izumrli tradicija i kulturni običaji otoka te da se za vrijeme boravka turista na otoku smanjuje osjećaj povezanosti unutar zajednice. Uspoređujući ovo pitanje s 15. pitanjem koje je tražilo od ispitanika da navedu pozitivne učinke turizma na otoku, moguće je primijetiti da ispitanici tvrde upravo suprotno od pretpostavljenih tvrdnji, odnosno da je turizam doprinio oživljavanju tradicije i kulturnih običaja te da utječe na učestalije i kvalitetnije društvene interakcije. Naime, različite manifestacije koje se tijekom ljeta organiziraju na otoku, uglavnom se temelje na kulturno-povijesnoj baštini koju stanovništvo predstavlja turistima, ali je na taj način i oživljava te čuva. Za vrijeme održavanja takvih događaja lokalno stanovništvo ostvaruje bolju povezanost unutar same zajednice, ali i ulazi u društvene interakcije sa svojim gostima, razmjenjuje iskustva i stvara prijateljstva, zbog čega i tvrde

da nema razloga osjećati nesigurnost u prisutnosti većeg broja turista. Većina ispitanika složila se s tvrdnjama da je turizam pogodovao boljoj povezanosti s kopnom i boljem rasporedu brodskih linija. „Na Krapanj se, od svih otoka može najlakše doći, udaljen je samo 300 metara od kopna i lako je dostupan, pogotovo u sezoni kada vozi brodska linija i taksi brod“ (Grubišić, 2020). Turizam je, tvrdi većina ispitanika, doveo do povećanja cijena usluga i proizvoda na otoku, što ne čudi, obzirom da na otoku postoji tek jedna trgovina, a ugostiteljski obrti rade samo tijekom sezone unutar koje žele zaraditi prihode za cijelu godinu pa tome i prilagođavaju cijene.

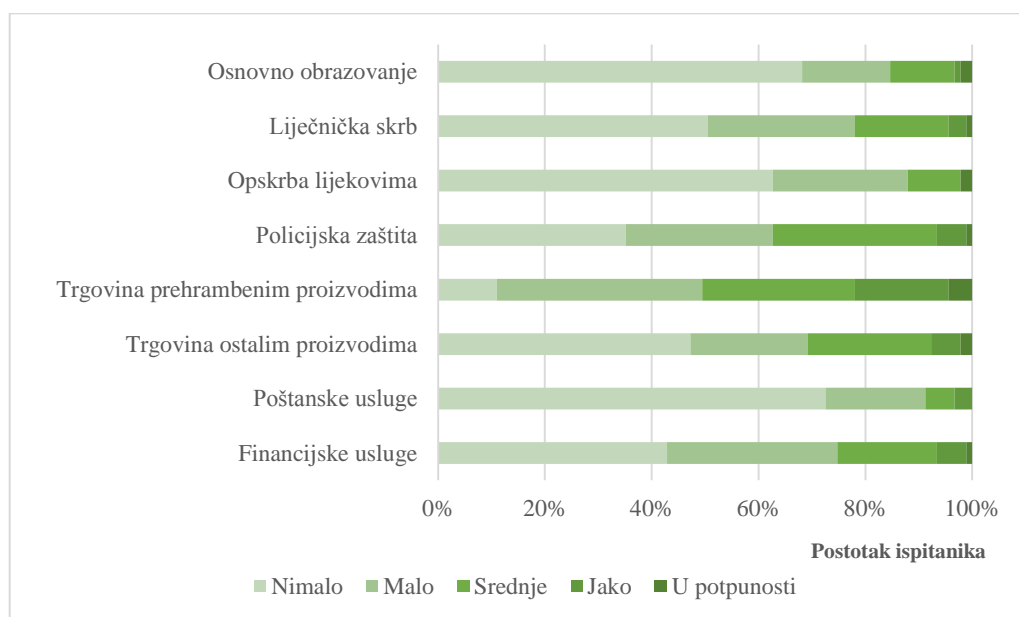


Sl. 36 Stavovi ispitanika o turizmu na otoku Krapanju

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

U odnosu na Zlarin, manji postotak ispitanika (njih 48 %) podupire trajno doseljavanje stranih turista na Krapanj. Kao i u slučaju otoka Zlarina, kao razlog navode povećanje populacije koje je nužno kako ne bi došlo do izumiranja otoka. Doseljavanje stranaca ne podržava 28 % ispitanika, i to ponajviše zbog njihova drugačijeg mentaliteta i kulture za koje tvrde da su prijetnja očuvanju otočne tradicije i autohtonosti. Gotovo 24 % ispitanika bilo je neodlučno podupire li doseljavanje stranih turista. „Lokalnom stanovništvu treba omogućiti bolje uvjete za život kako bi trajno ostali na otoku, a ne da, zbog loših uvjeta, rasprodaju djedovinu i odlaze“, zaključila je ispitanica (63).

S druge strane, trajno doseljavanje domaćih turista podupire 69 % ispitanika, ponovno manje nego na Zlarinu (80 %). I ovdje se kao glavni razlog navodi povećanje populacije, odnosno zaustavljanje negativnih demografskih trendova. „*Krapanj izumire, svaki novi stanovnik je dobrodošao na otok!*“, ispitanik (24). Jednak broj ispitanika (po 14) nije odlučan i ne podržava trajno doseljenje domaćih turista. Ovdje također kao razloge ispitanici navode prijetnju od gubitka otočne autentičnosti, tj. strahuju za vlastite običaje i tradiciju.



Sl. 37 Utjecaj turizma na razvoj određenih funkcija naselja prema mišljenju ispitanika otoka Krapnja

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

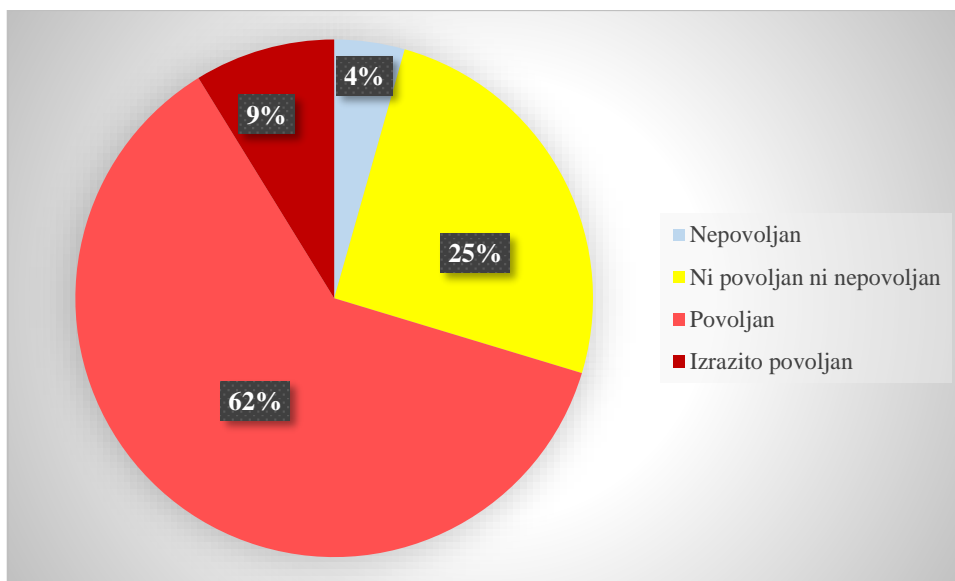
Krapanj, prema Lukićevoj (2009) klasifikaciji, za razliku od Zlarina, nema status središnjeg naselja. Na otoku postoji osnovna škola u kojoj sva djeca od 1. do 4. razreda nastavu slušaju zajedno. Isto tako, postoji i jedna trgovina prehrambenim proizvodima. Na sl. 37. prikazano je mišljenje ispitanika o utjecaju turizma na razvoj određenih funkcija. Već je na prvi pogled jasno da ispitanici ne smatraju da je turizam utjecao na razvoj funkcija na otoku u većoj mjeri, međutim utjecaj je ipak prisutan. Ističe se trgovina prehrambenim proizvodima koja je, pod utjecajem turizma, promijenila ponudu i cijene proizvoda. Zbog postavljanja bankomata, financijske su se usluge također razvile: „*Ove je godine postavljen bankomat na otoku što je uvelike olakšalo život i turistima i lokalnom stanovništvu, budući da gotovo nigdje na otoku nije moguće kartično plaćanje*“ (Grubišić, 2020). Policijska zaštita u sezoni,

pod utjecajem turizma, je povećana – policijski službenici otok obilaze češće te kontroliraju pomorski promet zbog sigurnosti kupaca. S druge strane, utjecaj na osnovno obrazovanje, liječničku skrb, opskrbu lijekovima i poštanske usluge, zanemariv je. „*Liječnik s Brodarice na otok odlazi svake srijede. Isto je i u sezoni. Ambulanta se na Brodarici nalazi veoma blizu pristaništa broda s Krapnja. Pozitivna je stvar što se brodom mogu prevesti i kola hitne pomoći, u bilo koje doba dana i noći, stoga smatram da je liječnička skrb na Krapnju dosta dobro organizirana*“ (Grubišić, 2020). Ipak, pritom turizam nije imao značajniju ulogu, kao što je pokazala i sama anketa. Poštanski ured na otoku Krapnju ne postoji, ali dolazi poštar koji nosi poštu, međutim ne može se govoriti o razvoju te funkcije pod utjecajem turizma.

Najčešće spominjani pozitivni učinak turizma na otok Krapanj su prihodi, odnosno financijska dobit od turizma (44 % ispitanika). Obogaćen društveni život raznim događanjima i druženjima kao važnu prednost navelo je 42 % ispitanih osoba. Uređenje otoka, tj. objekata i infrastrukture spomenulo je 35 ispitanika, tj. 38 %. Osim tri najčešće spominjana odgovora, bolju povezanost s kopnom istaknulo je 23 osobe, a otvaranje novih objekata 15 osoba. Često se navodi i otvaranje novih radnih mjesta, podizanje svijesti o zaštiti okoliša, bolja policijska zaštita i ponuda u trgovini, oživljavanje tradicije otoka, te njegova promocija kao turističke destinacije. Češći odvoz smeća, bolja atmosfera zbog većeg broja ljudi i upoznavanje drugih kultura još su neke od prednosti turizma koje su ispitanici zapazili. Niti jednog pozitivnog učinka turizma na otoku Krapnju nije se moglo sjetiti 7 ispitanika.

Što se negativnih učinaka tiče, najčešće je spominjano zagađenje okoliša, tj. povećana količina smeća na kopnu i u moru (53 % ispitanika). Gužvu i preveliko opterećenje infrastrukture je navelo 35 % ispitanika, a povećanje cijena usluga i proizvoda na otoku 19 % ispitanika. Buka je spomenuta 11 puta, a nekoliko puta je spomenuta i bespravna gradnja kojom se narušava fizionomija otoka te gubitak otočnog identiteta. Zanimljivo je da je čak 25 osoba, tj. 27 % ispitanika odgovorilo da negativnih učinaka turizma na otoku nema, tj. da za njih ne zna.

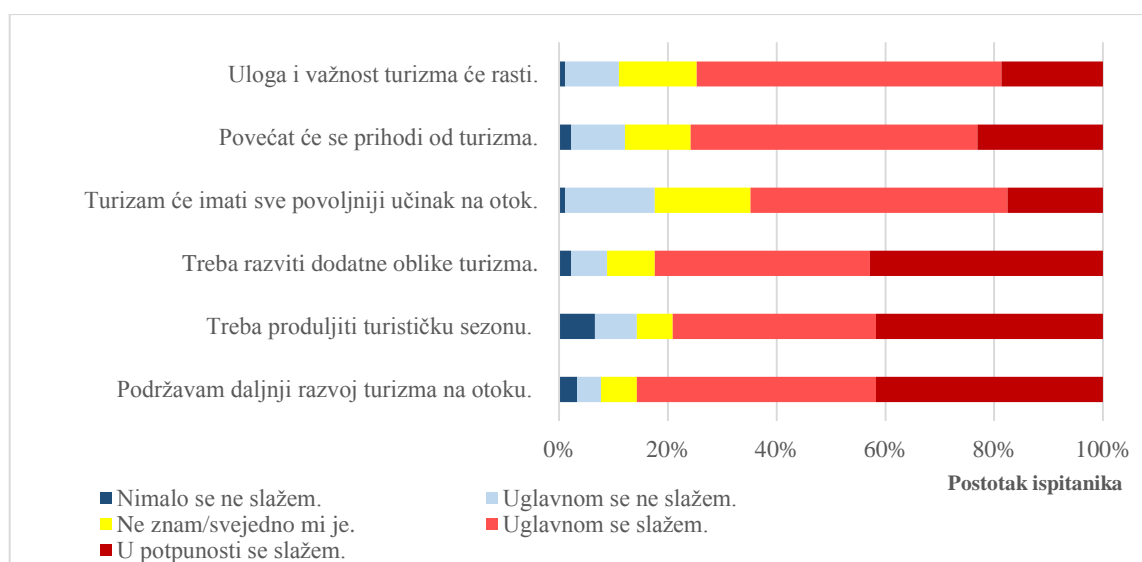
Sveukupni učinak turizma na otok, prema mišljenju ispitanika, prikazan je na sl. 37. Najviše je onih koji smatraju da je turizam imao povoljan učinak na otok Krapanj (56 ispitanika). Taj podatak ne čudi, obzirom da su ispitanici naveli puno više pozitivnih nego negativnih učinaka, a visok je bio i postotak onih negativne strane turizma na Krapnju uopće nisu prepoznali.



Sl. 38 Učinak turizma na otok Krapanj prema mišljenju ispitanika

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

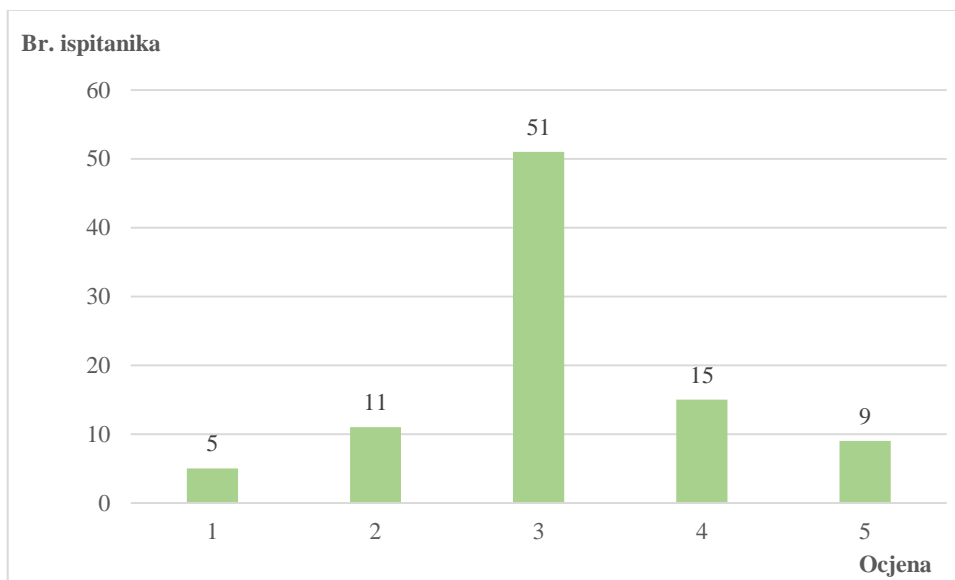
Šest ponuđenih tvrdnji vezanih za budućnost turizma na otoku Krapanju naišle su na slaganje većeg dijela ispitanika, kao što je to bio slučaj i na Zlarinu. Osim što predviđaju pozitivne trendove u razvoju turizma na otoku, ispitanici podržavaju razvoj dodatnih oblika turizma i produljenje turističke sezone te općenito daljnji razvoj turizma na otoku Krapanju.



Sl. 39 Stavovi ispitanika o budućnosti turizma na Krapanju

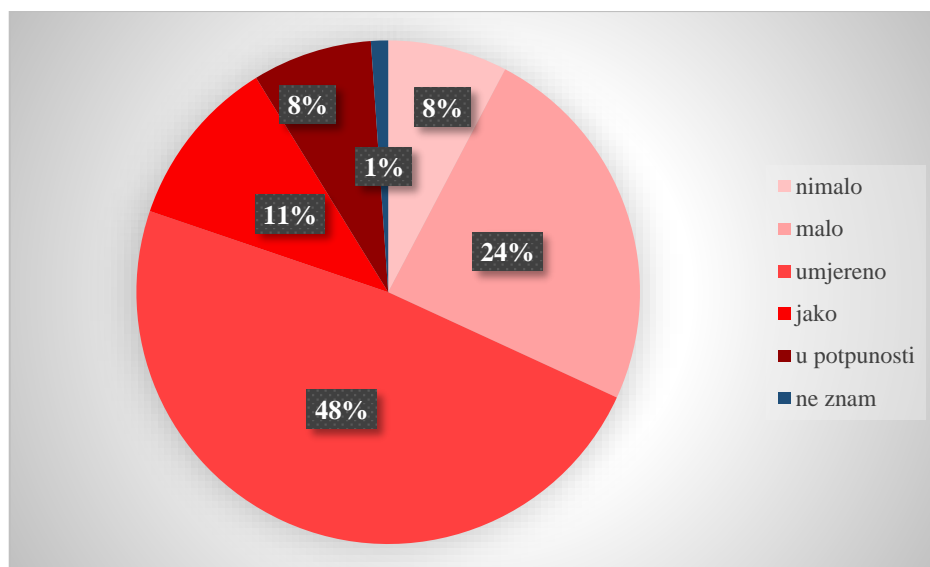
Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

Kvalitetu života na Krapnju najveći broj ispitanika ocijenio je ocjenom 3 (56 % ispitanika). Prosječna ocjena kvalitete života na Krapnju, prema mišljenju svih ispitanih osoba, je 3.1, no, ako se uzme samo mišljenje osoba koje žive na otoku cijelu godinu, dobije se prosjek od 3.3. Također, veoma slična situacija kao i kod ispitanika na Zlarinu.



Sl. 40 Ocjena kvalitete života na Krapnju prema mišljenju ispitanika

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)



Sl. 41 Stav ispitanika o podizanju kvalitete života na otoku Krapnju zbog turizma

Izvor: anketno istraživanje (2019-2020)

Gledajući stav ispitanika o utjecaju turizma na porast kvalitete života na Krapnju, više onih koji smatraju da su pozitivni učinci turizma na otok brojniji te da je turizam ipak donio određena poboljšanja u kvaliteti življenja na malom otoku. Ako se ove rezultate uspoređi sa Zlarinom, moguće je zaključiti da je situacija dosta slična – stanovništvo je relativno zadovoljno dosadašnjim utjecajem turizma na život, ali svjesno da prostora za napredak još ima.

9.3. Sinteza rezultata terenskog istraživanja

Rezultati dobiveni anketnim istraživanjima na Zlarinu i Krapnju imaju jako puno sličnosti. Razlike su primijećene u većoj skeptičnosti stanovništva Krapnja prema trajnom doseljenu stranih i domaćih turista na otok u odnosu na Zlarinjane. Takva situacija može biti rezultat veće prosječne dobi i slabije obrazovne strukture ispitanika na Krapnju, ako se pretpostavi da je starije i manje obrazovano stanovništvo konzervativnije i manje sklono promjenama običaja i tradicije. Osim toga, ispitanici na Krapnju u većoj su se mjeri složili da je turizam pogodovao boljoj prometnoj povezanosti s kopnom i boljem (dnevnom) rasporedu brodskih linija. Taj podatak ne iznenađuje obzirom na blizinu i učestalost brodskih linija između Krapnja i Brodarice. Na Krapnju se veći postotak stanovništva bavi turizmom i od njega ostvaruje veće prihode, zbog čega su ispitanici i zadovoljniji učinkom turizma na otok u odnosu na ispitanike sa Zlarina. Što se kvalitete života tiče i utjecaja turizma na istu, rezultati za Krapanj i Zlarin gotovo su identični – i jedni i drugi trenutačnu kvalitetu života ocijenili su ocjenom 3, a zaključili su da je turizam umjereno utjecao na njezino podizanje. I jedni i drugi također predviđaju i podržavaju razvoj turizma u budućnosti.

Na temelju rezultata prikupljenih za otok Zlarin, može se zaključiti da su ljudi koji žive ili borave na Zlarinu zadovoljni dosadašnjim turističkim razvojem, ali definitivno vide prostor za napredak. Pritom su najvažniji privlačni faktori Zlarina kao turističke destinacije, prema mišljenju ispitanice (K.G., 2020), bogata povijesna i kulturna baština, bogata bioraznolikost i krajobraz, blizina gradu, a ujedno izoliranost otoka. Istaknuti su brojni pozitivni učinci turizma na život ljudi, poput povećanja prihoda i otvaranja novih radnih mjesta, boljeg društvenog života te oživljavanja i očuvanja tradicije. Spominje se i otvaranje novih objekata, učestalije brodske linije, promocija otoka, uređenje javnog prostora te pokretanje novih projekata. „*Važan faktor je motivacija lokalnog stanovništva koje sudjelovanjem na radnim akcijama pridonose uređenju mjesta, plaža i javnih površina pred turističku sezonu*“

(K.G., 2020). Jedan takav projekt je i „Za Zlarin bez plastike“, inicijativa koja je započela u ljeto 2018. godine, vođena volonterkama udruge La Révolution Albatros, uz snažnu podršku lokalnih vlasti i ugostiteljskih i trgovačkih obrta. Cilj inicijative je pretvoriti Zlarin u otok bez plastike za jednokratnu upotrebu, ali i potaknuti druge zajednice da pokrenu takve promjene koje su nužne za održivi način života (Za Zlarin bez plastike, 2019). Zbog svega toga, ispitanici smatraju da je turizam ipak malo podigao kvalitetu života na otoku.

S druge strane, negativne strane nisu zanemarive, ali su nešto malobrojnije – povećanje zagađenja i gužve na otoku te buka i nedolično ponašanje turista. Osim toga, ispitanici ističu veliki kontrast između zimskog i ljetnog dijela godine, te smatraju da bi se, uz turizam, trebale razviti i druge djelatnosti. To bi se ponajprije moglo postići još boljim povezivanjem otoka s kopnom i boljim iskorištavanjem resursa.



Sl. 42 Zlarin za vrijeme ljetne sezone

Izvor: fotografirala autorica (srpanj, 2019)

Sl. 42. prikazuje Zlarin u vrijeme ljetne sezone. Vizuram otoka tada dominiraju jarboli jedrilica koji svjedoče o razvijenosti nautičkog turizma. Ugostiteljski i drugi objekti na otoku su otvoreni, a javni prostor vrvi turistima i lokalnim stanovništvom. Uočen je dosta ležeran, prijateljski odnos između stanovništva i turista, kao da preko ljeta svi postaju jedna složna zajednica. To je potvrđeno i anketom u kojoj su mnogi ispitanici spomenuli komunikaciju i razmjenu iskustava s novim ljudima.



Sl. 43 Zlarin izvan turističke sezone

Izvor: fotografirala autorica (siječanj, 2020)

Što se zimskog perioda tiče, slika otoka je podosta drugačija. Vezovi namijenjeni za posjetioce s plovilima, prazni su, a slična je situacija i s javnim prostorom. Dobar dio ugostiteljskih objekata je zatvoren, a oni koji su otvoreni, poput hotela *Koralj* (sl. 43.), uglavnom su prazni. Hotel, kao što je i vidljivo na slici, a spomenuto je i u intervjuu, nije u najboljem stanju i svakako bi trebao obnovu. Sl. 43. prikazuje i kiosk koji radi u tijekom cijele godine, a otvorena je i trgovina prehrambenim proizvodima. U zimskom dijelu godine lokalno stanovništvo uglavnom se povlači u svoje domove, a otok je dosta tih. Ipak, plakati na vratima Turističke zajednice upućuju na održavanje nekoliko različitih događanja za vrijeme božićnih i novogodišnjih praznika.



Sl. 44 Smještajni kapaciteti na Zlarinu

Izvor: fotografirala autorica (siječanj, 2020); Booking (2019)

Opažanjem na terenu je primijećen velik broj soba za iznajmljivanje, apartmana i kuća za odmor. Neke od njih uređene su u skladu s izgledom ostatka otoka, dok neke veličinom i bojom odudaraju od okoline, ali ne u tolikoj mjeri da bi se govorilo o narušavanju otočne autentičnosti.

Utjecaj turizma na razvoj funkcija na otoku Zlarinu nije velik. Zlarin je lokalni centar koji ima osnovnu školu, ambulantu, poštanski ured i trgovinu. Turizam je najveći utjecaj imao na razvoj financijskih usluga zbog postavljanja bankomata te na trgovinu prehrambenim proizvodima koja je zbog turizma povećala svoju ponudu, ali i cijene. Ostale funkcije, možda bi, da turizma na otoku nema, bile ukinute, ali teško je nagađati. Međutim, može se reći, na temelju svega zaključenog, da je turizam zadržao dobar dio stanovništva na otoku, a sasvim je sigurno da bez tog demografskog faktora, odnosno bez ljudi na otoku, ne bi bilo ni funkcija. Budućnost turizma na otoku Zlarinu je, prema mišljenju ispitanika, svijetla. Uloga i važnost će mu rasti, kao i pozitivan utjecaj na otok. Ima još prostora za napredak, kao i potencijala koji se mogu iskoristiti u svrhu razvijanja novih oblika turizma i produljenja turističke sezone. Ispitanica (K.G., 2020) tvrdi da potencijali otoka nisu do kraja iskorišteni, ponajprije zbog nedostatka ljudskih resursa, tj. depopulacije. Isto tako, navodi i nedostatak investicija i ulaganja u komunalnu infrastrukturu. Ipak, teško je govoriti o turizmu kao čimbeniku koji bi mogao utjecati na revitalizaciju otoka u demografskom i gospodarskom smislu. Potrebno je poklapanje velikog broja faktora, a jedan od njih bio bi novi hotel s jakim i osposobljenim kadrom. Svakako je nužno produljenje turističke sezone kreiranjem novih sadržaja te dodatno aktiviranje malih poduzetnika, a sve to dovelo bi i do otvaranja niza novih radnih mjesta na otoku (K.G., 2020).

Rezultati istraživanja koji se odnose na otok Krapanj, pokazali su da ljudi uglavnom smatraju suživot s turizmom ugodnim. Zadovoljstvo su iskazali kroz velik broj pozitivnih učinaka turizma koje su nabrajali u anketi. Tu se ponajprije ističe financijska korist koju ostvaruju vlasnici smještajnih objekata i ugostiteljskih obrta. „*Malo je onih koji na Krapnju provode cijelu godinu, možda stotinjak ljudi. Oni svoju zaradu uglavnom ostvaruju u nekoliko mjeseci sezone i tvrde da od toga mogu preživjeti godinu.*“ (Grubišić, 2020). Od pozitivnih učinaka se ističe i organizacija različitih događanja koji obogaćuju društveni život stanovništva te uređenje javnog prostora otoka. Turizam je, tvrde, utjecao i na otvaranje novih radnih mjesta, bolju povezanost s kopnom, oživljavanje tradicije i običaja, druženja i razmjene iskustava. Važna stavka je uređenje javnog prostora na Krapnju. Ponajprije je to preuređenje i obnova starih kuća. „*Puno lokalnog stanovništva umire, a njihove se kuće*

prodaju i pretvaraju u vikendice“ (Grubišić, 2020). Ispitanica tvrdi da će se taj trend nastaviti i dalje, ali ne u tolikoj mjeri da se naruši izgled otoka.



Sl. 45 Šetnica na otoku Krapnju

Izvor: fotografirala autorica (prosinac, 2019)

Godine 2018. dovršen je projekt uređenja šetnice duž zapadne obale otoka u okviru Programa razvoja otoka. Otvara se i potreba za uređenjem većeg broja plaža i šume koja je zasada slabo iskorišteni potencijal. *“Otok nema dovoljno uređenih plaža, a kroz krapanjsku šumu mogla bi se urediti poučna staza. Na otoku postoji oko 18 vrulja, odnosno izvora slatke vode koje bi uskoro trebale biti označene“* (Grubišić, 2020). Također, otvoreno je nekoliko ugostiteljskih objekata – konoba, restorana i barova, a općenito sve promjene u prostoru se nastoje uskladiti s postojećom fizionomijom otoka kako se ne bi ugrozila autentičnost.

S druge strane, negativni su se učinci teže nabrajali, a značajan je udio onih ispitanika koji ih uopće nisu znali nabrojiti. Ipak, istaknuto je zagađenje okoliša, povećana gužva i povećane cijene. Sve u svemu, ispitanici su zaključili da je turizam imao povoljan učinak na otok.



Sl. 46 Krapanj za vrijeme turističke sezone

Izvor: Turistička zajednica Brodarica-Krapanj (2019); ŠibenikIN (2019)

Tijekom ljeta na krapanjskim plažama je gužva, a smještajni kapaciteti, kao i ugostiteljski objekti, su popunjeni. Turisti i izletnici s Brodarice i ostatka obale dolaze na kupanje na Krapanj. Brojna događanja koja se ovdje organiziraju privlače sve uzraste, a posebice djecu, kao što je i vidljivo na sl. 46. Potpuna je suprotnost tome otok u hladnijem dijelu godine. Puste ulice i zatvorena vrata restorana, muzeja, hotela, zimska su svakodnevica (sl. 47.). Lokalno je stanovništvo uglavnom u svojim domovima ili obavlja svakodnevne obaveze ponajviše u Brodarici ili Šibeniku, a najčešće je mjesto sastanka upravo brod koji vozi na kopno. Mir i tišina glavno su obilježje otoka u ovom dijelu godine. „*Velika je razlika između ljeta i zime na otoku Krapnju. Biti na otoku zimi je dosta depresivno, pusto je, nema nikog*“ (Grubišić, 2020). Zimi nema događanja, međutim stanovništvo tada organizira akcije čišćenja otoka u koje se uključuje i stanovništvo Brodarice. „*Izvan sezone je općenito veća interakcija između Krapljana i Brodaričana, budući da ljudi s otoka češće dolaze na kopno*“. Ipak, ispitanica tvrdi da ima ljudi kojima takav način života jednostavno odgovara. „*Postoji jedna obitelj iz Engleske koja se, nakon posjeta Krapnju, tu odlučila i doseliti. Odgovara im taj mir i tišina koji se danas jako rijetko mogu pronaći.*“ (Grubišić, 2020).



Sl. 47 Krapanj izvan turističke sezone

Izvor: fotografirala autorica (prosinac, 2019)

Utjecaj turizma na razvoj funkcija na Krapnju je primjetan, ali vezan isključivo za sezonu. Veća policijska zaštita, postavljeni bankomat i raznovrsnija ponuda usluga i proizvoda rezervirani su za ljetni dio godine. Većina centralnih funkcija neophodnih za kvalitetan život smještena je na Brodarici.

Što se budućeg razvoja tiče, stanovništvo je optimistično. Većinom podržavaju daljnji razvoj turizma na otoku, produljenje sezone i razvoj novih oblika turizma. „*Moglo bi se privući puno više turista te produljiti turističku sezonu, međutim problem je što većina svoja vrata zatvara već početkom ili polovicom rujna, iako interes postoji*“ (Grubišić, 2020). Nadalje, ispitanici su svjesni važnosti dobre povezanosti s kopnom i unutar i van sezone, a ideju o fizičkom povezivanju ovog, uistinu kopnu bliskog, otoka s brodaričkom obalom, neki stanovnici smatraju ključem uspjeha za održavanje života na Krapnju. Jedna od ideja jest povezivanje putem tunela u kojem bi se mogao otvoriti i podvodni muzej. „*Takav bi projekt uistinu donio nešto novo i prepoznatljivo, te bi definitivno privukao velik broj novih turista, ali to je daleka budućnost.*“ Upravo o tome je govorio i jedan ispitanik ankete (65): „*Krapanj bi trebalo povezati s kopnom i on bi u potpunosti oživio. Podvodni tunel ili pješački most, sasvim je svejedno, ali ključno za opstanak Krapnja.*“

Ipak, kao i na Zlarinu, teško je reći predstavlja li turizam priliku za gospodarski i demografski oporavak otoka Krapnja. „*Ljudi danas napuštaju Krapanj jer je otok, unatoč njegovoj dobroj povezanosti. One obitelji koje na otoku i dalje žive, uglavnom su ostale zbog*

turizma, pronašle su sebi posao i od njega mogu živjeti. Međutim, turizam nije razvijen u tolikoj mjeri da bi se neka nova obitelj doselila na Krapanj kako bi se bavila turizmom, a nema niti previše mjesta za širenje“ (Grubišić, 2020). Najteže je onima koji imaju djecu jer otok ne nudi dovoljno sadržaja i aktivnosti. Ispitanica (Grubišić, 2020) je također zaključila da bi se većina postojećeg stanovništva vjerojatno odselila da nema turizma, što turizmu ipak daje određenu ulogu u demografskom smislu. U gospodarskom smislu, turizam je definitivno utjecao na otvaranje novih radnih mjesta na otoku. U hotelu radi 10-ak ljudi, a zaposlenih ima i u ugostiteljskim obrtima, međutim pritom je velik problem sezonalnost, odnosno zaposlenost ljudi samo u ljetnom dijelu godine. Što se tiče utjecaja turizma na druge gospodarske grane, on je dosta slab. Kao što je spomenuto, imao je određeni utjecaj na spužvarstvo, no, ako se govori o gospodarskoj obnovi, to svakako nije dovoljno.

10. RASPRAVA

Ovim istraživanjem utvrđene su činjenice koje je moguće usporediti s činjenicama iz dosad provedenih istraživanja na ovu temu. Naime, potvrđene su osnovne značajke turizma šibenskog otočja koje navode Lončar i Klempić Bogadi (2016), a to su izrazita sezonalnost, nepovoljna struktura smještaja u kojoj dominira privatni smještaj te nedostatak sadržaja koji bi dulje zadržao turista i kvalitetne radne snage. Slične tri značajke spominju Lajić i dr. (2001), a ovim istraživanjem su potvrđene atraktivna, ali nedovoljno valorizirana turistička ponuda i isključivo ljetna turistička aktivnost uz prisutnost značajne sezone naseljenosti. Kao treća stavka, navedeni su mali turistički prihvatni potencijali. Oni su se u novije doba ipak povećali, međutim njihova je ponuda još uvijek neraznolika. Klempić Bogadi i Podgorelec (2011) svojom su anketom otkrile da jedna trećina ispitanika iskazuje veliku zabrinutost zbog zagađenja koje donosi tako veliki broj ljudi i brodova, a takvi rezultati pokazali su se istinitima i za anketu provedenu u ovom radu – najveći broj ispitanika upravo je zagađenje kopna i mora navodio kao glavni negativni utjecaj turizma na otocima. Taj je problem produbljen zbog otežane mogućnosti zbrinjavanja otpada budući da se radi o ograničenom otočnom području. Lajić i dr. (2001) također provode anketu među stanovništvom šibenskih otoka, koje je tada tvrdilo da u turizmu vidi šansu za razvitak otoka te da se turističkom djelatnošću namjerava baviti nakon odlaska u mirovinu. Iako većina ispitanika koji su sudjelovali u anketi na Krapanju i Zlarinu tvrde da od turizma nemaju prihode, odnosno da se njime ne bave, ipak je značajan udio onih koji turizam obavljaju kao dodatni izvor prihoda, posebice u mirovini. Faričić (2012) navodi da će uloga turizma biti

ponajprije ublažavanje depopulacije i ekonomske regresije sjevernodalmatinskih otoka, ali da se razvoj na otocima ne bi smio osloniti samo na turizam. Kako je pokazalo istraživanje, turizam na Zlarinu i Krapnju upravo i ima takvu ulogu. Naime, broj stanovnika se ne povećava na ovim otocima, niti prirodnim niti mehaničkim kretanjem (tek prividno zbog lažnog prijavljivanja), ali se zasigurno ni ne smanjuje onoliko naglo koliko bi se smanjivalo da turističke djelatnosti nema, barem kako smatraju ispitanici intervjua i ankete. S druge strane, ekonomija se oslanja na turizam, i, iako takva ovisnost o jednoj gospodarskoj grani sama po sebi nije pozitivna pojava, da turizma nema došlo bi do potpunog gospodarskog sloma. Slično misle i Faričić i Magaš (2004) za otok Žirje: „Postojeći objekti u novije se vrijeme sve više iskorištavaju i za razvitak otočnoga turizma, izgledno jedine gospodarske djelatnosti koja bi mogla barem zaustaviti negativna demografska i gospodarska kretanja.“ Ipak, takvo stanje u kojem dominira jedna djelatnost, koja je usto veoma ovisna o vanjskim utjecajima (primjerice Domovinski rat, ekonomska kriza), dugoročno nije održivo, a teško je ispravljivo obzirom na male ljudske resurse na ovim otocima. Dobar dio stanovništva obaju otoka na kojima je istraživanje povedeno, toga je svjesno, stoga podržava doseljavanje i domaćih i stranih ljudi na otok. Takve zaključke donijele su Klempić Bogadi i Podgorelec (2011) u anketi koju su provele među zlarinskim stanovništvom: “Svjesni su svoje malenosti, demografskog, a onda i gospodarskog propadanja pa populacijski opstanak vide u doseljavanju“. Iste su autorice 2013. godine utvrdile da se zbog svijesti o malenosti i krhkosti te snažno iskazane želje za demografskim opstankom, otočne zajednice sve više otvaraju prema strancima. Iako je anketom u okviru ovoga rada utvrđena određena doza skepticizma prema potencijalnim stranim imigrantima i njihovoj različitoj kulturi, ipak je prevladalo mišljenje da je imigracija nužna kako bi otoci opstali. Zupanc i dr. (2001) tvrde da je uloga turizma u demografskim kretanjima hrvatskih otoka predimenzionirana, a tome u prilog ide okrljaštenost dobne strukture, nepovoljna obrazovna struktura, depopulacija, kao i nedostatak poduzetničkog duha te nesklonost inovacijama u uvjetima nedostatka kapitala. Svi su ovi trendovi prisutni i na malim otocima šibenskog arhipelaga, što ide u prilog prethodnoj konstataciji da je nužno razvijati i druge gospodarske grane.

11. ZAKLJUČAK

Turizam se na malim otocima šibenskog arhipelaga razvija od polovice 20. stoljeća, u razdoblju negativnih demografskih i gospodarskih trendova. Povoljan položaj šibenskog otočja, prirodno-geografska osnova, kulturno-povijesna baština i očuvana tradicija, potaknuli su razvoj turističke djelatnosti. Međutim, obzirom na trenutačnu demografsku i gospodarsku situaciju, ne čudi činjenica da turistički pokazatelji, kao i postojeća turistička ponuda, nisu na zavidnoj razini. Ipak, turizam kao dominantna djelatnost na ovom području, ima značajan utjecaj na život i životni prostor stanovništva. Pozitivni učinci za pojedinca su višestruki, ali gledajući cjelokupnu sliku otoka, napretka gotovo da i nema. Glavno obilježje turizma na malim šibenskim otocima je veoma izražena sezonalnost. Ona bi se mogla smanjiti dodatnim iskorištavanjem potencijala koje ovaj prostor zasigurno ima, međutim, ono što pritom nedostaje, a od ključne je važnosti za razvoj turizma, su ljudski resursi. Osim sezonalnosti, veliki problem je slabo planiranje ove djelatnosti, koja se na šibenskim otocima razvija stihijski, bez promišljanja o njezinoj održivosti i budućnosti.

Kao zaključne misli rada, izložit će se osvrta na hipoteze postavljene u Uvodu.

H1: Što je turistički razvoj intenzivniji, brže jačaju centralne funkcije otočnih naselja.

Centralne funkcije na otocima su malobrojne te svi mali otoci šibenskog arhipelaga funkcionalno ovise o gradu. Najvažnije funkcije poput liječničke skrbi, osnovne škole i trgovine na otocima postoje ili su dobro organizirane i dostupne u susjednim naseljima na kopnu, ali njihov razvoj nije značajnije vezan uz turizam. Tome u prilog ide činjenica da su te iste funkcije u jednakoj mjeri stanovništvu dostupne i unutar i izvan turističke sezone. Policijska zaštita i financijske usluge, s druge strane, gotovo isključivo su vezane za ljetni dio godine. Za kvalitetnu turističku destinaciju važno je imati i određene dodatne sadržaje poput ugostiteljskih objekata, muzeja, različitih trgovina, koji su, upravo zbog toga, otvoreni na većini šibenskih otoka. Drugim riječima, jači razvoj turizma nije imao značajan utjecaj na centralne funkcije, ali je potaknuo razvoj dobrog dijela dodatnih sadržaja koji podižu kvalitetu života i lokalnom stanovništvu.

H2: Što je turizam na otoku razvijeniji, veća je i kvaliteta života lokalnog stanovništva.

Pozitivni učinci turizma na život na otoku su višestruki. Anketom provedenom na Krapnju i Zlarinu utvrđeno je da 30-ak % ispitanika na otocima ima prihode direktno ili indirektno od turizma, što je značajan postotak. Turizam još uvijek služi uglavnom kako dodatni izvor prihoda, ali ima i onih koji od zarade u turističkoj sezoni mogu preživjeti cijelu godinu stoga ne čudi da financijsku korist od turizma stanovništvo smatra najvažnijim pozitivnim

učinkom turizma na šibenske otoke. Osim financijske koristi, turizam je utjecao na obogaćenje društvenog života, razvoj dodatnih sadržaja te bolju povezanost s kopnom. Upravo povezanost s kopnom veoma je važna za sve hrvatske otoke, ali posebno za male. Naime, nedostatak funkcija i sadržaja te radnih mjesta prisiljava stanovništvo malih šibenskih otoka na učestale cirkulacije prema gradu, stoga je dostupnost kopna brodskim linijama za ove otoke od ključnog značaja. Istraživanje je pokazalo da je turizam pritom imao određeni utjecaj na povećanje učestalosti brodskih linija i njihov bolji raspored tijekom dana, ali nažalost, taj je pozitivan učinak većinom ograničen na turističku sezonu. Kako bi se potaknuo razvoj malih otoka šibenskog arhipelaga, i to ne samo u turističkom smislu, bolje povezivanje s kopnom trebao bi biti jedan od prvih koraka.

U podizanju kvalitete života određenu ulogu ima i čuvanje vlastitog identiteta i kulture. Nastojeći turistima prikazati i prenijeti dio svoje tradicije, stanovništvo ujedno čuva i oživljava stare običaje i djelatnosti. Nastoji se razvijati selektivni turizam temeljen na izvornosti i autohtonosti prostora te izbjeci prijetnje od gubitka identiteta koje donosi masovni turizam. Osim pozitivnih, turizam je imao i negativnih učinaka na prostor otoka, a time i na kvalitetu života stanovništva. Jedan od najizraženijih, prema mišljenju ljudi koji na otocima žive i borave, je zagađenje kopna i mora. Taj je problem dodatno izražen budući da se radi o otočnom prostoru gdje je zbrinjavanje otpada potrebno pomnije isplanirati kako otpad s kopna ne bi završio u moru. Pozitivna strana cijele priče o povećanju zagađenja su različite akcije lokalnog stanovništva šibenskih otoka kojima se povećava svijest o važnosti brige za okoliš.

Na temelju svega navedenog, može se zaključiti da su pozitivni efekti koje je turizam imao na život stanovništva malih šibenskih otoka brojniji od negativnih i, iako je stanovništvo na otocima osrednje zadovoljno životom na otoku, složni su u tome da je razvoj turizma pridonio rastu kvalitete življenja.

H3: Što je turizam na otočju razvijeniji, to je brža demografska i gospodarska revitalizacija. Turizam danas ima veliku ulogu u životu stanovništva i gospodarstvu otoka. Turistička ponuda otoka privlači mnoge posjetitelje pa se broj ljudi na otocima u sezoni višestruko poveća. Potaknuo je i razvoj sitnih obrta, uglavnom tradicionalnih, koji upotpunjuju turističku ponudu. Doveo je do povećanja prihoda te uređenja javnih površina. Ipak, unatoč svemu tome, broj stalnih stanovnika opada, dobno-spolna struktura je sve nepovoljnija, a sve više ljudi otoke napušta čim završi ljeto. Razlog tomu je prevelika podređenost i ovisnost o turizmu, što se najbolje vidi u zimskom dijelu godine, kada otoci gotovo da i ne žive. Da bi se to promijenilo potrebno je potaknuti razvoj drugih djelatnosti, a za to je neophodan

ljudski potencijal. To je prepoznalo i samo stanovništvo otoka, koje, u strahu od izumiranja, većinski podržava doseljavanje novih ljudi na šibenske otoke. Obrazovano i sposobno mlado stanovništvo moglo bi pokrenuti revitalizaciju otoka, ali problem je što takvog stanovništva nema. Taj začarani krug može se prekinuti tek intervencijom na višoj razini i pomnim planiranjem gospodarstva u kojem bi se izbjegla dominacija jedne djelatnosti. Stoga, može se zaključiti da sam razvoj turizma ne ubrzava revitalizaciju jer se ona ne može ostvariti kroz razvoj jedne djelatnosti, ali je turizam dobra podloga za razvoj drugih djelatnosti koje bi zajednički omogućile prosperitet u demografskom i gospodarskom smislu. Na kraju se još samo može reći da je živjeti na otocima šibenskog arhipelaga, s turizmom ili bez njega, veliki izazov.

LITERATURA I IZVORI

Popis literature

- Basioli, J., 1965: Naše spužvarstvo na Jadranu, Pomorski zbornik, 3, 373-404
- Basioli, J., 1984: *Ribarstvo na Jadranu*, Nakladni zavod Znanje, Zagreb
- Bognar, A., 2001: Geomorfološka regionalizacija Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 34 (1), 7-29
- Boranić Živoder, S., Čorak, S., Ateljević, I., Kušen, E., Marković, I., Tomljenović, R., 2015: Strategija razvoja inovativnog turizma grada Šibenika, Institut za turizam, Zagreb
- Dean, D., 2004: *O ljudima moga otoka*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
- Duplančić Leder, T., Ujević, T., Čala, M., 2004: Coastline lengths and areas of islands in the Croatian part of Adriatic Sea determined from the topographic maps at the scale of 1 : 25 000, *Geoadria* 9 (1), 5-32.
- Faričić, J., 2012: *Geografija Sjevernodalmatinskih otoka*, Školska knjiga, Zagreb
- Faričić, J., Graovac, V., Čuka, A., 2009: Mali hrvatski otoci – radno-rezidencijalni prostor i/ili prostor odmora i rekreacije, *Geoadria* 15 (1), 145-185.
- Faričić, J., Magaš, D., 2004: Suvremeni socio-geografski problemi malih hrvatskih otoka – primjer otoka Žirja, *Geoadria* 9 (2), 125-158.
- Filipi, A. R., 1959: Kretanje stanovništva zadarskih otoka, I. dio, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 4-5, 279-318.
- Filipi, A. R., 1960: Kretanje stanovništva zadarskih otoka, II. dio, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 6, 137-178.
- Friganović, M., 1954-55: Stanovništvo Žirja – prilog poznavanju demografije naših otoka, *Geografski glasnik* 16-17, 103-106.
- Friganović, M., 1962: Suvremeni geografski problemi naših otoka, *Geografski horizont* 1-2, 30-41.
- Friganović, M., 1990: *Demogeografija*, Školska knjiga, Zagreb
- Furčić, I., 1980: *Narodno stvaralaštvo šibenskog područja*, Muzej grada Šibenika, Šibenik
- Grgona, J., 2002: Turizam u funkciji gospodarskog razvitka hrvatskih otoka, *Ekonomski pregled* 53 (7-8), 738-749.
- Grubišić, S., 1974: *Šibenik kroz stoljeća*, Muzej grada Šibenika, Šibenik

- Hrabak, B., 1986: Turske provale i osvajanja na području današnje Severne Dalmacije do sredine XVI stolecia, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 19, 69-100.
- Ivičić, D., Biondić, B., 1998: Dalmatinski otoci – Prirodni uvjeti, stanje i mogućnost vodoopskrbe, u: *Voda na hrvatskim otocima – Zbornik radova*, (ur.Trninić, D.), Hrvatsko hidrološko društvo, Hvar, 119-134.
- Ivošević, D., 1995: *Nautički turizam Hrvatske*, Vlastito izdanje, Novigrad
- Jadrešić, V., 1978: *Nautički turizam*, Pedagoška akademija Zadra, Zadar
- Juras, I., 1930: *Naše more i primorje*, Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima, Zagreb
- Kalogjera, A., 1959: Stanovništvo i gospodarstvo otoka Prvića, *Geografski glasnik* 21 (1), 69-90.
- Kalogjera, A., 1997: Otok Zlarin – mali naseljeni otok (prirodno-geografske osobine), *Geoadia* 2 (1), 37-50.
- Klempić Bogadi, S., Podgorelec, S., 2011: Sociogeografske promjene u malim otočnim zajednicama - primjer otoka Zlarina, *Geoadria* 16 (2), 189-209.
- Klempić Bogadi, S., Podgorelec, S., 2014: Active Ageing as Lifestyle on Croatian Islands, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 148, 715-725.
- Knežević-Grubišić, M., Grubišić, S., 1998: *Šibenik i šibenska turistička regija: povijest, kultura, umjetnost, prirodne ljepote, turizam, plan grada, zemljopisna karta*, Turistička naklada, Zagreb
- Korenčić, M., 1979: *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske, 1857-1971.*, Djela JAZU, knjiga 54, Zagreb.
- Kuveždić, H., 1999: Razvoj i suvremeno stanje turizma na otoku Braču, *Acta Geographica Croatica* 34 (1), 127-139.
- Lajić, I., 1992: *Stanovništvo dalmatinskih otoka*, Institut za migracije i narodnosti – Consilium, Zagreb.
- Lajić, I., 1997: *Suvremena demografska problematika jadranskih otoka*, Nacionalni program razvitka otoka, Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb, 13-32.

- Lajić, I., Mišetić, R., 2006: *Otočni logaritam: aktualno stanje i suvremeni demografski procesi na jadranskim otocima*, Institut za migracije i narodnosti, Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka, Zagreb
- Lajić, I., Podgorelec, S., Babić, D., 2001: *Otoci – ostati ili otići?: studija o dnevnoj cirkulaciji sa šibenskih otoka*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
- Lončar, N., Klempić Bogadi, S., 2016: Geografska obilježja Šibenskih otoka, u: *Toponimija Šibenskog otočja* (ur. Skračić, V.), Sveučilište u Zadru, Zadar, 7-40.
- Lorini, P., 1903: *Ribanje i ribarske sprave pri istočnim obalama Jadranskog mora*, Beč
- Lukić, A. 2009. *Tipologija ruralnih područja Hrvatske – geografski aspekt*, Doktorska disertacija, Geografski odsjek PMF-a, Zagreb
- Makale, K., 2007: *Sjećanja jednog sudionika u razvoju Zlarina od 1945. do 1991. godine*, Zlarin.
- Marčić, L., 1930: *Zadarska i šibenska ostrva*, *Srpski etnografski zbornik: Naselja i poreklo stanovništva*, knjiga 26, Beograd, 509-592.
- Nejašmić, I., 1999: Uloga turizma u diferenciranom demografskom razvitku otočnih naselja: primjer srednjodalmatinskog otočja, *Geografski glasnik* 61, 37-52.
- Nejašmić, I., 2008: *Stanovništvo Hrvatske – Demogeografske studije i analize*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb
- Novak, G., 1976: Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412.-1797. godine, u. *Šibenik – Spomen zbornik o 900. obljetnici* (ur. Grubišić, S.), Muzej grada Šibenika, Šibenik, 135-288.
- Opačić, V. T., 2002: Turizam kao faktor preobrazbe općine Dobrinj, *Hrvatski geografski glasnik* 64 (1), 33-52.
- Podgorelec, S., Klempić Bogadi, S., 2013: *Gradovi potopili škoje: promjene u malim otočnim zajednicama*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
- Poljičak, I., 1995: *Šibenik na razmeđu – socijalnoekološki ogled*, Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, Šibenik
- Smoljanović, M., Smoljanović, A., Nejašmić, I., 1999: *Stanovništvo hrvatskih otoka*, Zavod za javno zdravstvo – Podružnica Split, Split

- Stošić, K., 1941: *Sela šibenskog kotara*, Tiskara Kačić, Šibenik
- Stulli, B., 1980: Povijest Zlarina, *Narodna umjetnost* 17 (1), 11-194.
- Šulc, I., 2014: Turistički razvoj i stagnacija otoka Korčule u modelu razvojnog ciklusa turističkih područja, *Hrvatski geografski glasnik* 76 (2), 61-84.
- Urbanistički zavod grada Zagreba, 2008: *Urbanistički plan uređenja (UPU) naselja Brodarica*, Zagreb.
- URBOS, 2009: *Urbanistički plan uređenja (UPU) Zlarina*, Split/Šibenik.
- Vidučić, V., 2007: Održivi razvoj otočnog turizma Republike Hrvatske, *Naše more* 54 (1-2), 42-48.
- Vlahov, S., 1998: Šepurina od 1945. do 1991., u: Vlahov, S. (ur.), *Šepurinski zbornik*, Matica Hrvatska – Društvo prijatelja Šepurine – Mjesni odbor Prvić Šepurine, Šibenik – Prvić Šepurine, 1-8.
- Zakon o otocima, Narodne novine, 116/2018.
- Zimmerman, R. (1997): *Strategija razvitka otoka s prostorno-planskih gledišta*, Nacionalni program razvitka otoka, Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb, 33-126
- Zlatar, J., 2010: Odrednice turističke djelatnosti u smjeru održivog razvoja – primjer mjesta Povelja na otoku Braču, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 48 (2), 247-272.
- Zupanc, I., Opačić, V. T., Nejašmić, I., 2000: Utjecaj turizma na demografska kretanja hrvatskih otoka, *Acta Geographica Croatica* 35 (1), 133-145.
- Županović, Š., 1963: *Ribarstvo šibenskog područja*, Jadranski institut, JAZU, Zagreb

Popis izvora

- Booking, 2019: Zlarin, <https://www.booking.com/> (14.12.2019)
- Državni hidrometeorološki zavod (DHMZ), 2020: Klimatološki podaci, https://meteo.hr/klima.php?section=klima_podaci¶m=k1&Grad=sibenik (19.2.2020)
- Državni zavod za statistiku (DZS), 1991: Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 1990., Zagreb

Državni zavod za statistiku (DZS), 1994: Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991., Poljoprivredno stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima, Zagreb

Državni zavod za statistiku (DZS), 1996: Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991., Stanovi za odmor i rekreaciju po naseljima, , Zagreb

Državni zavod za statistiku (DZS), 1996: Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 1995., Zagreb

Državni zavod za statistiku (DZS), 2001: Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 2000., Zagreb

Državni zavod za statistiku (DZS), 2001: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., rezultati za naselja, Zagreb, CD ROM

Državni zavod za statistiku (DZS), 2005: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., www.dzs.hr (2.11.2019.)

Državni zavod za statistiku (DZS), 2006: Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 2005., Zagreb

Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Popis stanovništva 2011., Zagreb, www.dzs.hr (1.11.2019)

Državni zavod za statistiku (DZS), 2014: *Turizam u 2013.*, <https://www.dzs.hr/> (10.11.2019)

Državni zavod za statistiku (DZS), 2015: *Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2014.*, <https://www.dzs.hr/> (10.11.2019)

Državni zavod za statistiku (DZS), 2016: *Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2015.*, <https://www.dzs.hr/> (10.11.2019)

Državni zavod za statistiku (DZS), 2017: *Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2016.*, <https://www.dzs.hr/> (10.11.2019)

Državni zavod za statistiku (DZS), 2018: *Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2017.*, <https://www.dzs.hr/> (10.11.2019)

Državni zavod za statistiku (DZS), 2019: *Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2018.*, <https://www.dzs.hr/> (10.11.2019)

Fina Dalmata, 2019: O nama, <http://www.zitak.hr/> (10.12.2019)

Google Maps, 2019: Zlarin, <https://maps.google.com/> (1.11.2019)

G&V Line Iadera, 2019: Red plovidbe, <https://gv-zadar.hr/> (18.11.2019)

Institut za turizam, 2018: Stavovi i potrošnja nautičara u Hrvatskoj, <http://www.iztg.hr/UserFiles/file/novosti/2018/Tomas-Nautika-Jahting-2017-29-06-2018-prezentacija.pdf> (10.2.2020)

Jadrolinija, 2019: Red plovidbe, <https://www.jadrolinija.hr/> (18.11.2019)

Omh, 2019: Spongiola, <http://www.omh.hr/> (14.12.2019)

Republički zavod za statistiku (RSZ), 1981: Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 1980., Zagreb

Republički zavod za statistiku (RSZ), 1982: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo, tabele po mjesnim zajednicama, općina Šibenik, , Zagreb

Republički zavod za statistiku (RSZ), 1986: Promet turista u primorskim gradovima i općinama u 1985., Zagreb

Savezni zavod za statistiku (SZS), 1962: Popis stanovništva 1961., rezultati po naseljima, opština Šibenik, Beograd

Savezni zavod za statistiku (SZS), 1972: Popis stanovništva i stanova 1971., rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, opština Šibenik, Beograd

Savezni zavod za statistiku (SZS), 1972: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovi, Korišćenje i nastanjena lica, rezultati po naseljima i opštinama, knjiga I, Beograd

Savezni zavod za statistiku (SZS), 1973: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovi, Stanovi za odmor i rekreaciju, rezultati po naseljima i općinama, knjiga VI, Beograd

ŠibenikIN, 2019: Savršena ljetna večer, <https://m.sibenik.in/sibenik/na-plazi-hotela-spongiola-zapjevat-ce-klapa-brodarica-uz-odlicnu-gastro-ponudu-osiguran-je-i-prijevoz/110620.html> (13.1.2020)

Šibenik info, 2019: Hotel Koralj – Zlarin, <https://www.sibenik-info.hr/hotel-koralj/> (14.12.2019)

Turistička zajednica Brodarica-Krapanj, 2019: Krapanj-Brodarica, <https://visit-krapanjbrodarica.com/> (28.11.2019)

Turistička zajednica Šibensko-kninske županije, 2019: Otoci, <https://www.dalmatiasibenik.hr/> (30.11.2019)

Turistička zajednica Zlarin, 2019: Zlarin, <https://www.tz-zlarin.hr/> (15.11.2019)

Za Zlarin bez plastike, 2019: Početna, <https://www.bezplastike.eu/> (28.12.2019.)

PRILOZI

Popis slika

Sl. 1 Geografski položaj malih otoka šibenskog arhipelaga.....	8
Sl. 2 Nadmorska visina malih otoka šibenskog arhipelaga	10
Sl. 3 Nagib padina malih otoka šibenskog arhipelaga.....	10
Sl. 4 Srednje mjesečne vrijednosti temperature zraka i količine padalina u Šibeniku od 1949. do 2018. godine	11
Sl. 5 Kretanje broja stanovnika na malim otocima šibenskog arhipelaga od 1948. do 2011.	15
Sl. 6 Dobno-spolna struktura stanovništva šibenskog otočja 2011. godine	17
Sl. 7 Obrazovna struktura stanovništva malih šibenskih otoka 2001. godine	20
Sl. 8 Hoteli šibenskog otočja – Koralj na Zlarinu (lijevo), Maestral na Prviću (sredina), Spongiola na Krapnju (desno)	26
Sl. 9 Broj dolazaka i noćenja na šibenskom otočju 2017.g. prema zemlji podrijetla turista	29
Sl. 10 Satelitska snimka otoka Zlarina	33
Sl. 11 Geografski položaj Zlarina u odnosu na Šibenik	33
Sl. 12 Kretanje broja stanovnika u naselju Zlarin od 1857. do 2011. godine.....	34
Sl. 13 Dobno-spolna struktura stanovništva Zlarina 2011. godine	35
Sl. 14 Broj noćenja na Zlarinu od 1980. do 2015. godine.....	41
Sl. 15 Broj noćenja na Zlarinu 2014., 2016. i 2018. godine prema zemlji podrijetla turista	41
Sl. 16 Satelitska snimka otoka Krapnja	43
Sl. 17 Kretanje broja stanovnika na Krapnju od 1857. do 2011. godine.....	44
Sl. 18 Dobno-spolna struktura stanovništva Krapnja 2011. godine	45
Sl. 19 Broj noćenja na Krapnju i Brodarici 2014., 2017. i 2018. godine prema zemlji podrijetla turista.....	50
Sl. 20 Broj ispitanika ankete prema dobnim skupinama	52
Sl. 21 Ispitanici prema duljini boravka na otoku Zlarinu tijekom godine.....	53
Sl. 22 Obrazovna struktura ispitanika	53
Sl. 23 Zanimanje ispitanika prema sektorima djelatnosti.....	54
Sl. 24 Udio prihoda od turizma u ukupnim prihodima ispitanih osoba.....	55

Sl. 25 Stavovi ispitanika o turizmu na otoku Zlarinu	56
Sl. 26 Utjecaj turizma na razvoj određenih funkcija naselja prema mišljenju ispitanika otoka Zlarina.....	57
Sl. 27 Učinak turizma na naselje/otok Zlarin prema mišljenju ispitanika.....	59
Sl. 28 Stavovi ispitanika o budućnosti turizma na Zlarinu.....	60
Sl. 29 Ocjena kvalitete života na Zlarinu prema mišljenju ispitanika.....	61
Sl. 30 Stav ispitanika o podizanju kvalitete života na otoku Zlarinu zbog turizma	61
Sl. 31 Broj ispitanika prema dobnim skupinama.....	62
Sl. 32 Ispitanici prema duljini boravka na otoku Krapnju tijekom godine.....	63
Sl. 33 Ispitanici prema završenom stupnju obrazovanja	63
Sl. 34 Zanimanja ispitanika prema sektorima djelatnosti.....	64
Sl. 35 Udio prihoda od turizma u ukupnim приходima ispitanih osoba.....	65
Sl. 36 Stavovi ispitanika o turizmu na otoku Krapnju.....	66
Sl. 37 Utjecaj turizma na razvoj određenih funkcija naselja prema mišljenju ispitanika otoka Krapnja	67
Sl. 38 Učinak turizma na otok Krapanj prema mišljenju ispitanika.....	69
Sl. 39 Stavovi ispitanika o budućnosti turizma na Krapnju	69
Sl. 40 Ocjena kvalitete života na Krapnju prema mišljenju ispitanika.....	70
Sl. 41 Stav ispitanika o podizanju kvalitete života na otoku Krapnju zbog turizma.....	70
Sl. 42 Zlarin za vrijeme ljetne sezone.....	72
Sl. 43 Zlarin izvan turističke sezone.....	73
Sl. 44 Smještajni kapaciteti na Zlarinu	73
Sl. 45 Šetnica na otoku Krapnju	75
Sl. 46 Krapanj za vrijeme turističke sezone	76
Sl. 47 Krapanj izvan turističke sezone.....	77

Popis tablica

Tab. 1 Broj stanovnika 2011. godine i površina naseljenih otoka šibenskog arhipelaga	2
Tab. 2 Osnovni morfometrijski podaci naseljenih malih otoka šibenskog arhipelaga	9
Tab. 3 Kretanje broja stanovnika malih otoka šibenskog arhipelaga 1857.-1931. godine..	12
Tab. 4 Kretanje broja stanovnika malih otoka šibenskog arhipelaga 1948.-2011. godine..	13
Tab. 5 Tipovi općeg kretanja stanovništva šibenskih otoka 1971.-2001.....	16
Tab. 6 Međupopisna i prirodna promjena te migracijska bilanca malih šibenskih otoka u razdoblju od 2001. do 2011. godine	16
Tab. 7 Pokazatelji dobnog sastava stanovništva šibenskih otoka 2011. godine.....	17
Tab. 8 Stanovništvo šibenskih otoka prema aktivnosti 1961. i 2001. godine	19
Tab. 9 Aktivno stanovništvo šibenskog otočja prema području djelatnosti 2001. godine – opći podaci i primarni sektor	23
Tab. 10 Aktivno stanovništvo šibenskog otočja prema području djelatnosti 2001. godine – sekundarni i tercijarni sektor	24
Tab. 11 Broj dolazaka i noćenja te prosječni boravak po turistu 1980., 1985., 1990., 1995., 2000. i 2005.g. na malim šibenskim otocima.....	28
Tab. 12 Dolasci, noćenja i prosječni boravak na malim šibenskim otocima 2017. godine.	29
Tab. 13 Smještajni kapaciteti na malim otocima šibenskog arhipelaga 2018. godine	30
Tab. 14 Dolasci, noćenja i prosječni boravak na Zlarinu 1980., 1985., 1990., 1995., 2000. i 2005. godine	39
Tab. 15 Dolasci, noćenja i prosječni boravak na Zlarinu od 2013. do 2018. godine	40
Tab. 16 Smještajni kapaciteti na Zlarinu od 2013. do 2018. godine	42
Tab. 17 Dolasci, noćenja i prosječni boravak na Krapnju i Brodarici 1980., 1985., 1990., 1995., 2000. i 2005. godine	49
Tab. 18 Dolasci, noćenja i prosječni boravak na Krapnju i Brodarici od 2013. do 2018. godine	49
Tab. 19 Smještajni kapaciteti na Krapnju i Brodarici od 2013. do 2018. godine.....	50

Anketni upitnik



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRIRODOSLOVNO-MATEMATIČKI FAKULTET
GEOGRAFSKI ODSJEK

Poštovani/a,

ova anketa se provodi za potrebe diplomskog rada na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Radom se istražuje utjecaj turizma na različite aspekte života na malim otocima šibenskog arhipelaga. Anketni upitnik je anoniman i dobrovoljan te će se rezultati analizirati skupno. Namijenjen je isključivo osobama koje žive ili povremeno borave na otoku Zlarinu/Krapnju. Zahvaljujem Vam na izdvojenom vremenu!

1. Spol: M Ž

2. Dob: _____

3. Koliko dugo tijekom godine boravite na otoku?

- 1) cijelu godinu 2) tijekom ljeta 3) tijekom ljeta i vikendima 4) vikendima
5) ostalo (navedite)
-

4. Završeni stupanj obrazovanja:

- 1) bez obrazovanja 2) osnovna škola 3) srednja škola
4) preddiplomski studij ili viša škola 5) (do)diplomski studij 6) poslijediplomski studij

5. Zanimanje:

6. U kojoj mjeri je vaše zanimanje vezano uz turizam (ili ovisi o turizmu)?

- 1) nimalo 2) malo 3) umjereno 4) jako 5) u potpunosti

7. Koliko prihod od turizma pridonosi Vašim ukupnim prihodima?

- 1) nemam prihode od turizma 2) do 25 % 3) 25-50 % 4) 50-75 % 5) više od 75 %

8. Bavite li se turističkom djelatnošću na otoku Zlarinu/Krapnju?

- 1) Da 2) Ne

9. Ostvarujete li prihode od turizma na otoku isključivo u ljetnim mjesecima?

- 1) Da 2) Ne 3) Nemam prihode od turizma na otoku

10. Jeste li zbog turizma napustili neku djelatnost kojom ste se ranije bavili?

- 1) Da 2) Ne 3) Ne bavim se turizmom

10.1. Ako jeste, čime ste se ranije bavili?

11. U kojoj se mjeri slažete s navedenim tvrdnjama?

(1) nimalo se ne slažem, (2) uglavnom se ne slažem, (3) ne znam/svejedno mi je, (4) uglavnom se slažem, (5) u potpunosti se slažem

Turisti utječu na zagađenje otočnog okoliša.	1)	2)	3)	4)	5)
Turisti prave previše buke.	1)	2)	3)	4)	5)
Zbog turizma izmijenjen je izgled otoka/naselja.	1)	2)	3)	4)	5)
Za vrijeme boravka turista na otoku smanjuje se osjećaj povezanosti unutar zajednice.	1)	2)	3)	4)	5)
Zbog turizma su izumrli tradicija i kulturni običaji otoka	1)	2)	3)	4)	5)
Osjećam se nesigurno zbog sve većeg broja turista na otoku.	1)	2)	3)	4)	5)
Turizam je utjecao na bolju prometnu povezanost otoka s kopnom.	1)	2)	3)	4)	5)
Turizam je pogodio boljem (dnevnom) rasporedu brodskih linija.	1)	2)	3)	4)	5)
Turizam je doveo do povećanja cijena usluga i proizvoda na otoku.	1)	2)	3)	4)	5)

12. Podupirete li trajno doseljavanje stranih turista na otok? DA NE NE ZNAM

11.1. Zašto?

13. Podupirete li trajno doseljavanje domaćih turista na otok? DA NE NE ZNAM

12.1. Zašto?

14. U kojoj mjeri je turizam pridonio razvoju sljedećih funkcija u vašem naselju?

(1)nimalo (2)malo (3)srednje (4)jako (5)u potpunosti

osnovno obrazovanje:	1)	2)	3)	4)	5)
liječnička skrb:	1)	2)	3)	4)	5)
opskrba lijekovima:	1)	2)	3)	4)	5)
policajska zaštita:	1)	2)	3)	4)	5)
trgovina prehrambenim proizvodima:	1)	2)	3)	4)	5)
trgovina ostalim proizvodima:	1)	2)	3)	4)	5)
poštanske usluge:	1)	2)	3)	4)	5)
financijske usluge:	1)	2)	3)	4)	5)

15. Navedite tri najvažnija pozitivna učinka turizma na otoku Zlarinu/Krapnju.

16. Navedite tri najvažnija negativna učinka turizma na otoku Zlarinu/Krapnju.

17. Po Vašem mišljenju, kakav je učinak turizam imao na naselje/otok?

- 1) izrazito nepovoljan 2) nepovoljan 3) ni povoljan ni nepovoljan
4) povoljan 5) izrazito povoljan

18. U kojoj mjeri se slažete s navedenim tvrdnjama vezanim uz budućnost turizma na otoku?

(1) nimalo se ne slažem, (2) uglavnom se ne slažem, (3) ne znam/svejedno mi je, (4) uglavnom se slažem, (5) u potpunosti se slažem

Uloga i važnost turizma će rasti.	1)	2)	3)	4)	5)
Povećat će se prihodi od turizma.	1)	2)	3)	4)	5)
Turizam će imati sve povoljniji učinak na otok.	1)	2)	3)	4)	5)
Treba razviti dodatne oblike turizma.	1)	2)	3)	4)	5)
Treba produljiti turističku sezonu.	1)	2)	3)	4)	5)
Podržavam daljnji razvoj turizma na otoku.	1)	2)	3)	4)	5)

19. Kako biste ocijenili kvalitetu života na otoku Zlarinu/Krapnju?

1 2 3 4 5

20. Smatrate li da je turizam podigao kvalitetu života na otoku?

1) nimalo 2) malo 3) umjereno 4) jako 5) u potpunosti 6) ne znam

Pitanja za intervju

1. Što je, po Vašem mišljenju, ono čime Vaš otok može privući turista?
2. Smatrate li da su turistički potencijali otoka dobro iskorišteni i zašto?
3. Koje grupe turista najviše posjećuju otok?
4. Kakve koristi lokalno stanovništvo ima od turizma?
5. Vidite li u turizmu priliku za demografski i gospodarski oporavak otoka? Zašto?
6. Navedite neke najvažnije promjene koje su se dogodile u životu stanovništva zbog turizma.
7. Navedite neke promjene koje su se dogodile u izgledu naselja/otoka.